

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРВСТВА ТА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту

Кафедра економіки підприємства і міжнародного бізнесу

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи

другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему: **«Детінізація економіки України як засіб підвищення
ефективності залучення прямих іноземних інвестицій: шляхи й
заходи реалізації»**

Виконав: студент 6 курсу, групи МЕ-61м

Спеціальності 292 «Міжнародні

економічні відносини»

Шарко Ігор Миколайович

Керівник: д.е.н., проф. Нікитенко Д.В.

Рецензент: к.е.н., доц. Срібна Є. В.

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Навчально-науковий інститут:	<u>Економіки та менеджменту</u>
Кафедра:	<u>Економіки підприємства і міжнародного бізнесу</u>
Освітній ступінь:	<u>Другий (магістерський)</u>
Спеціальність (напрямок підготовки)	<u>292 "Міжнародні економічні відносини"</u>

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Завідувач кафедри
економіки підприємства і
міжнародного бізнесу
к.е.н., професор Н.Б. Кушнір
“06” листопада 2024 року

З А В Д А Н Н Я
ДЛЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ (ПРОЕКТУ) СТУДЕНТА
Шарка Ігоря Миколайовича

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Детінізація економіки України як засіб підвищення ефективності залучення прямих іноземних інвестицій: шляхи й заходи реалізації»

керівник роботи (проекту) Нікітенко Дмитро Валерійович, д.е.н., професор
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом університету від “06” листопада 2024 року №767

2. Строк подання студентом роботи (проекту) 16 грудня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи (проекту) статистична звітність українських та міжнародних аналітичних центрів, наукова література, підручники, посібники, статті, довідкова і нормативна література за темою дослідження

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) Вступ. Розділ 1. Теоретичні основи детінізації економіки України, як засобу підвищення ефективності залучення прямих іноземних інвестицій. Розділ 2. Аналіз рівня тінізації економіки України та стану залучення прямих іноземних інвестицій. Розділ 3. Напрями детінізації економіки України, як засобу підвищення ефективності залучення прямих іноземних інвестицій. Висновки

5. Перелік графічного матеріалу

1. Мультимедійна презентація по темі дослідження

2. Роздатковий матеріал

6. Консультанти розділів роботи (проекту)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	<i>Нікитенко Д.В., професор</i>	08.11.24	22.11.24
2	<i>Нікитенко Д.В., професор</i>	22.11.24	29.11.24
3	<i>Нікитенко Д.В., професор</i>	29.11.24	13.12.24

7. Дата видачі завдання 06.11.2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи (проекту)	Строк виконання етапів роботи (проекту)	Примітка
1.	<i>Обґрунтування теми кваліфікаційної роботи</i>	<i>до 08.11.24</i>	<i>виконано</i>
2.	<i>Розроблення плану кваліфікаційної роботи</i>	<i>до 13.11.24</i>	<i>виконано</i>
3.	<i>Опрацювання теоретичного розділу кваліфікаційної роботи</i>	<i>до 22.11.24</i>	<i>виконано</i>
4.	<i>Опрацювання аналітичного розділу кваліфікаційної роботи</i>	<i>до 29.11.24</i>	<i>виконано</i>
5.	<i>Опрацювання розрахункового розділу кваліфікаційної роботи</i>	<i>до 06.12.24</i>	<i>виконано</i>
6.	<i>Оформлення роботи, написання вступу, висновків, оформлення списку літератури, додатків</i>	<i>до 13.12.24</i>	<i>виконано</i>
7.	<i>Розроблення електронної презентації результатів та роздаткового матеріалу</i>	<i>до 16.12.24</i>	<i>виконано</i>
8.	<i>Здача кваліфікаційної роботи на кафедрі</i>	<i>до 17.12.24</i>	<i>виконано</i>
9.	<i>Рецензування кваліфікаційної роботи</i>	<i>до 17.12.24</i>	<i>виконано</i>
10.	<i>Захист кваліфікаційної роботи</i>	<i>19.12.24</i>	

Студент

(підпис)

Шарко І.М.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи (проекту)

(підпис)

Нікитенко Д.В.

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Робота містить 101 сторінку, 7 таблиць, 31 рисунок, список використаних джерел – 73 найменувань.

Детінізація економіки України як засіб підвищення ефективності залучення прямих іноземних інвестицій: шляхи й заходи реалізації

Об'єктом дослідження є процес тінізації економіки України та залучення прямих іноземних інвестицій.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та прикладні положення із оцінки стану, тенденцій та перспектив подолання тіньового сектору економіки.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у розробці рекомендацій для детінізації економіки України як засобу підвищення ефективності залучення прямих іноземних інвестицій.

Ключові слова: детінізація економіки, прямі іноземні інвестиції (ПІІ), інвестиційна привабливість, тіньова економіка.

За результатами дослідження сформульовані (обґрунтовані, розроблені) заходи щодо детінізації економіки України.

Одержані результати можуть бути використані для детінізації економіки України.

ABSTRACT

The work contains 101 pages, 7 tables, 31 figures, and a list of references with 73 sources.

Title of the thesis: "Detinization of Ukraine's Economy as a Means of Increasing the Effectiveness of Attracting Foreign Direct Investment: Approaches and Implementation Measures"

Object of the study: the process of economic shadowing in Ukraine and attracting foreign direct investment.

Subject of the study: theoretical, methodological, and practical provisions for assessing the state, trends, and prospects for overcoming the shadow economy sector.

Purpose: to develop recommendations for the detinization of Ukraine's economy as a means of increasing the effectiveness of attracting foreign direct investment.

Key words: detinization of the economy, foreign direct investment (FDI), investment attractiveness, shadow economy.

As a result of the study, measures for the detinization of Ukraine's economy were formulated (substantiated, developed).

The obtained results can be used to support the detinization of Ukraine's economy.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ, ЯК ЗАСОБУ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ.....	9
1.1. Поняття та значення прямих іноземних інвестицій для економічного розвитку.....	9
1.2. Сутність тіньової економіки та негативні наслідки тінізації для залучення інвестицій.....	17
1.3. Зарубіжний досвід та напрямки детінізації економіки для підвищення інвестиційної привабливості України.....	23
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РІВНЯ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА СТАНУ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ.....	31
2.1. Тенденції та сучасний стан тінізації економіки в Україні.....	31
2.2. Тенденції та сучасний стан залучення ПІІ в економіку України.....	40
2.3. Оцінка інвестиційної привабливості України на основі міжнародних індексів.....	54
Висновки до розділу 2.....	61
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЯК ЗАСОБУ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ.....	64
3.1. Формування механізму детінізації економіки України для збільшення її інвестиційної привабливості.....	64
3.2. Національний кеш бек – крок до детінізації економіки та залучення інвестицій.....	69
3.3. Протидія корупції, як напрям детінізації економіки та підвищення інвестиційної привабливості України.....	77
Висновки до розділу 3.....	86
ВИСНОВКИ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	94

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

IPRI – Індекс прав власності

ВВП – валовий внутрішній продукт

ЄБРР – Європейський банк реконструкції та розвитку

ЄС – Європейський союз

МВФ - Міжнародний валютний фонд

НБУ – Національний банк України

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

ПП – Прямі іноземні інвестиції

ЧЗА – чисті зовнішні активи

ВСТУП

Актуальність теми. На тлі широкомасштабної російської військової агресії проти України та запровадження воєнного стану відновлення та інноваційний розвиток економіки потребує суттєвого покращення інвестиційного клімату країни. Одним із ключових факторів забезпечення цього процесу є зниження рівня тіньової економіки, яка перешкоджає надходженню прямих іноземних інвестицій (ПІІ) та негативно впливає на конкурентоспроможність України на міжнародному рівні. Високий рівень тіньової економіки створює перешкоди для прозорості бізнесу, ускладнює адміністрування податків та знижує довіру іноземних інвесторів.

Залучення ПІІ є важливим для економічного зростання, оскільки воно сприяє розвитку бізнесу, створенню нових робочих місць, покращенню якості людського капіталу, імпорту передових технологій та стимулюванню їх поширення у суміжних галузях. Однак для досягнення цих переваг Україні необхідно розробити та впровадити комплексні заходи економічної політики, спрямовані на дефляцію економіки. Це є передумовою для формування прозорого бізнес-середовища, що має вирішальне значення для підвищення інвестиційної привабливості країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що проблема тіньової економіки та її вплив на залучення прямих іноземних інвестицій частково висвітлена в працях таких науковців, як Г.Я. Глуха, С.О. Геращенко, А.Р. Дунська, І.В. Кадеєва, О.В. Коваленко, Г.П. Кудрик, Л.І. Лелик, Т.В. Мацибора, М.С. Пашкевич, Ю.В. Полякова, О.І. Рогач, С.М. Тесля, Ю.В. Чириченко, Г.О. Хіміч, О.Є. Шайда, Л.Г. Шморгун та ін.

Незважаючи на досягнутий прогрес, проблеми впливу підземного сектору на інвестиційний клімат в Україні, особливо в умовах воєнного стану, залишаються недостатньо вивченими. Виникла об'єктивна потреба у подальшому дослідженні заходів, спрямованих на детінізацію економіки, оцінці

їх ефективності та впливу на залучення ПІІ, що підкреслює актуальність теми дослідження.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у розробці рекомендацій для детінізації економіки України як засобу підвищення ефективності залучення прямих іноземних інвестицій.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

- узагальнити теоретичні засади поняття та проявів тіньової економіки.
- проаналізувати вплив тіньової економіки на інвестиційний клімат України.
- обґрунтувати методи та інструменти для детінізації економіки.
- розробити практичні рекомендації щодо покращення залучення ПІІ через детінізацію економіки.

Об'єктом дослідження є процес тінізації економіки України та залучення прямих іноземних інвестицій.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та прикладні положення із оцінки стану, тенденцій та перспектив подолання тіньового сектору економіки.

Методи дослідження. Теоретичними і методичними засадами дослідження стали фундаментальні праці вітчизняних вчених. Основою методологічного апарату є комплексний та системний підходи. Зокрема, за допомогою статистичного, абстрактно-логічного, розрахунково-конструктивного, графічного і монографічного методів аналізу здійснено комплексну оцінку стану та тенденцій тінізації економіки та залучення прямих іноземних інвестицій.

Основні джерела інформації. Інформаційною базою дисертаційної роботи є наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців, матеріали періодичних видань, статистична інформація, результати експертних досліджень, економічні огляди, Інтернет-ресурси, а також нормативно-правові акти органів державної влади.

Практичне значення отриманих результатів полягає в обґрунтуванні стратегічних заходів, які дозволять зменшити рівень тінізації в Україні та збільшити її інвестиційну привабливість.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст викладено на 101 сторінці комп'ютерного набору, список використаних джерел включає 73 найменування на 8 сторінках. Кваліфікаційна робота містить в основному тексті 7 таблиць і 31 рисунок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ, ЯК ЗАСОБУ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

1.1. Поняття та значення прямих іноземних інвестицій для економічного розвитку

Належне функціонування національної економіки в рамках світового економічного простору передбачає її інтеграцію в міжнародну фінансову систему та повне використання переваг такого об'єднання. Постійне зростання об'ємів прямих іноземних інвестицій та поява нових якісних характеристик їх руху є стандартним процесом глобалізації, інтернаціоналізації та транснаціоналізації міжнародної фінансової системи на сучасному етапі розвитку. Сучасні міжнародні фінанси базуються на певних критеріях, зокрема конкретних методах і правилах залучення та розвитку іноземних інвестицій. Слід зазначити, що прямі іноземні інвестиції є не лише засобом зовнішнього фінансування інвестиційних проєктів, передових технологій чи сучасного управлінського досвіду, а й фактором забезпечення конкурентоспроможності на світовому ринку та економічного зростання національної економіки[34].

Основне поняття прямих іноземних інвестицій було визначено експертами Міжнародного валютного фонду у 1977 році та Організацією економічного співробітництва та розвитку у 1983 році. Прямими вважаються інвестиції, що здійснюються за межі національних кордонів із метою розширення виробництва товарів і послуг, придбання продукції для імпорту до країни-інвестора або експорту її в треті країни.

Їх характеристика полягає в тому, що інвестор має управлінський контроль над компаніями, і вони діють у формі акціонерного капіталу та короткострокових внутрішньофірмових позик [22]. Це визначення бере за критерій той факт, що

прямі іноземні інвестиції за своєю природою передбачають здійснення підприємницької діяльності.

Поняття «прямі іноземні інвестиції», за визначенням Дж. Даннінга — це інвестиції, які здійснюються за межами приймаючої країни, але всередині компанії інвестора. Контроль переданих ресурсів залишається в руках інвестора. Вони складаються з набору проміжних активів і продуктів, таких як капітал, технології, управлінські навички та знання, доступ до ринків і саме підприємництво [2]. Особливістю цього визначення є акцент на тому, що контроль над ресурсами залишається в руках інвестора.

Відповідно до Закону України «Про режим іноземного інвестування», «іноземні інвестиції — це цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестування відповідно до законодавства України з метою одержання прибутку або досягнення соціального ефекту» [22].

За визначенням Міністерства фінансів України ПІІ — це довгострокове вкладення матеріальних ресурсів підприємствами-нерезидентами в економіку країни (наприклад, з метою організації та створення підприємств) [56].

Експерти Міжнародного валютного фонду (МВФ) та Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) визначають іноземні інвестиції як прямі, якщо вони здійснюються за межами національних кордонів з метою збільшення виробництва товарів і послуг, для придбання товарів, призначених для імпорту до країни перебування або для експорту до третіх країн. У цьому випадку інвестор здійснює управлінський контроль над компаніями, а інвестиції здійснюються у формі акціонерного капіталу та короткострокових і довгострокових міжфірмових позик [26]. МВФ також вважає, що прямі іноземні інвестиції мають місце, коли іноземний власник володіє не менше 25% статутного капіталу акціонерного товариства.

На офіційному веб-сайті ЄС зазначено, що довгостроковий інтерес між інвестором і компанією офіційно вважається таким, якщо прямий інвестор має 10% або більше прав голосу в раді директорів або еквівалент.

Основна суть прямих іноземних інвестицій полягає у довгостроковому вкладенні капіталу з метою отримання економічної вигоди та підприємницького прибутку, що забезпечує інвестору контроль над об'єктом вкладення.

Прямі інвестиції - це категорія міжнародної інвестиційної діяльності, яка відображає бажання суб'єкта господарювання - резидента країни - здійснювати контроль або істотний вплив на діяльність компанії-резидента іншої країни. У результаті на території приймаючої країни (країни-бенефіціара) утворюються та діють спільні підприємства, іноземні інвестиційні компанії, дочірні та іноземні компанії. Тобто інвестиція стає прямою, якщо капітал (майнові права) нерезидента становить не менше 10% вартості статутного капіталу підприємства-резидента відповідно до частки голосу в управлінні компанією-резидентом [50].

Первинні інвестиції та реінвестиції включаються до прямих іноземних інвестицій. На додаток до частини доходу об'єкта інвестування, яка не розподіляється, існують також перекази капіталу між прямим інвестором і філіями, дочірніми та асоційованими компаніями. Кількісним критерієм вважається 10% об'єкта інвестування. Прямим може бути вкладення з меншою часткою участі, що забезпечує участь інвестора в прийнятті управлінських рішень. Rephrase Інвестиція не буде вважатися прямою, якщо інвестор не контролює об'єкт інвестування. Загалом міжнародні інвестиції мають різну інвестиційну природу та цільову спрямованість, різні види та форми, розміри, умови та джерела [16].

Згідно з законодавством, ***іноземні інвестиції можуть бути здійснені у такому вигляді:*** іноземна валюта, яка визнана Національним банком України конвертованою; валюта України, відповідно до українського законодавства; будь-яке майно (рухоме та нерухоме) разом із супутніми майновими правами; акції, облігації, інші цінні папери та корпоративні права, виражені в конвертованій валюті; грошові вимоги та право на виконання договірних зобов'язань; права інтелектуальної власності; права на ведення господарської діяльності, включаючи права на користування надрами та

використання природних ресурсів; а також інші цінності відповідно до українського законодавства [20].

Звертаємо вашу увагу, що прямі інвестиції можуть здійснюватися у таких формах: придбання міноритарних та мажоритарних пакетів акцій, нерухомого чи рухомого майна, прав користування землею та природними ресурсами на території України, угоди про ліцензування з компаніями в країнах-бенефіціарах, стратегічні альянси та спільні підприємства, створення дочірніх компаній та філій тощо.

Розрізняють чотири основні види ППІ: у пошуках дешевих ресурсів, ринків збуту, прибутковості, стратегічних можливостей.

Щоб визначити роль ППІ в економічному розвитку країни, необхідно насамперед розглянути їх види. Виходячи з мотивації міжнародної експансії компанії, можна **виділити 4 основних види ППІ [72]:**

1. **Пошуки ресурсів** (доступ до сировини та зниження витрат). Коли компанії інвестують за кордон, щоб отримати ресурси, які недоступні в рідній країні, це називають ППІ з метою пошуку активів та/або ресурсів (їх також іноді називають «вертикальними»). Джерелом можуть бути природні ресурси, сировина або дешеві фактори виробництва, такі як некваліфікована праця. У виробництві, коли компанії здійснюють прямі інвестиції для збільшення експорту, витрати на фактор виробництва стають особливо значущими. Вертикальні або експортно-орієнтовані ППІ мають інший принцип дії, аніж горизонтальні ППІ: вони передбачають переміщення компонентів масового виробництва до країни-одержувача інвестицій. Наявність дешевої робочої сили є одним із ключових чинників експортоорієнтованих ППІ. Крім того, у країнах, багатих природними ресурсами, такими як нафта, природний газ і ліс, ППІ активно залучаються до видобувного сектора.

2. **Дослідження ринку** (для збільшення продажів на зовнішніх ринках). ППІ з метою пошуку ринку здійснюються компаніями, які виробляють за кордоном ті самі товари, що й у своїй країні. Їхньою метою є створення та використання місцевих і регіональних ринків для продажу готової продукції компанії. Цей тип

ППІ також називають «горизонтальними ППІ», оскільки він передбачає копіювання виробничих потужностей країни-одержувача. Варіанти ППІ, орієнтованих на ринок, включають «ухилення від тарифів» або ППІ, що заміщують експорт. Оскільки причиною горизонтальних ППІ є більш зручний доступ до місцевого ринку шляхом розміщення виробництва всередині країни, розмір ринку приймаючої країни та його розширення є основними визначальними факторами. Перешкоди доступу до місцевих ринків, такі як тарифи та транспортні витрати, також стимулюють цей тип ППІ [72].

3. *Пошук прибутку* (використання конкурентних переваг приймаючої країни у виробництві товарів для експорту в країну походження ППІ, коли цільові ринки іноземні). Іноземні інвестиції називаються інвестиціями з метою отримання прибутку, або, як їх також іноді називають, інвестиціями з метою підвищення ефективності, коли компанія може отримати вигоду від звичайного управління територіально розподіленими операціями, одночасно здобувши вигоду від економії на масштабі та диверсифікації. Комерційні ППІ використовуються «вертикальними» фірмами або фірмами, які географічно розподіляють виробництво на кілька етапів на основі факторів інтенсивності. Метою є реструктуризація поточних інвестицій компанії з метою забезпечення більш ефективного розподілу міжнародної економічної діяльності.

4. *ППІ у пошуку стратегічних активів / можливостей*. Транснаціональні компанії досягають свою стратегічну мету, купуючи вже існуючі компанії в інших країнах, наприклад, щоб покращити або зберегти свою глобальну позицію поміж конкурентів (як варіант: купують фармацевтичну компанію для отримання контролю над її патентними ліками або її науково-дослідними можливостями/вченими). Ці стратегічні цілі включають купівлю ключових місцевих підприємств та можливостей, вихід на ринок раніше за конкурентів, або придбання ноу-хау, тощо. З наведеної класифікації випливає, що найбільш вигідним видом інвестування для економіки регіону та країни в цілому є прямі іноземні інвестиції, орієнтовані на отримання прибутку. Такі інвестори, як правило, зазвичай є компаніями з більш розвиненими технологічними

процесами, ніж країна-реципієнт, що має позитивний ефект для підвищення кваліфікації місцевої робочої сили. Їхня продукція має високу додану вартість і, в першу чергу, є експортоорієнтованою. Таким чином, ці інвестиції підвищують валютні надходження країни-реципієнта, сприяють розвитку місцевої економіки та покращенню рівня добробуту населення [72].

Інвестори, які шукають ринок, навпаки, використовують внутрішній ринок і відмивають гроші, тим самим послаблюючи економіку регіону та держави. У зв'язку з цим необхідно обережно підходити до залучення таких інвестицій і не докладати серйозних зусиль для їх залучення, тому що як тільки рівень місцевої економіки зростає (а з ним і купівельна спроможність населення), ці інвестори самі захочуть прийти в місто чи область. Немає сенсу пропонувати цим інвесторам будь-які переваги чи стимули. Навпаки, якщо ви розумієте, що інвестор прийшов у ваше місто в пошуках ринків збуту, ви можете спробувати продати йому землю якнайдорожче, а у випадку зі стратегічним інвестором необхідно створити максимально сприятливі умови для його введення та спробуйте зберегти його у вашому регіоні.

З точки зору фахівців з місцевого економічного розвитку та залучення інвестицій на своїх територіях, важливо розуміти цю різницю, щоб грамотно розставляти пріоритети в своїй роботі та ефективно використовувати обмежені ресурси, виділені на діяльність із залучення інвестицій, іншими словами, це необхідно зосередити зусилля на залученні стратегічних інвесторів у пошуках ефективності. Узагальнюючи можна представити основні наслідки залучення ПІІ у таблиці 1.1.

Таким чином, для економічного розвитку регіону та країни в цілому прямі іноземні інвестиції є дуже важливими. Вони не лише приносять вкрай необхідний додатковий капітал і перспективу збільшення місцевих бюджетів за рахунок вищих податкових надходжень, але й тому, що вони забезпечують передачу сучасних технологій і ноу-хау, одночасно відкриваючи нові експортні можливості та доступ до міжнародних ринків.

Таблиця 1.1.

Наслідки залучення прямих іноземних інвестицій [34]

Позитивні	Негативні
Можливість сприяння появі нових сучасних технологій	Відтік інвестиційного доходу, іноді більший, ніж самі інвестиції
Трансфер технологій, ноу-хау, передових методів управління та маркетингу	Розвиток різних систем приховування прибутку через недосконале законодавство
Мультиплікаційний ефект для всієї економіки завдяки залученню місцевих ресурсів	Втручання транснаціональних корпорацій у законодавчі процеси країн-реципієнтів ПІІ
Заміщення портфельного капіталу та боргу, що сприяє підвищенню стійкості платіжного балансу та фінансової стабільності	Незнання в окремих випадках екологічного та трудового законодавства країни-реципієнта ПІІ, що завдає екологічної шкоди навколишньому середовищу
Збільшення експортних надходжень країни-реципієнта	Ризик витіснення національного виробника з ринку
Податкові надходження до бюджету	Висока ймовірність концентрації прямих іноземних інвестицій в експортно-сировинному секторі
Диверсифікація національної економіки за рахунок інвестицій у нові сфери діяльності	Висока ймовірність переведення грошових потоків до іноземних фінансових посередників
Немає впливу на обсяг зовнішнього боргу	Експлуатація місцевої сировини
	Залежність країни від іноземного капіталу (за умови значного ПІІ)

Прямі іноземні інвестиції також є чинником для зростання підприємницької діяльності шляхом залучення місцевих підприємств до глобальних виробничих ланцюгів. Вони є ключовими активами для сталого економічного зростання та більш вигідної інтеграції України у світову економіку [72].

Інші прямі ефекти та переваги ПІІ включають такі:

- Розробка та передача технологій. Залучення ПІІ надає можливості для застосування провідних іноземних технологій або для впровадження інноваційних технологій вітчизняного виробництва. Таким чином, за рахунок

залучення додаткових ресурсів екстенсивний тип розвитку виробництва замінюється інтенсивним типом розвитку, який базується на заміні технологій виробництва і випуску більш якісних товарів;

- Створення нових робочих місць. Завдяки надходженню ПІІ робочі місця створюються не тільки безпосередньо в компаніях, а й опосередковано – з місцевими постачальниками та партнерами;

- Збільшення показників експорту та диверсифікація експорту. Для ПІІ часто характерні більш інтенсивні експортні операції, ніж внутрішні інвестиції, і, крім того, це може призвести до того, що місцева підрядна компанія буде включена в міжнародний ланцюжок поставок іноземного інвестора;

- Вигідні умови для місцевих постачальників і субпідрядників. Іноземні вкладники, як правило, зацікавлені у використанні продукції місцевих постачальників, щоб оптимізувати виробничий цикл і зменшити транспортні витрати;

- Підвищення професіоналізму місцевої робочої сили. Через використання більш високих технологій на виробництві інвестори змушені вкладати ресурси в підготовку місцевих спеціалістів;

- Трансфер сучасних методів і навичок управління. На початку своєї діяльності компанії зазвичай наймають в команду іноземних менеджерів, але поступово їх частка в компанії зменшується, а їх місце займають місцеві співробітники;

- Приплив іноземної валюти. ПІІ можуть стати ключовим джерелом іноземної валюти для країн з низькими заощадженнями або обмеженим доступом до капіталу;

- Підвищення конкурентоспроможності регіону. Перераховані вище фактори позитивно впливають на розвиток регіону та в цілому підвищують рівень його привабливості для іноземних інвесторів [72].

Підсумовуючи всю досліджену інформацію, можна сказати, що вплив прямих іноземних інвестицій на економіку країни залежить від їх типу, але в більшості випадків їх вплив є позитивним і веде до економічного розвитку.

1.2. Сутність тіньової економіки та негативні наслідки тінізації для залучення інвестицій

У процесі злиття України з європейським простором економіка нашої держави знижує свої позиції через існування проблеми тіньового сектора, який має суттєву частку в структурі та впливає на соціально-економічний розвиток на макро- та мікроекономічному рівнях. Тіньова економіка – це специфічне явище, яке має повсюдний характер і без якого неможлива реальна оцінка процесів і тенденцій, що відбуваються в усіх сферах діяльності, особливо в економічній, соціально-політичній та правовій.

Тіньова економіка має об'єктивний характер і суттєвий вплив як на загальний економічний стан держави, окремих регіонів, так і на соціальні процеси, що відбуваються в суспільстві та на політичну ситуацію. Наявність тіньового сектора економіки притаманна всім країнам світу і відрізняється лише масштабами свого прояву.

Категорія «тіньова економіка» набула сучасного змісту та форм прояву в 60-70-х роках ХХ ст. Зарубіжні та вітчизняні вчені трактують це по-різному.

Відповідно до історичного підходу А.В. Виникнення тіньової економіки Дворянінов пов'язує з розвитком перших форм господарювання, становленням державного інституту та становленням відносин між державою та її громадянами у формі податкових платежів [12].

У рамках дослідження передумов виникнення тіньової економіки варто зважати на наукові праці перуанського економіста Ернандо де Сото. Він запровадив в економічну науку принципово нову концепцію формування тіньової економіки та зацентрував увагу на тому, що основними причинами виникнення цього явища є реакція населення на неефективну та недостатньо врегульовану законодавчу систему, високий рівень бюрократії та недосконалість правового режиму [15].

У наукових працях А.В. Базилюка та С.М. Під тіньовою економікою дослідники розуміють наслідок відсутності на державному рівні балансу між

певними суб'єктами у процесі створення та розподілу прибутку, що призводить до певного дисбалансу інтересів через недосконалість законодавчої бази [1]. Дещо подібний підхід до визначення поняття «тіньова економіка» використовує вчений В.К. Васенко.

Тіньову економіку він розглядає як характерне для будь-якої країни системне явище управління економікою асоціального характеру, що проявляється у рівні соціальної небезпеки та дисфункції, тобто форму кризи управління економікою на рівні держави [5].

Як справедливо зазначає О.Д.Ладюк, передумовою виникнення тіньової економіки є безпосередній прояв процесів державотворення та функціонування товарно-грошових відносин [37].

Інший підхід до трактування змісту тіньової економіки наведено в дисертаційній роботі В.В.Кубатька, де він визначає цю категорію як систему неконтрольованих і нерегульованих державою неформальних і нелегальних економічних відносин між державними регулюючими органами, виробниками, працівниками, споживачі та посередники, які реалізуються свідомо та/або опосередковано щодо виробництва, розподілу, споживання та обміну товарів та послуги; внаслідок цього завдаються економічні, соціальні та екологічні збитки державі та суспільству [35].

На думку О.Р.Дівєєва-Кириленко, підпільна економіка, як негативне явище, впливає на імідж соціально-економічного життя країни. Автор також наголошує, що в світі немає жодної країни, де б повністю була відсутня тіньова економіка [13].

Різні підходи до передумов та факторів, що впливають на формування та розвиток тіньової економіки можна систематизувати та представити на рис.1.1.

М.М.Гордійчук зробив висновок, що тіньова економіка характеризується як негативними, так і позитивними рисами.

При цьому продовж всіх етапів еволюції домінує негативна діяльність підпільної економіки, оскільки весь негатив накопичується і зростає в геометричній прогресії.

Варто враховувати, що позитивний ефект не притаманний криміналізованій частині підпільної економіки [10].

Рис.1.1. Класифікація передумов та факторів розвитку тіньового сектору економіки [15,49,53]

Цікавою є думка В.І. Захарченка, який виділяє такі **види тіньової економіки** [23], як «біла» (офіційна) підпільна економіка, яка проявляється у санкціонованій формі (юридично не оформлена, тобто не відображена), в офіційних звітах (оренда речей, аутсорсинг, репетиторство); «сіра» (неформальна) тіньова економіка (до цієї класифікації належать суб'єкти малого підприємництва, які частково або повністю не зареєстровані у звітності (ухилення від сплати податків, тіньова зайнятість, незаконне виробництво офіційно дозволених товарів); «чорна» (злочинна) підпільна економіка, тобто діяльність, яка повністю заборонена законом (шахрайство, розкрадання, інша протиправна діяльність).

Таким чином, реальна економіка майбутнього має бути ефективною, законною та моральною, тобто «сірої» та «чорної» економіки не повинно бути взагалі, а показник «білої» має бути якомога мінімальнішим.

Трактування категорії «тіньова економіка» З.С. Варналія заслуговує окремої уваги, оскільки він визначає її як складне соціально-економічне явище, представлене сукупністю нерегульованих та неконтрольованих економічних відносин, як незаконних, так і законних, але аморальних між суб'єктами господарювання стосовно отримання надприбутків через приховування доходів та ухилення від сплати податків. Також науковець виділяє три блоки тіньової економіки, а саме: неформальну економічну діяльність, приховану економіку та нелегальну економіку [19].

І.І. Мазур виділяє три основних елементи в структурі тіньової економіки, а саме неформальну економіку, приховану економіку (неподаткову економіку) та підпільну (кримінальну) економіку [38].

На рис. 1.2 відображено класифікацію структурних елементів тіньової економіки та розмежовано рівень впливу кожного підвиду на стан національної економіки.

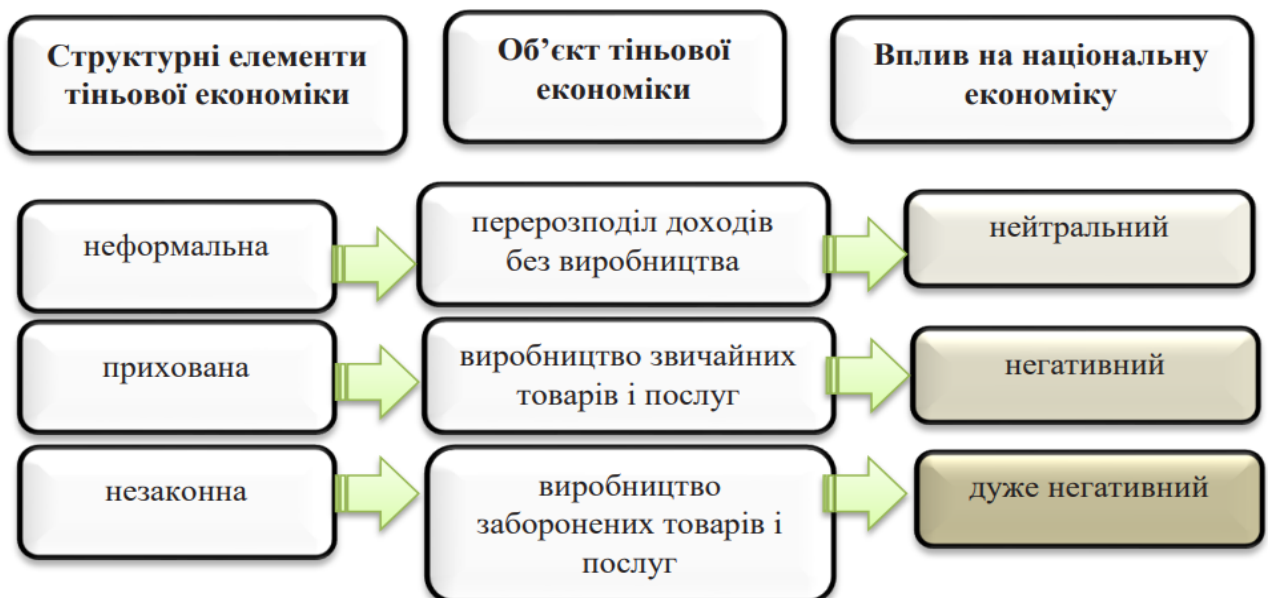

Рис. 1.2. Вплив структурних елементів тіньової економіки на національну економіку [15,19].

Таким чином, вище згадані науковці дають власні трактування змісту категорії «тіньова економіка», які відрізняються одна від одної, але доповнюють одна одну. Виходячи з цього, після узагальнення результатів дослідження сутності категорії «тіньова економіка», доцільно розглядати її як комплексну сферу економічної діяльності, що за мотивами діяльності поділяється на структурні елементи, які по-різному впливають на національній економіці, завдають збитків державі, суспільству, але не підконтрольні державними органами і не відображаються в офіційній статистиці.

Показник рівня тіньової економіки розраховується різними методами, які враховують різницю між доходами і витратами населення, динаміку грошового обігу та обсягів виробництва, споживання електроенергії та інших ресурсів, а також динаміку ціни факторів виробництва, готової продукції та рентабельність виробництва [66].

Метод "витрати населення - роздрібний товарообіг" передбачає виявлення перевищення грошових споживчих витрат населення на придбання товарів над загальним обсягом реалізації товарів населенню всіма суб'єктами господарювання.

Електричний метод полягає в порівнянні зростання внутрішнього споживання електроенергії зі зростанням ВВП. Ми виходимо з такої гіпотези: зростання внутрішнього споживання електроенергії має відповідати зростанню реального ВВП. Якщо зростання внутрішнього споживання електроенергії перевищує зростання ВВП, то електроенергія вважається призначеною для виробництва в підземному господарстві.

Монетарний метод передбачає визначення тенденцій співвідношення готівки до банківських депозитів протягом аналізованого періоду.

Фінансовий метод передбачає визначення тенденцій зміни співвідношення між собівартістю товарів, робіт і послуг, що використовуються у процесі виробництва, і валовим доходом підприємств у масштабах окремої сфери господарської діяльності або країни загалом [66].

Одним із найбільших суб'єктів, на який безпосередньо впливає тіньова економіка, є бізнес, і наслідки цього впливу досить неоднозначні.

На думку Д. Касселя, у ринковій економіці тіньова економіка може мати ефект розподілу завдяки трьом факторам: загостренню конкуренції, використанню невикористаних ресурсів і стимулюванню соціально-економічних інновацій. У регіонах, де зростає підпільний сектор, посилюється конкурентний тиск на легальних виробників і падає попит на їх продукцію. Переваги посилення конкуренції, однак, послаблюються тим фактом, що законослухняні працівники можуть реагувати на зростаючий тиск з боку конкурентів не підвищенням продуктивності праці (як мало б відбуватися в теорії), а й переходом у тінь [39]. Другим негативним наслідком збільшення підземного сектору для бізнесу є зменшення інвестиційного потенціалу через втечу капіталу. Фактично тіньова економіка перешкоджає повноцінному використанню інвестиційного потенціалу України. Щоб оцінити масштаби втрати інвестиційного потенціалу, необхідно порівняти інвестиційні потреби економіки та масштаби щорічного відпливу капіталу. Витік буде підсвічувати негативним показником цієї статті в платіжному балансі.

Наступним негативним наслідком тіньової економіки для суб'єктів господарювання є незручність проведення технічного переоснащення, що призводить до уповільнення технічного прогресу, скорочення інвестиційних та інноваційних вкладень, зниження продуктивності праці. Основним джерелом фінансових ресурсів для інвестицій у кожній країні є національний капітал та його складова – заощадження населення та бізнесу [39].

Таким чином, тіньова економіка не тільки негативно впливає на діяльність підприємств, а й перешкоджає нормальному функціонуванню інституту макроекономічного циклу – фінансового ринку.

Узагальнюючи, можна виділити основні аспекти впливу тіньової економіки на прямі іноземні інвестиції [55]:

1. Відтік капіталу в офшори. Значна частина ПІІ в Україні фактично є реінвестуванням раніше незаконно виведеного капіталу. Це знижує прозорість

інвестиційного процесу та зменшує податкові надходження до бюджету, що негативно впливає на довіру міжнародних інвесторів та загальну економічну стабільність.

2. Корупція та бюрократія. Непрозорість бізнесу, високий рівень корупції та складні адміністративні процедури є значними перешкодами для залучення ПІІ. Відсутність ефективного контролю за цими явищами робить Україну менш привабливою для стратегічних інвесторів з розвинених країн.

3. Низький рівень захисту прав інвесторів. В умовах тіньової економіки інвестори стикаються з ризиками, пов'язаними з незахищеністю прав власності, що є критичним фактором при прийнятті інвестиційних рішень.

4. Зниження довіри до економіки. Тіньова економіка створює негативний імідж країни на міжнародній арені, створює враження нестабільності та високих ризиків для інвестицій. Це особливо важливо для інвесторів, які прагнуть довгострокового розвитку своїх проектів [55].

Реалізація реформ, спрямованих на зменшення рівня тіньової економіки, включаючи спрощення податкової системи, боротьбу з корупцією та повагу до верховенства права, має важливе значення для залучення стабільних інвестицій із розвинених країн.

1.3. Зарубіжний досвід та напрямки детінізації економіки для підвищення інвестиційної привабливості України

Кожна країна має свою історію виникнення та розвитку підпільної економіки. Дослідження І.В. Цікаво Варламова, яка зазначила, що в Німеччині та Франції на підпільний сектор припадає 1/8 офіційного ВВП країни, у Болгарії, Естонії та Литві до третини всієї економічної діяльності може бути «в тіні» [4].

Поширення підпільної економіки, її масштаби впливають на втрату державою своїх основних функцій, а саме управлінської, контрольної, економічної, правозахисної, соціальної, податкової. Тому розробка механізму, який дозволить регулювати ці процеси, є вкрай необхідною на етапі інтеграції

нашої держави в міжнародне співтовариство. Звернемося до досвіду зарубіжних країн щодо розгортання економічних відносин (табл. 1.2).

Таблиця 1.2.

Досвід зарубіжних країн щодо детінізації економічних відносин [15,18,53]

Країна	Заходи щодо детінізації економічних відносин
США	Посилення ролі державних спецслужб у контролі за поширенням тіньової економіки та їх взаємодії з державною структурою в цілому.
Велика Британія	Підвищення рівня довіри суспільства до влади, посилення незалежності судів та громадського контролю за ними. Посилити придушення корупції. Публікація у відкритому доступі імен основних неплатників податків, політика викриття та стигматизації. Додаткові штрафи для платників податків, яких вже звинуватили в податковому шахрайстві.
Італія	Обмеження розрахунків готівкою під час здійснення фізичними та юридичними особами операцій у великих розмірах.
Франція	Обмеження щодо можливості здійснення вітчизняними суб'єктами господарювання імпортно-експортних операцій з компаніями в офшорних зонах. Наявність системи реструктуризації боргу та відстрочення сплати податків.
Німеччина	Обов'язкове звітування про розрахунки з нерезидентами, повідомлення органів фінансового нагляду про всі підозрілі фінансові операції, що походять від фінансових і нефінансових організацій. Оптимізація податкової системи, спрощення механізму розрахунку сум податку, зниження ставок утримань із заробітної плати тощо.
Нідерланди	Посилити контроль над усіма потенційними джерелами корупції та тими, хто раніше був залучений до таємних операцій. Порушникам заборонено обіймати державні посади
Швеція	Обов'язкове використання реєстрів працівників з обов'язковим внесенням даних про працівника, відпрацьований час, вид діяльності та організацію із зазначенням назви.
Австралія	Створити галузеві показники, що показують зв'язок між витратами та виробництвом. Створити орган взаємодії для платників податків, щодо яких проводилась податкова перевірка, для виявлення ситуації та надання їм у разі потреби допомоги.
Японія	Обов'язкове повідомлення органів фінансового нагляду та контролю про великі фінансові операції фінансових і нефінансових організацій.
Австрія	Розробка заходів, спрямованих на протидію розвитку корупції серед державних службовців.
Польща	Заборона на господарську діяльність особам, які вже вчинили серйозне податкове правопорушення; Кримінальна відповідальність за порушення авторських прав.

Процеси євроінтеграції у світі та усвідомлення масштабів впливу тіньової економіки на розвиток країн у цілому призвели до розуміння необхідності створення паралельно з національними організаціями моніторингу та контролю тіньових фінансових потоків, наднаціональних інститутів, діяльність яких спрямована на моніторинг та посилення контролю за фінансовими операціями країн-учасниць цих організацій [68].

Функціонування цих організацій сприяє поглибленню міжнародного співробітництва між країнами-учасницями та полегшує процедури моніторингу та контролю рівня тіньових фінансових потоків, враховуючи можливість швидшого доступу до інформації, сприяє формуванню єдиних правил та рекомендацій для національних інституцій, які є обов'язковими для всіх зацікавлених сторін.

За відсутності єдиної наднаціональної організації по боротьбі з незаконними фінансовими потоками сучасна міжнародна тіньова система протидії відмиванню коштів має трирівневу структуру [68]:

- національна система фінансового нагляду;
- регіональна система боротьби з тіньовими доходами;
- наднаціональна система моніторингу та контролю;

На сьогодні створено широкий спектр організацій, які окремо займаються питаннями корупції, фінансування тероризму, незаконного виведення коштів в офшори тощо, основними з яких є OECD, FATF, Європейська комісія, Світовий банк та ін. (рис. 1.3.).

Ці інституції розробили широкий спектр ініціатив щодо боротьби з явищем тіньових доходів шляхом розмивання бази оподаткування, інвестування коштів через підставні компанії, залучення іноземних позик із наслідком банкрутства компаній, завищення або заниження митної вартості товарів тощо.

Досвід зарубіжних країн у боротьбі з тіньовим сектором різноманітний. Мета боротьби – вплинути на морально-етичні питання, тобто продемонструвати, що в офіційному секторі працювати вигідніше.

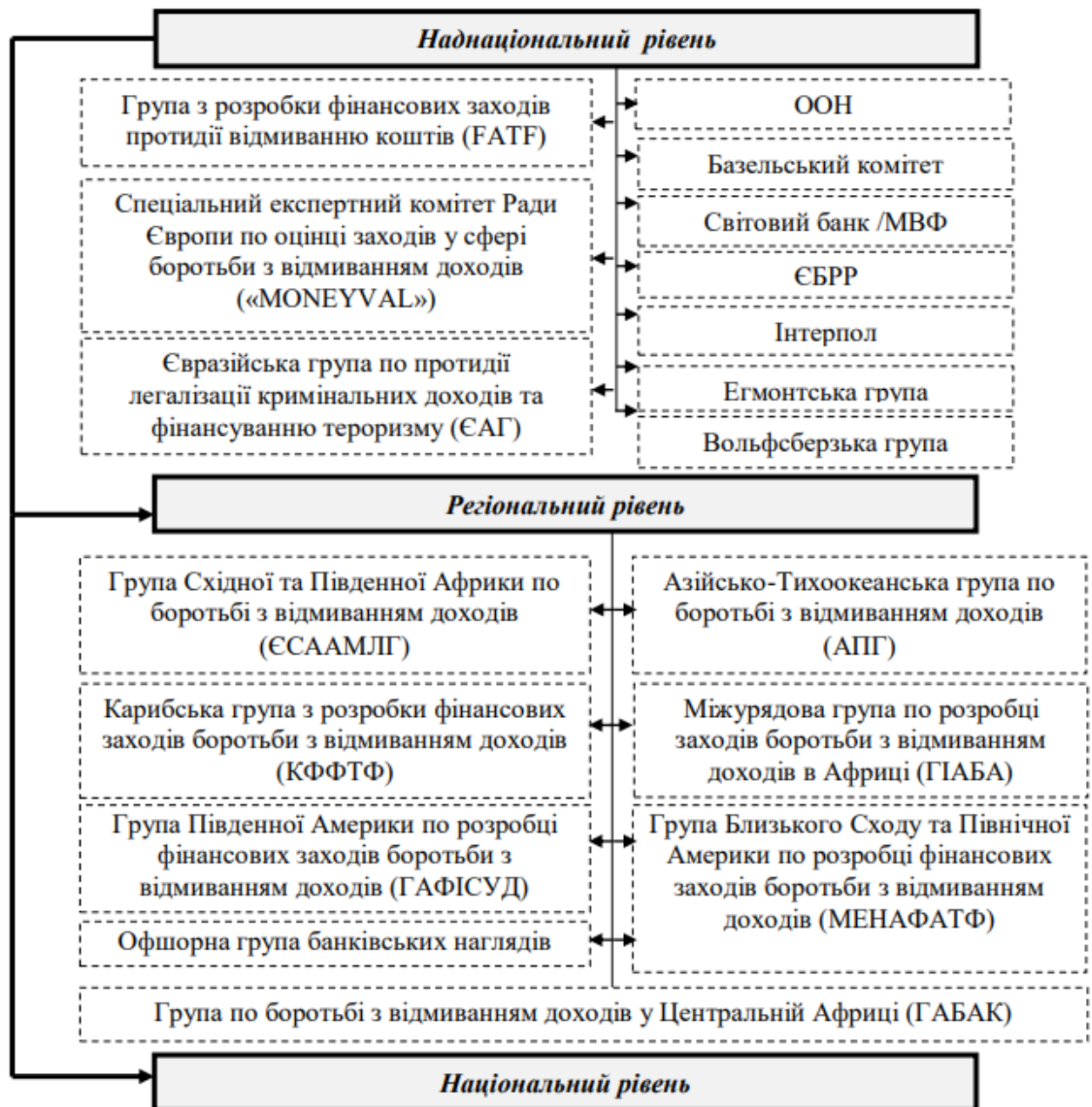

Рисунок 1.3 – Організаційна структура системи протидії тонізації національних економік [36,68]

Тому конче необхідно сформувати комплекс заходів щодо розкладання української економіки, який можна визначити такими кроками [57]:

1. Удосконалити методологічний інструментарій оцінки рівня тіньової економіки шляхом моніторингу та врахування показників тіньових економічних відносин, що здійснюються на тимчасово окупованих територіях України та за її

межами, а також вдосконалити інструментарій оцінки складових тіньового сектору;

2. Формування оптимальної системи оподаткування, удосконалення принципів розрахунку податкового навантаження, суттєве зниження податкового навантаження на малий та середній бізнес; 3. удосконалення обліково-аналітичних процедур доходів і витрат суб'єктів господарювання з метою створення сприятливих умов для добровільної сплати податків, спрощення процедур декларування та звітності;

4. Забезпечення публічності та прозорості операцій з державними ресурсами, раціональності та оптимальності розподілу фінансових ресурсів, публічності інформації про рух цих ресурсів та посилення відповідальності посадових осіб за протиправні дії щодо цих ресурсів;

5. Підвищення ефективності грошово-кредитної політики, посилення регулюючого впливу на неї НБУ, послаблення залежності внутрішнього грошового обігу від дисбалансів і шоків у зовнішньому середовищі;

6. Удосконалення чинного національного законодавства щодо зміцнення організаційно-правових засад запобігання та протидії підпільній економічній діяльності, посилення кримінальної відповідальності за протиправні злочинні діяння у фінансовій сфері [57].

Запропоновані заходи, які враховують особливості функціонування національної економіки та фінансової системи в умовах запровадження особливого правового режиму воєнного стану, дозволять знизити рівень тіньової економіки в країні та забезпечити оптимальну параметри фінансової безпеки держави.

Особливої уваги заслуговують заходи із залучення прямих інвестицій, які мають здійснюватися комплексно поряд із уже зазначеними напрямками зниження рейтингу. Це включає як фінансові стимули, так і розвиток інфраструктури та сприяння інвестиційному клімату [55].

1. Матеріальне стимулювання. Одним із головних інструментів урядів для залучення іноземних інвесторів є фінансове стимулювання. Ці стимули

включають податкові пільги, субсидії або знижки на державні послуги для компаній, які інвестують у пріоритетні сектори економіки. Це допомагає бізнесу скорочувати витрати та спонукає до більш активного інвестування в країну.

2. Розвиток інфраструктури. Наявність якісної інфраструктури є ключовим фактором залучення капіталу. Інвестори в основному звертають увагу на регіони з добре розвиненими транспортними шляхами, ефективною логістикою, надійним зв'язком і доступом до енергоресурсів. Уряди можуть інвестувати в ці сектори, щоб підвищити конкурентоспроможність своїх регіонів.

3. Сприяння інвестиційному клімату. Важливим елементом стратегії залучення інвестицій є просування позитивного іміджу країни як надійного місця для інвестування. Проведення інформаційних кампаній, семінарів та конференцій на міжнародному рівні сприяє підвищенню обізнаності інвесторів про економічні можливості України та підвищенню їх довіри до бізнес-середовища.

Значну роль у процесі створення привабливого інвестиційного середовища відіграє державна підтримка та нормативно-правова база. Серед них варто виділити [55]:

Юридичні гарантії. Інвесторам потрібні чіткі правові механізми, які гарантують захист їхніх активів. Міжнародні угоди про захист інвестицій, такі як двосторонні інвестиційні угоди (БІТ), можуть забезпечити правовий захист від націоналізації, експропріації та інших політичних ризиків. Тому наявність незалежної та ефективної судової системи, здатної вирішувати інвестиційні спори, також є важливим елементом правових гарантій.

Спрощення бюрократії. Створення «єдиного вікна», де інвестори зможуть отримати всю інформацію та документи, необхідні для реалізації своїх проєктів, значно спростить інвестиційний процес. А використання електронних платформ для подання заяв та отримання дозволів може скоротити час і витрати, пов'язані з адміністративними процедурами.

Програми державної підтримки. Державні програми можуть включати гранти, допомогу або податкові пільги для інвесторів, які інвестують у певні сектори економіки, такі як технології, екологічні проекти чи інфраструктура. Крім того, важливим елементом є програми стартап-акселераторів, які забезпечують менторство, навчання та доступ до інвестиційних фондів, що допомагає молодим компаніям розвиватися швидше. Державні ініціативи можуть заохочувати інвестиції в дослідження та розробки, зокрема через податкові кредити для інноваційних проектів, що стимулює технологічний прогрес та економічний розвиток.

Секрети успіху. Важливо забезпечити відкритість у всіх аспектах регуляторної політики, що зміцнює довіру інвесторів до держави. Регулярні консультації з підприємствами можуть допомогти визначити потреби та проблеми, які необхідно вирішити. Крім того, необхідно регулярно відслідковувати та оцінювати ефективність державних програм і нормативно-правових актів з метою їх адаптації до мінливих умов ринку та потреб інвесторів.

Отже, комплексний підхід до державної підтримки та нормативно-правової бази може суттєво підвищити привабливість країни для іноземних та внутрішніх інвесторів, знизити рівень стагнації економіки та сприяти її економічному зростанню та розвитку.

Висновки до розділу 1

Прямі іноземні інвестиції відіграють критичну роль у фінансуванні економіки, сприяючи впровадженню сучасних технологій, зростанню експорту та створенню нових робочих місць. Вони є інструментом для підвищення конкурентоспроможності країни та її інтеграції у світову економіку. Однак залучення інвестицій вимагає подолання значних викликів, зокрема високого рівня тіньової економіки.

Тіньовий сектор в Україні формує бар'єри для залучення ПІІ через відтік капіталу в офшорні зони, низький рівень правового захисту інвесторів, корупцію

та складні бюрократичні процедури. Ці фактори знижують довіру міжнародних партнерів і ускладнюють створення сприятливого інвестиційного клімату. Для вирішення цих проблем потрібен комплексний підхід, який включає реформи податкової системи, цифровізацію процесів і підвищення прозорості фінансових операцій.

Досвід зарубіжних країн демонструє ефективність заходів, спрямованих на спрощення умов ведення бізнесу, підвищення прозорості та забезпечення правової підтримки інвесторів. Успішними прикладами є реформи у Німеччині, Франції та США, які акцентували увагу на боротьбі з корупцією, стимулюванні офіційного працевлаштування та запровадженні податкових пільг для інвесторів.

Для України особливо важливим є створення сприятливих умов для стратегічних інвесторів, які можуть внести в національну економіку передові технології, забезпечити доступ до нових ринків і підвищити експортну спроможність. Запропоновані заходи, включаючи вдосконалення регуляторного середовища, модернізацію інфраструктури та просування позитивного іміджу країни, можуть стати базисом для залучення іноземних інвестицій та сприяти відновленню економіки.

Отже, детінізація економіки є необхідною умовою для залучення ПІІ та забезпечення сталого розвитку. Комплекс заходів, спрямованих на подолання тіньового сектору, не лише підвищить інвестиційну привабливість України, але й сприятиме її інтеграції до світової економіки.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РІВНЯ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА СТАНУ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

2.1. Тенденції та сучасний стан тінізація економіки в Україні

Тіньова економіка є одним з найбільш гострих проблем сучасної економіки України. Приблизно третина економічної діяльності в Україні відбувається в тіні. Зокрема згідно останнього опублікованого офіційного звіту Міністерства економіки у 2021 році, тенденції зміни інтегрального показника рівня тонізації економіки були наступними (рис.2.1.):

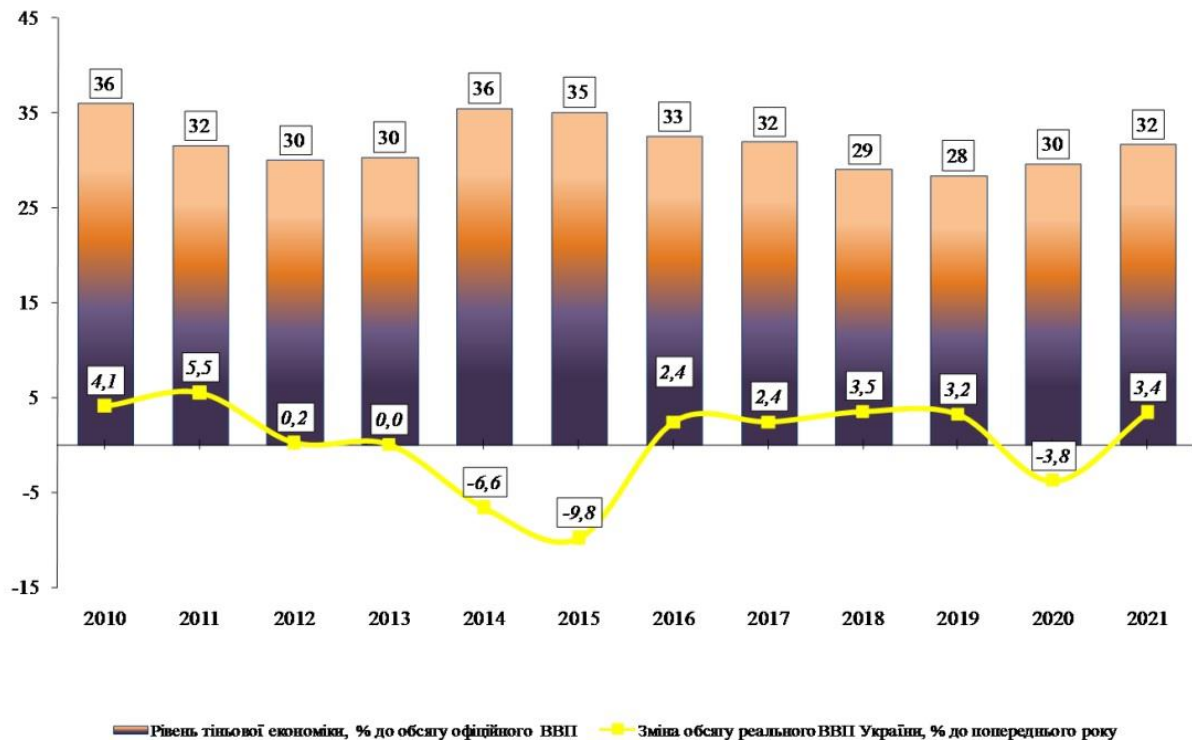

Рис.2.1. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) і темпи приросту/зниження рівня реального ВВП (у % до попереднього року) [65]

Проаналізувавши відображені тенденції можна стверджувати, що тінізація економіки України у 2010–2021 роках стала яскравим показником того, як економічна та політична стабільність впливають на суспільство та бізнес. У 2010

році частка тіньової економіки була високою — 36% від офіційного обсягу ВВП, однак ситуація поступово покращувалася, адже економіка демонструвала стабільність.

Після цього спостерігалось поступове зниження цього показника до 30% у 2013 році. Це було зумовлено стабільною економічною ситуацією, хоча на той момент ще не вирішено багато структурних проблем [63].

Різке зростання тіньового сектора розпочалося з 2014 року на тлі економічної кризи, воєнних дій на Сході України та політичної нестабільності. У 2015 році рівень тіньової економіки знову досяг позначки 35%. Однак після стабілізації макроекономічної ситуації, зокрема завдяки проведенню низки реформ, цей показник почав знижуватися. У 2019 році він досяг найнижчого значення — 28%, що свідчить про певний успіх у боротьбі з корупцією, спрощенні адміністрування бізнесу та збільшенні довіри інвесторів.

Однак пандемія COVID-19 у 2020 році стала новим викликом для економіки. Через зупинку багатьох підприємств, невизначеність та економічні втрати тіньова економіка знову зросла до 30% у 2020 році та 32% у 2021-му. Підприємці, зіткнувшись із труднощами, змушені були знову звертатися до тіньових практик, що свідчить про чутливість економіки до зовнішніх шоків.

Отже, протягом аналізованого періоду частка тіньової економіки зменшувалась із 36% у 2010 році до 28% у 2019 році, що свідчить про позитивні зрушення у напрямку детінізації. Однак пандемія COVID-19 у 2020 році спричинила її зростання до 32% у 2021 році, демонструючи вразливість економіки до зовнішніх шоків [63].

Таким чином, динаміка рівня тіньової економіки свідчить про його сильну залежність від загальної економічної стабільності в країні. У кризові періоди рівень тінізації економіки зростає, тоді як у часи економічного підйому він зменшується. Для забезпечення стабільного зниження тіньового сектора Україні необхідно зосередитися на реформах, спрямованих на створення прозорого бізнес-середовища, удосконалення регуляторних механізмів та стимулювання легальної підприємницької діяльності.

Окремо варто проаналізувати тенденції змін показника оцінки тінізації економіки за різними методиками (рис.2.2.).

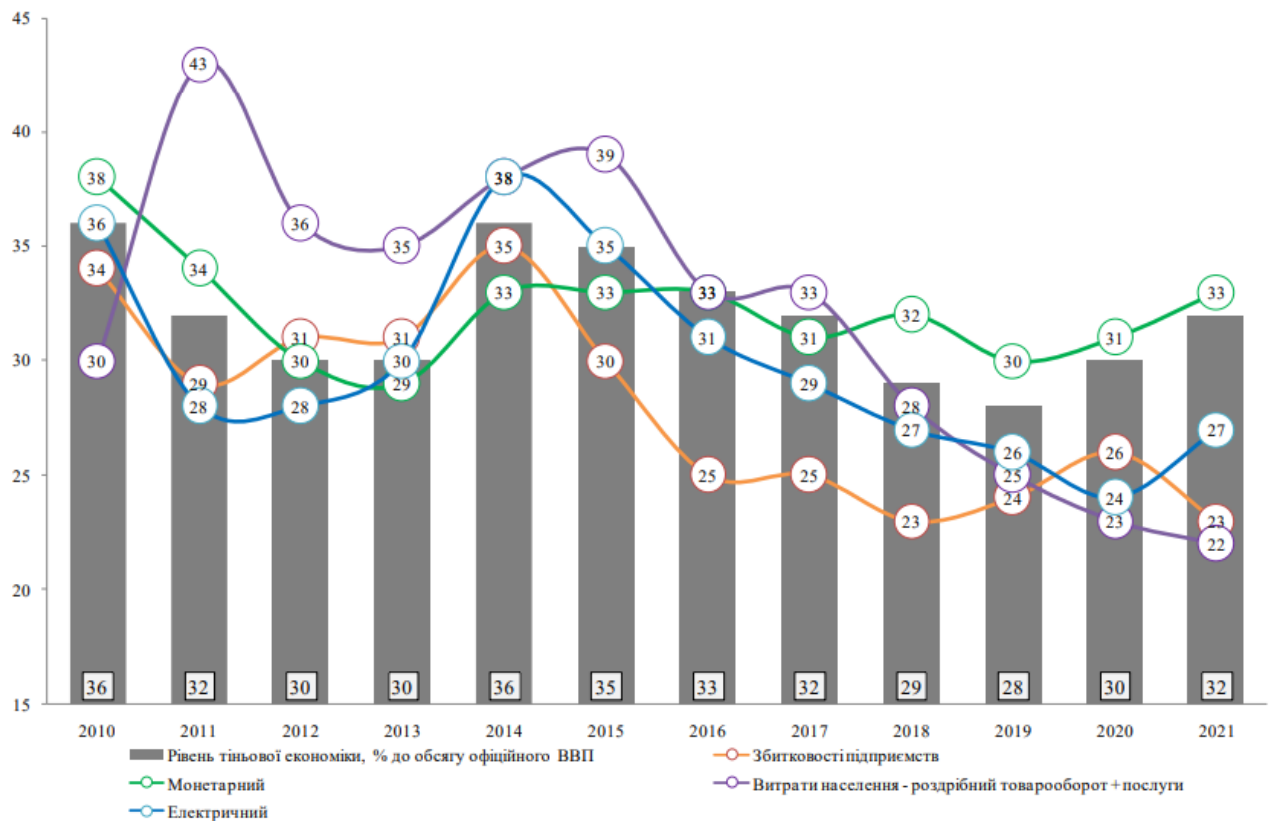

Рис.2.2. Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами, % від обсягу офіційного ВВП [65]

Так «Монетарний метод» загалом показав тенденцію до зменшення частки тіньової економіки. Пік був зафіксований у 2014 році (38%), після чого спостерігається поступове зниження до 22% у 2021 році. Така динаміка може свідчити про покращення фінансового моніторингу та поступову легалізацію фінансових потоків.

Тенденція за «Електричним методом» також показує поступове зниження рівня тінізації – з 30% у 2010 році до 23% у 2021 році. Позитивні зміни можуть бути наслідком підвищення прозорості споживання енергоресурсів та впровадження нових облікових технологій [63].

Згідно методики «Збитковості підприємств» найбільший рівень був зафіксований у 2014 році (43%), що збігається із кризовими подіями. Надалі цей показник знизився до 27% у 2021 році, свідчаючи про поступову стабілізацію

бізнес-середовища та зменшення негативного впливу тіньових практик на фінансовий результат підприємств.

Водночас показник за методикою «Витрати населення — роздрібний товарообіг» мав максимальне значення у 2014 році (39%), що свідчить про значну невідповідність між доходами населення і витратами. Після цього спостерігалось стабільне зниження, і у 2021 році показник досяг рівня 27%. Це може свідчити про зменшення частки «тіньових» доходів у загальних витратах домогосподарств.

Слід зазначити, що динаміка рівнів тіньової економіки у 2020-2021 роках, розрахована за чотирма методиками, була різноспрямованою, що стало наслідком як нетиповості коронавірусної кризи, так і гіпотези про можливе формування нових каналів тінізації економіки, які лише частково охоплені існуючими методами оцінки [65].

Дві класичні методики, якими користуються багато експертів для оцінки тіньової економіки, а також використовує Мінекономіки, зафіксували зростання рівня тінізації порівняно з 2020 роком: електричний метод — на 3 відсоткові пункти (до 27% обсягу офіційного ВВП); монетарний метод — на 2 відсоткові пункти (до 33% від обсягу офіційного ВВП).

Дві методики, які є результатом роботи вітчизняних науковців, враховуючи особливості тіньових процесів в Україні, показали зниження рівня тіньової економіки: методика «витрати населення — торгівля в роздріб та послуги» - на 1 процентний пункт (до 22% від обсягу офіційного ВВП); метод збитковості підприємств — на 3 відсоткові пункти (до 23% від обсягу офіційного ВВП), що сформувався в контексті: адаптації підприємств (які адекватно реагували на виклики та стимулюючі дії держави) до «ковідних» умов діяльності та, як наслідок, прогресивного покращення фінансових результатів їх діяльності протягом звітного року; заміна традиційних каналів підпільної діяльності новими, які лише частково охоплюються існуючими методами оцінки її рівня.

Підсумовуючи тенденції тіньового стану економіки у 2020-2021 роках, варто розглянути рівень тіньового стану економіки за видами економічної діяльності (рис. 2.3.).

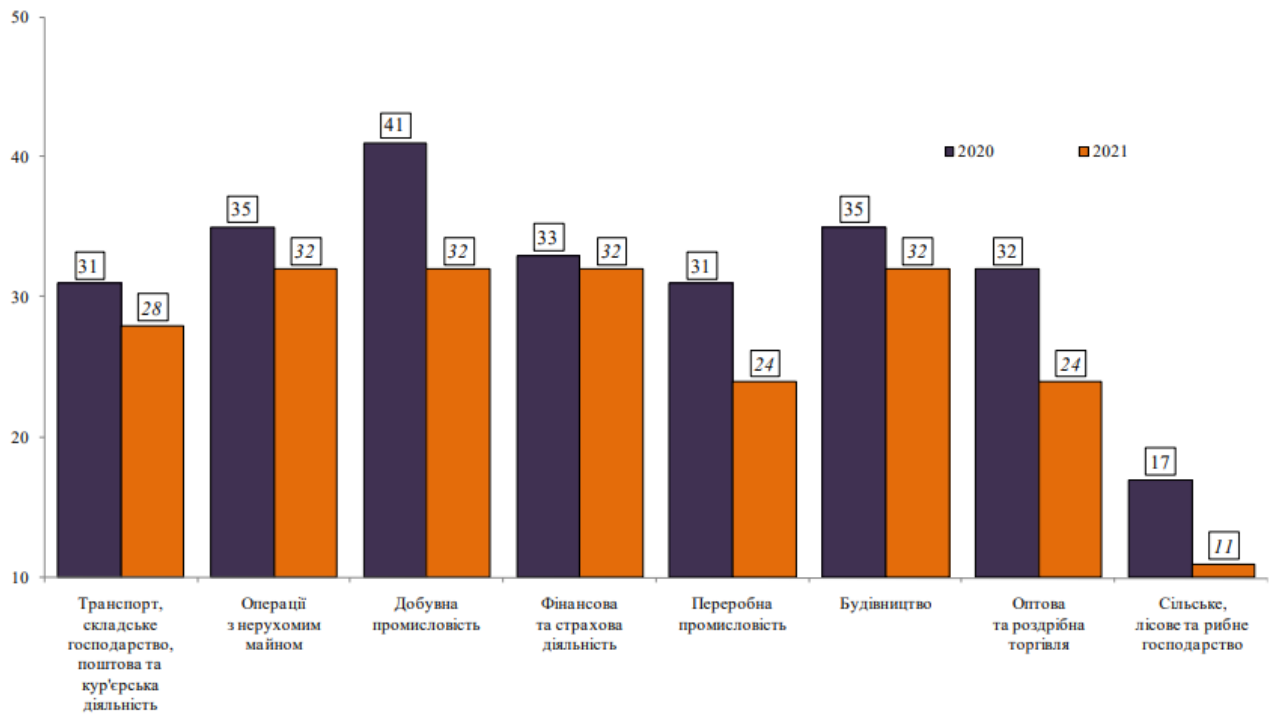

Рис. 2.3. Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності, % від обсягу офіційного ВДВ відповідного ВЕД [65]

За всіма видами економічної діяльності в сукупності спостерігається тенденція до зниження рівня тіньової економіки. Це відбулося в умовах покращення показників діяльності компаній цих ВЕД (у 2021 році порівняно з 2020 роком) за сприятливих умов на зовнішніх ринках, адаптації суб'єктів господарювання до нової ковідної реальності та, як наслідок, відновлення попиту на окремі товари на внутрішньому ринку (чому, у свою чергу, сприяло підвищення соціальних стандартів та стимулюючі дії держави щодо матеріальної підтримки бізнесу та населення під час пандемії, часткова компенсація понесених збитків та пом'якшення пікових періодів та негативних наслідків коронавірусної кризи).

Найсуттєвіше зниження частки паралельного сектору зафіксовано у добувній промисловості (з 9 в.п. до 32% від обсягу ВДВ зовнішньоекономічної

діяльності), у зовнішньоекономічній діяльності «Торгівля оптова та роздрібна» (з 8 в.п. до 24%), у переробній промисловості (з 7 в.п. до 24%) та у зовнішньоекономічній діяльності «Сільське, лісове господарство та рибальство» (з 6 в.п. до 11% відповідно) [65].

Що стосується наступних років, то, на жаль, оприлюднення показників рівня приховування української економіки, як і багатьох інших, було призупинено з початком війни. Однак, виходячи з вільно доступної інформації, можна зробити наступні узагальнення щодо тенденцій розвитку показника у 2022 та 2023 роках.

Якщо взяти методику, яка оцінює динаміку роздрібної торгівлі та реальні витрати населення на споживчі товари, то логіка тут приблизно така: якщо оборот офіційної торгівлі зростає швидше за реальні доходи населення, то частина тіньових доходів та заощадження витрачаються фізичними особами через легальний сектор економіки. Тобто відбувається детінізація.

У 2023 році офіційний роздрібний товарообіг фізичних осіб становив 1,8 трлн.грн, що в номінальному вираженні зросло на 30,5% проти 1,4 трлн грн у 2021 році та на 15,4% з урахуванням інфляції. При цьому реальне зростання (за вирахуванням інфляції) доходів населення у 2023 році в офіційному сегменті становило 3,5%. Оскільки за вказаний період динаміка грошових переказів з-за кордону не зросла, чисто теоретично можна припустити, що легалізація через торгівлю скоротила паралельний сектор більш ніж на 10% [67].

Електричний метод базується на припущенні, що зростання реального ВВП супроводжується адекватним збільшенням споживання електроенергії (за винятком побутових споживачів). Якщо валовий продукт зростає швидше за споживання електроенергії, то частина зростання ВВП була забезпечена не реальним збільшенням обсягів виробництва, а виведенням певної частини кінцевого продукту з «тіні» при незмінному рівні енергії. споживання двох порівнюваних періодів.

У 2022 році реальний ВВП у гривнях зменшився на 28,8%, а у 2023 році зріс на 5,3% (відновлюване зростання на базі низького статистичного

порівняння). А у 2021 році було вироблено 155 млрд кВт-год електроенергії, 120 млрд (або 77%) спожито, решта – втрати, витрати в мережах тощо, чистий експорт склав 2 млрд кВт-год. У 2022 році виробництво впало до 115 млрд кВт/год, споживання до 90 млрд (78%), чистий експорт до 1 млрд. Падіння виробництва склало 26%, а споживання – 25%. Це приблизно відповідає рівню падіння ВВП у 2022 році (на 29%) [67].

Проте вже у 2023 році ми спостерігаємо абсолютно аномальну картину: виробництво електроенергії скоротилося до 105 млрд кВт/год, споживання – до 85 млрд (81%). Зафіксовано не експорт, а чистий імпорт електроенергії 0,4 млрд кВт/год. У відносному вираженні виробництво впало на 9%, споживання – на 6%. Водночас статистика зафіксувала зростання ВВП на 5,3%. Ситуація справді нетипова, адже споживання електроенергії зменшилось на 6%, а валовий продукт зріс на 5%.

Корінь цієї проблеми полягає в глибокому структурному зношенні української економіки. Майже повна деіндустріалізація та залежність ВВП від сировинного аграрного сектору, банківської сфери та сфери послуг, де немає прямого зв'язку між зростанням виробництва та споживанням електроенергії. Плюс збільшення внеску податкових надходжень у ВВП. Усі ці сегменти економіки (крім агросектору) безпосередньо залежать від обсягів зовнішньої допомоги: податки, фінанси та сфера послуг (включаючи торгівлю) тримаються на плаву завдяки зовнішній фінансовій допомозі.

Серед позитивних ефектів такої структурної трансформації можна назвати лише скорочення розриву між виробництвом та споживанням електроенергії: якщо у 2021 році споживання становило 77% виробництва, то у 2023 році воно становитиме 81% [67].

Тобто офіційно споживається до 4% виробленої електроенергії, яка раніше зникала у вигляді втрат у мережах. Це можна пояснити занепадом «тіньового» ринку електроенергії, до якого залучено продукцію великих підприємств національних фінансово-промислових груп, які припинили роботу або були зруйновані під час війни.

По суті, наша економіка стає менш енергоємною. Не менш енерговитратний (що було б цілком позитивним явищем), а саме менш енерговитратний. Але, знову ж таки, чисто теоретично, електричний метод демонструє вплив на детінізацію в 5%.

Монетарний метод виходить з динаміки зменшення готівки в обігу по відношенню до обсягу грошової маси [67].

Якщо взяти це співвідношення за червень за період 2021-2024 років, то отримаємо таку динаміку у відсотках: 28 у 2021 році, 29 у 2022 році, 24 у 2023 році та 23 у 2024 році. Тобто навіть за вказаною методикою маємо ознака детінізації на рівні не менше 5%, що збігається з даними, отриманими за електричним та комерційним методи.

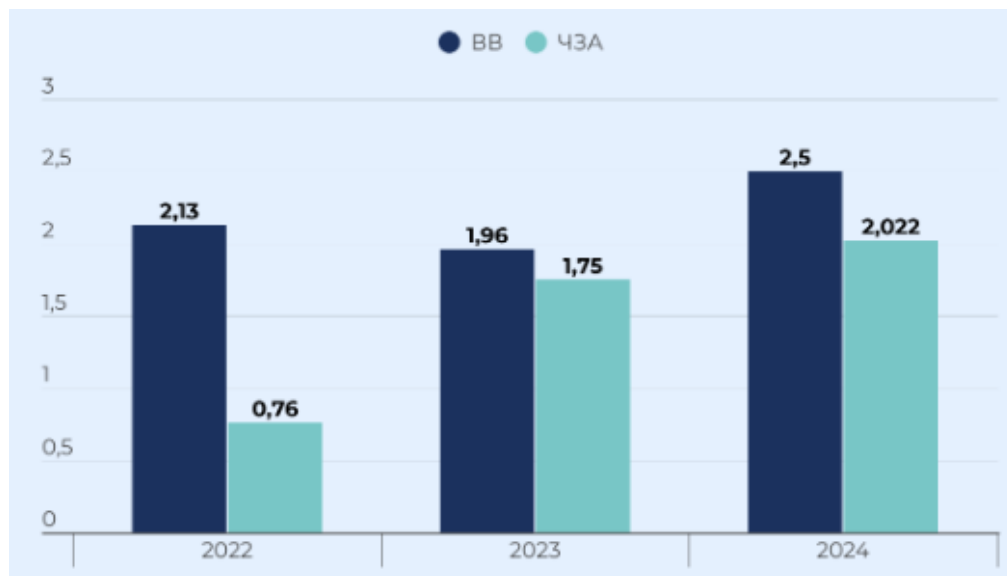

Рис. 2.4. Динаміка внутрішніх вимог і чистих зовнішніх активів, трлн. грн.. [67]

На рисунку наведено дані цієї динаміки, де показник внутрішньої потреби демонструє динаміку внутрішнього кредитування економіки та державних органів, показник чистих зовнішніх активів вказує на валютні активи країни, а показник внутрішнього кредиту відображає потреби країни до інших нефінансових корпорацій.

Як бачимо, якщо до війни співвідношення чистих зовнішніх активів до внутрішніх потреб у 2021 році становило 43%, то за перший рік війни цей

показник впав до 35% (через більш гнучку монетарну політику НБУ в перше півріччя 2022 року та насичення економіки грошима через систему військових зобов'язань, а зовнішня допомога тоді надходила досить розмірено) [67].

Однак у 2023 році цей показник зріс до 89% через жорстку монетарну політику НБУ. Водночас значно зріс обсяг зовнішньої допомоги, що сприяло зростанню валютних резервів країни.

Незначне послаблення цього показника у 2024 році (до 80%) свідчить про часткове послаблення монетарної політики НБУ (зниження облікової ставки з 25 до 13%). Водночас потік зовнішньої допомоги дещо сповільнився (зменшення показника ЧЗА).

Як бачимо, монетарна ситуація «вбиває» як тіньову економіку через демонетизацію та компресію (уповільнення зростання) грошової маси, так і легальний сегмент економіки.

Фактично НБУ одночасно збільшив показник чистих валютних резервів і обмежив внутрішнє кредитування економіки (хоча сама війна теж не стимулювала кредитування), що сповільнило адаптацію економіки до військових та енергетичних шоків [67].

Тому можна зробити сенсаційний висновок, що війна та її похідні (енергетична криза, мобілізація, міграція) вперше в нашій історії вдарили по підпільній економіці сильніше, ніж по офіційній.

«Біла» економіка спирається на державних службовців, підприємства критичної інфраструктури, оборонний сектор і державні замовлення, які підтримуються фінансуванням із зовнішніх джерел. Кожен з них краще і швидше адаптується до викликів війни.

Прихований сектор, з іншого боку, страждає від зниження платоспроможного попиту з боку більшості його споживачів – населення з низьким рівнем доходів, матеріально-технічних проблем, для вирішення яких недостатньо ресурсів, фінансових обмежень і зростаючого апетиту регуляторних органів, без пильності яких жодна «тіньова» компанія не протримається навіть місяця.

Отже, хоча підпільна економіка зазвичай значно зростає під час кризи, нинішня війна вбиває її саму. Зараз обсяг тіньової економіки в Україні можна оцінити в 25-30%. Однак це не означає, що додаткові заходи щодо скорочення неформального сектора не потрібні, оскільки навряд чи хтось по-справжньому пишається тим, що чверть економіки його країни складається з підпільних секторів [67].

Рівень «тіньової економіки» не є стабільним показником, повернення до звичних 40% можливе за рік-два. Крім того, враховуючи, що головним рушієм деескалації стала війна, а не дії уряду та контролюючих органів, цілком логічно очікувати такого спаду після припинення бойових дій.

Варто також зазначити, що «спонтанність» нашої тінізації повинна зрештою змусити урядовців усвідомити, що людські заходи боротьби з нею явно не були ефективними. Це означає, що майбутні підходи до детінізації, принаймні для фіксації поточного результату, мають бути принципово іншими.

2.2. Тенденції та сучасний стан залучення ІІІ в економіку України

У сучасних умовах інвестиції є важливою умовою здійснення структурної перебудови національної економіки, забезпечення технічного прогресу та підвищення показників економічної діяльності на макро- та мікрорівнях.

Інвестиційна проблема є актуальною для більшості країн світу, а для України вона також надзвичайно актуальна. Враховуючи гострий дефіцит власних економічних ресурсів, насамперед фінансових, необхідних для відновлення національного виробництва, стабільного економічного розвитку країни, структурної перебудови та вирішення проблем інтеграції України в світову економічну систему, питання залучення зовнішніх джерел фінансування стає все більш актуальним [39].

Отже, проведемо оцінку розміру прямих іноземних інвестицій в Україні у 2015-2023 роках.

Таблиця 2.1.

Прямі іноземні інвестиції в Україну в 2015-2023 роках (потоки), млн.дол.США

ПІІ	Роки								
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Інструменти участі в капіталі	584	4076	3025	4069	4909	272	6135	762	4049
Боргові інструменти	-915	-21	702	663	1108	-308	1185	-231	436
Усього	-331	4055	3727	4732	6017	-36	7320	531	4485

Складено та розраховано автором на основі [59]

Динаміку тенденцій змін прямих іноземних інвестицій можемо навести на рис.2.5.

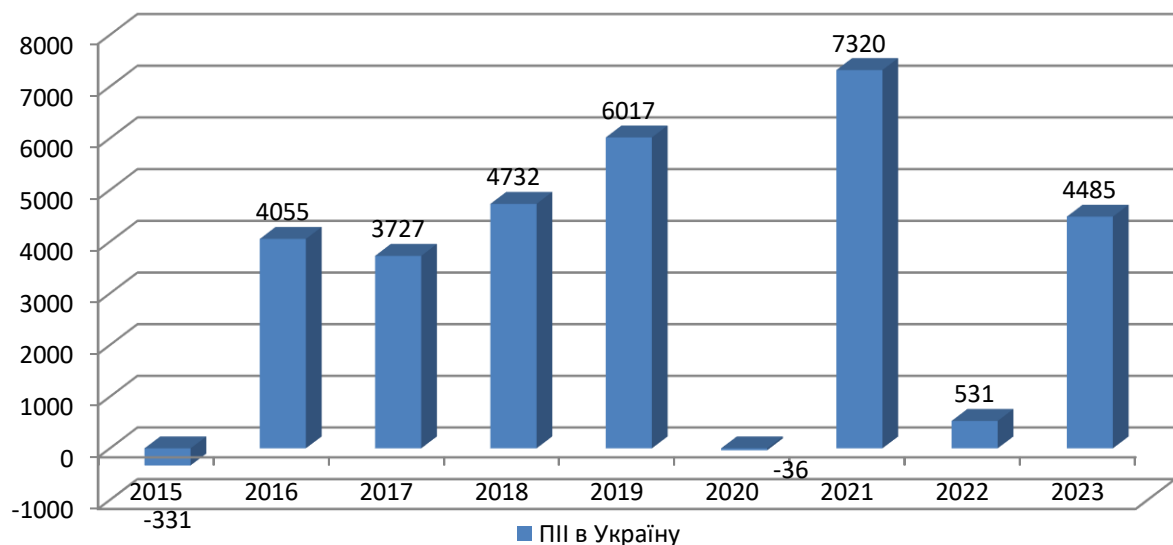

Рис. 2.5. Динаміка прямих іноземних інвестицій в економіку України у 2015-2023 роках, млн.дол.США.

Складено та розраховано автором на основі [59]

Отже, як бачимо з таблиці 2.2. та рис.2.5. прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну протягом 2015–2023 років демонстрували значні коливання, пов'язані з економічною та політичною ситуацією в країні, включаючи вплив війни, пандемії та реформування економічних структур. У 2015 році спостерігалось від'ємне значення інвестицій через значний відтік боргових інструментів (-331

млн дол.). У 2016–2019 роках спостерігалось поступове зростання загальних обсягів ПІІ, з піковим значенням у 2019 році — 6017 млн дол.

У 2020 році, через початок пандемії COVID-19, загальний обсяг ПІІ різко скоротився до -308 млн дол., що пояснюється відтоком боргових інструментів та зниженням нових інвестицій. У 2021 році інвестиції відновилися (7320 млн дол.), але в 2022 році знову скоротилися (531 млн дол.) через початок повномасштабної війни. У 2023 році ситуація дещо стабілізувалася, і загальний обсяг ПІІ зріс до 4485 млн дол., що свідчить про поступове відновлення інвестиційного клімату. Щодо динаміки та структури ПІІ, яка наведена на рис.2.6., то у ній майже, щорічно переважають інструменти участі в капіталі, що свідчить про зацікавленість інвесторів у розвитку бізнесу, а не лише у отриманні доходів від нього.

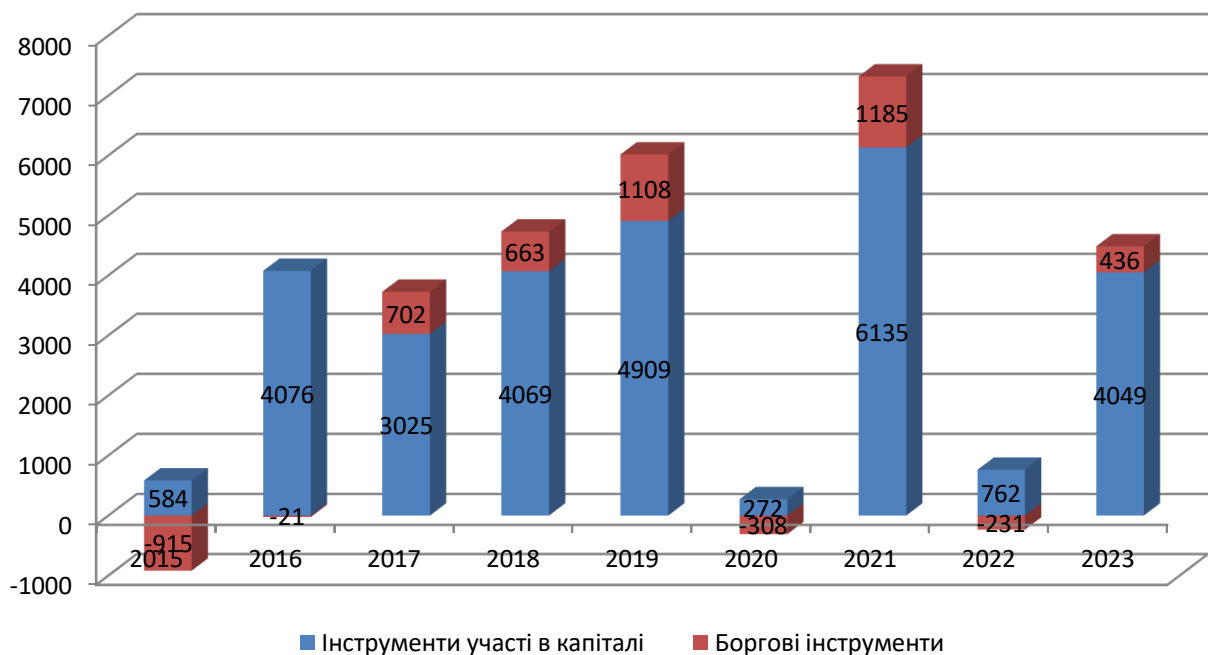

Рис. 2.6. Динаміка та структура прямих іноземних інвестицій в економіку України у 2015-2023 роках за потоками, млн.дол.США.

Складено та розраховано автором на основі [59]

Також варто відмітити, що інвестиції у вигляді боргових інструментів є найбільш нестабільними та вилучаються з країни при перших ознаках негативних тенденцій.

Отже, не зважаючи на кризові періоди інвестування в Україну після них відновлюється, що свідчить про привабливість нашої країни для інвесторів.

Проведемо аналіз загального обсягу накопичених прямих іноземних інвестицій в економіці України протягом аналізованого періоду 20215-2023 років, а результати представимо у вигляді таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Прямі іноземні інвестиції в Україну в 2015-2023 роках (запаси), млн.дол.США

ПІІ	Роки								
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Інструменти участі в капіталі	35562	37054	36310	35391	41663	37600	47796	34112	37815
Боргові інструменти	10447	10652	11455	11503	12547	14491	17950	16875	17136
Усього	46009	47706	47765	46894	54210	52091	65746	50987	54951

Складено та розраховано автором на основі [59]

Узагальнити тенденції запасів прямих іноземних інвестицій в Україні можемо у вигляді рис.2.7.

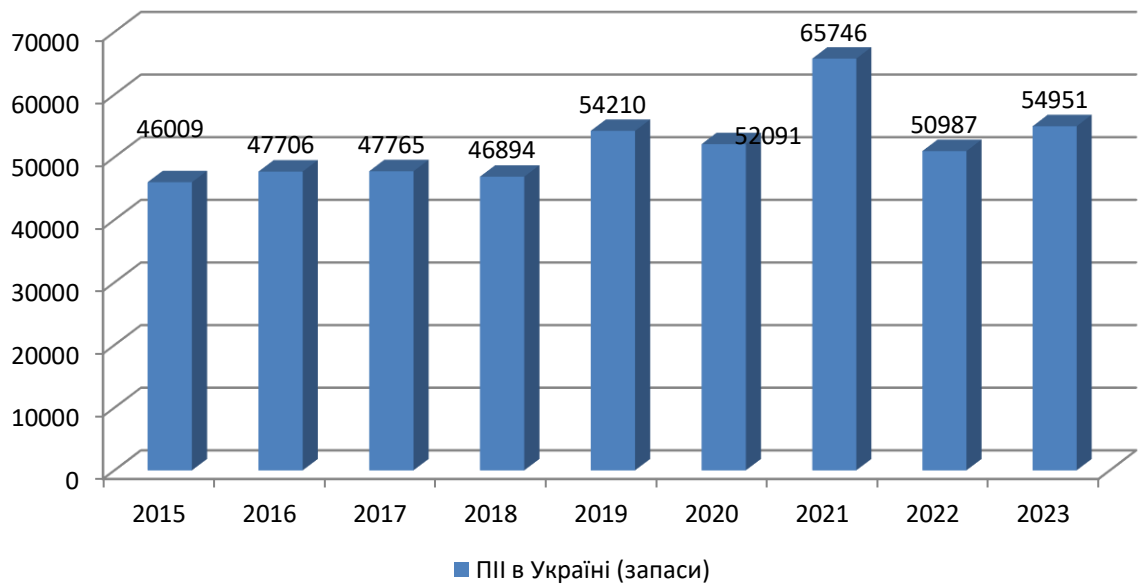

Рис. 2.7. Динаміка запасів прямих іноземних інвестицій в економіці України у 2015-2023 роках, млн.дол.США.

Складено та розраховано автором на основі [59]

Отже, як бачимо з таблиці 2.2. та рис.2.7. обсяг прямих іноземних інвестицій в Україні щорічно становив не 46 млн.дол.США, що є позитивним та свідчить про привабливість регіону. Окремо варто відмітити, що незважаючи на високу чутливість потоків прямих іноземних інвестицій протягом року, по наявних в країні інвестиціях спостерігається стабільність їх рівня.

Окрім того варто відмітити, що позитивним є переважання інструментів участі у капіталі над борговими інструментами, оскільки їх частка у структурі коливається в межах 68-77%.

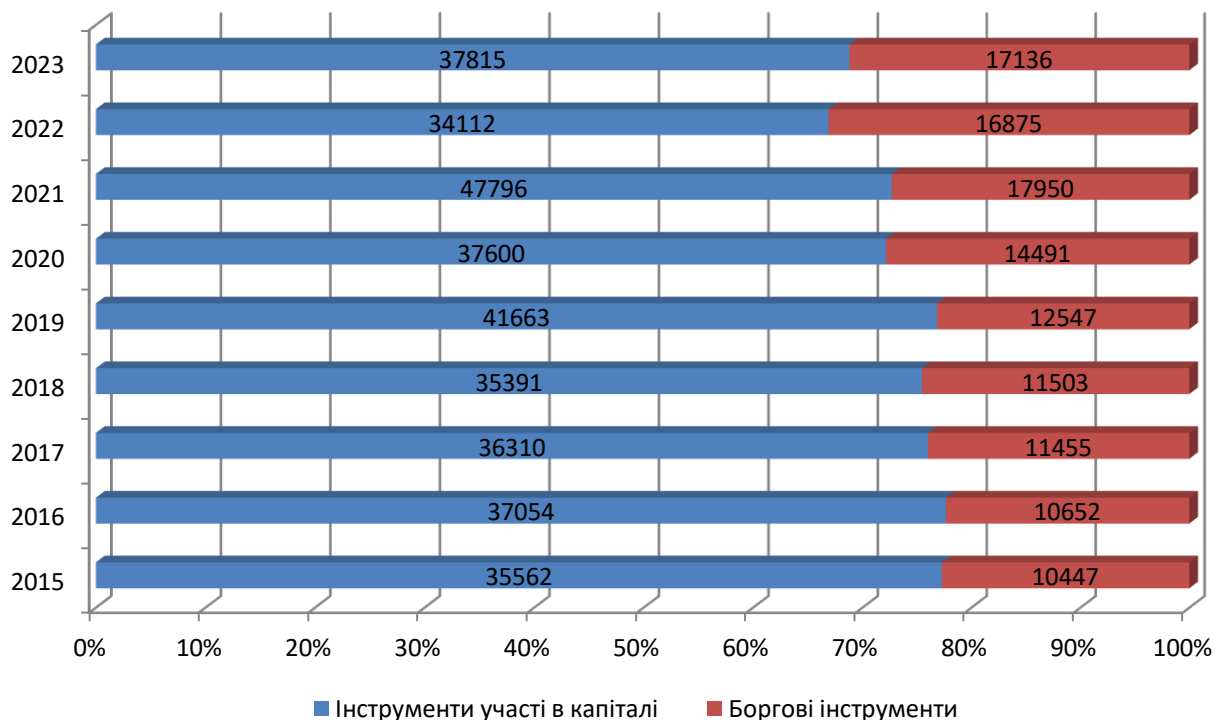

Рис. 2.8. Структура запасів прямих іноземних інвестицій в економіці України у 2015-2023 роках, млн.дол.США.

Складено та розраховано автором на основі [59]

Однак у останні роки після початку пандемії та повномасштабного вторгнення частка боргових інструментів дещо збільшилась, орієнтовно на 5-7% (з 25% до 30-32%). Що свідчить про зростання ризиковості та зниження довіри інвесторів до довгострокових інструментів.

Наступним етапом розглянемо більш детально основні країни які вклали інвестиції в Україну (запаси) за аналізований період у 2015-2023 роках. Результати аналізу представимо у вигляді таблиці 2.3.

Як бачимо з таблиці 2.3. п'ятірку лідерів-інвесторів представляють Кіпр, Нідерланди, Великобританія, Німеччина та Швейцарія.

Так, Кіпр продовжує залишатися основним інвестором України, що вказує на стабільність зв'язків з цією юрисдикцією, яка часто використовується для податкової оптимізації, через низькі податки. Дана територія не є офшором.

Наступною країною за обсягами інвестицій – є Нідерланди, по цій країні спостерігається позитивна динаміка інвестицій, а саме зростання з 8450,09 млн.дол.США у 2015 році до 10965,93 млн.дол.США у 2023 році, що вказує на зростання інтересу цієї країни до українського ринку.

Великобританія та Північна Ірландія демонструють помірне збільшення інвестиційного обсягу, що свідчить про стабільну зацікавленість у розвитку економічних відносин з Україною. Таку ж стабільність показують і інвестиції з Німеччини та Швейцарії.

Щодо США, то стабільне збільшення обсягів інвестицій, особливо після 2020 року свідчить про активізацію економічного партнерства. Також позитивні тенденції до збільшення спостерігаються і у ППІ з Люксембургу.

В останні роки значно збільшила інвестиції Франція, досягнувши 1046,74 млн.дол.США у 2023 році, що вказує на посилення співпраці, між країнами. Також в останні роки спостерігається зростання інвестицій з Польщі, що є результатом посилення економічного співробітництва та спільних проектів.

По Британських Віргінських Островах спостерігається зниження інвестиційних обсягів у 2022–2023 роках, що може бути пов'язано з посиленням регулювання та зміною умов інвестування, оскільки цей регіон є офшорною зоною.

Щодо росії, то раніше вона посідала одне з ключових місць у залученні ППІ в Україну, однак з початком повномасштабної війни, більша частина інвестицій була виведена з країни.

Таблиця 2.3.

Прямі іноземні інвестиції в Україну в 2015-2023 роках (запаси), млн.дол.США

Країна походження ПІІ (запаси)	Роки								
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Кіпр	16162,17	15530,66	15009,07	14547,20	17734,08	16481,45	20846,33	16851,55	17732,56
Нідерланди	8450,09	7928,77	9084,12	9617,12	11686,34	9855,12	14212,06	9924,68	10965,34
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	2157,30	2388,93	2616,45	2337,95	2724,44	2722,38	3018,53	2463,54	2772,81
Німеччина	1937,03	2103,86	2401,70	2289,13	2504,97	2321,73	3012,74	2533,89	2508,73
Швейцарія	1054,85	1810,46	2267,25	2309,12	3233,74	3268,18	3809,41	2619,81	2241,06
Австрія	1363,48	1754,60	1387,02	1170,34	1496,09	1670,98	1947,14	1653,16	1887,11
США	890,35	894,64	781,08	639,93	818,69	890,54	1467,12	1265,19	2045,52
Люксембург	431,34	491,27	766,87	808,46	830,61	1265,73	1567,82	1270,37	1480,33
Франція	1522,68	1521,18	949,07	788,17	1149,91	1038,13	1315,83	1110,71	1306,72
Польща	853,83	923,47	824,52	822,60	925,58	910,55	1200,46	928,21	1088,37
Британські Віргінські Острови	1628,12	1764,32	1569,01	1033,08	650,83	603,11	738,64	411,81	345,74
Російська Федерація	1334,38	1446,50	1045,71	1260,16	1195,13	946,31	1188,66	439,16	333,77
Інші країни	8223,77	9147,38	9063,36	9270,97	9259,17	10117,16	11422,07	9514,58	10242,80
Усього	46009	47706	47765	46894	54210	52091	65746	50987	54951

Складено та розраховано автором на основі [59]

Загалом, географічна структура інвестицій свідчить про те, що основними партнерами України залишаються країни ЄС, США та Кіпр. Водночас спостерігається переорієнтація від ризикових юрисдикцій на стабільні економіки, що є позитивним сигналом для залучення капіталу в майбутньому.

Наступним кроком доцільно проаналізувати основні регіони в яких зосереджені ППІ в Україні у 2015-2023 роках, такий аналіз представимо у таблиці 2.4. та на рис.2.9.

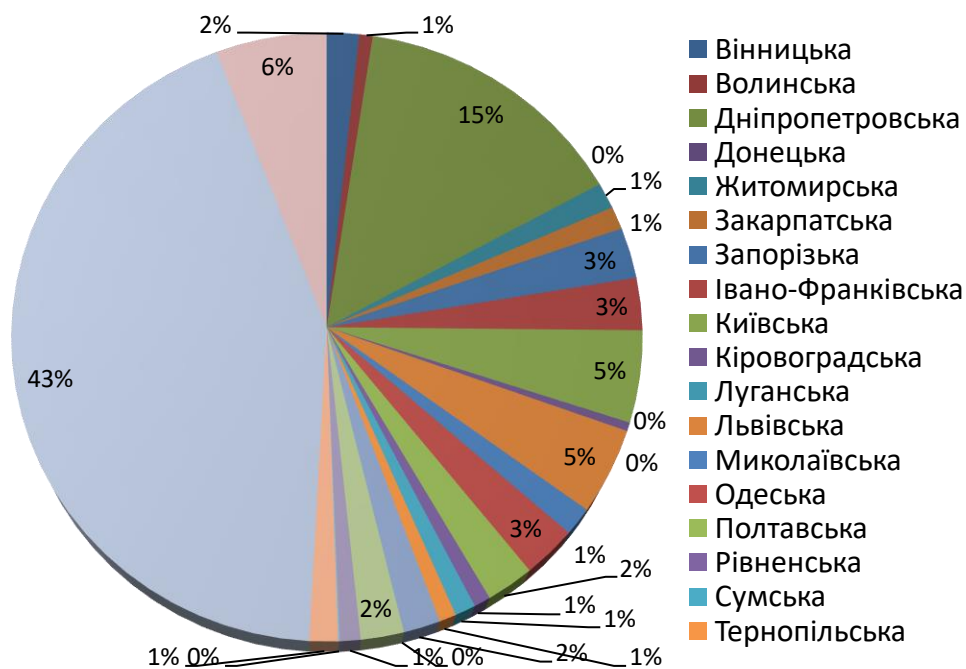

Рис. 2.9. Структура запасів прямих іноземних інвестицій в економіці України за регіонами у 2023 році, млн.дол.США.
Складено та розраховано автором на основі [59]

Проаналізувавши запасів прямих іноземних інвестицій в економіці України за регіонами можна стверджувати, що Київ зберігає позицію основного центру залучення інвестицій, з інвестиціями в понад 22 млрд дол. США у 2023 році. Наступною за вагомістю є Дніпропетровська область з інвестиціями понад 7,7 млрд дол. США, що пов'язано з розвиненою промисловістю. Водночас продемонструвала значний ріст обсягів інвестицій і Київська область, досягнувши 2,56 млрд дол. США у 2023 році завдяки розвитку приміської інфраструктури.

Таблиця 2.4.

Прямі іноземні інвестиції в Україну в 2015-2023 роках за регіонами (запаси), млн.дол.США

Регіон залучення ПІІ (запаси)	Роки								
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Вінницька	584,04	555,75	566,21	560,94	951,37	737,80	874,84	925,30	893,53
Волинська	297,34	305,23	312,83	290,26	417,83	331,20	445,23	367,74	375,13
Дніпропетровська	5574,57	5047,75	4956,24	4764,18	6371,54	5772,67	9979,57	7655,36	7705,73
Донецька	2983,20	2324,15	2629,72	2626,89	3007,22	2438,08	3250,07	-	-
Житомирська	290,09	366,10	351,11	419,01	732,46	692,47	807,96	682,66	729,72
Закарпатська	305,32	338,13	341,96	329,42	378,63	407,94	754,39	589,94	639,57
Запорізька	1215,15	1022,74	1551,53	1632,92	1808,15	1558,07	2455,88	1688,45	1418,67
Івано-Франківська	712,53	718,46	848,08	737,63	512,17	679,47	1418,70	1321,25	1456,33
Київська	1536,13	1553,41	1659,17	1532,41	1858,55	2189,66	2727,22	2282,65	2561,83
Кіровоградська	135,86	88,97	97,56	143,68	166,27	193,96	237,50	212,19	238,86
Луганська	455,26	309,69	215,44	183,56	413,66	385,20	855,51	-	-
Львівська	1440,75	1634,89	1530,63	1328,96	2243,34	2043,57	2524,15	2194,48	2387,11
Миколаївська	279,56	280,58	277,14	325,99	479,90	750,02	1097,37	828,15	778,08
Одеська	2212,07	2502,25	1894,83	1805,32	1869,51	1815,90	1572,99	1276,28	1430,98
Полтавська	727,79	699,88	840,15	813,10	1796,24	1776,41	2314,26	1480,46	1265,83
Рівненська	360,30	337,46	319,43	297,72	377,94	445,06	529,72	421,82	440,32
Сумська	499,02	491,91	489,63	471,28	611,01	578,28	627,16	518,06	544,45
Тернопільська	227,17	100,27	93,43	142,73	252,20	265,36	350,30	404,30	440,53
Харківська	1708,22	1777,84	873,09	928,18	1085,62	1100,42	1428,25	953,82	968,93
Херсонська	263,05	235,61	254,11	268,29	406,18	438,98	585,61	-	-
Хмельницька	753,41	646,57	663,29	797,99	855,29	881,34	1017,01	1000,62	1122,53
Черкаська	495,71	337,27	221,87	228,53	257,02	303,28	492,75	464,40	540,26
Чернівецька	61,34	52,11	53,78	49,14	69,90	63,44	70,15	66,41	39,07
Чернігівська	200,75	251,83	464,60	493,70	597,15	537,44	671,70	649,15	744,32
м. Київ	20103,90	23055,68	23581,83	22984,69	23898,08	22822,98	25664,23	19322,53	22741,64
Нерозподілено за регіонами ²	2586,86	2671,49	2677,53	2737,73	2792,37	2882,38	2994,32	3043,00	3083,35
Усього	46009	47706	47765	46894	54210	52091	65746	50987	54951

Складено та розраховано автором на основі [59]

Отже, прямі іноземні інвестиції в Україну залишаються важливим джерелом фінансування економічного розвитку, попри виклики останніх років. Регіональна структура інвестицій свідчить про переважання інтересу до центральних та західних областей, а також столиці. Водночас регіони, постраждалі від військових дій, втратили частину або всі інвестиції, що потребує відновлення їхнього економічного потенціалу в майбутньому.

Окремо варто проаналізувати сектори в яких зосереджені основні залишки інвестицій (рис.2.10.).

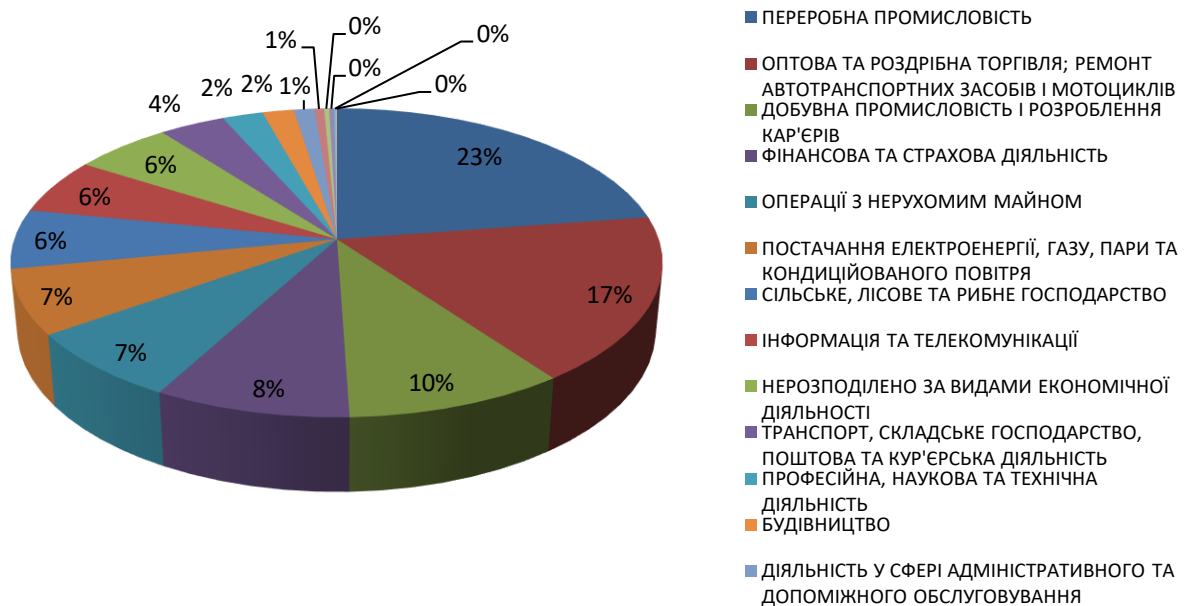

Рис. 2.10. Структура запасів прямих іноземних інвестицій в економіці України за секторами економіки у 2023 році, млн.дол.США.
Складено та розраховано автором на основі [59]

Отже, основним сектором в який залучені ПІІ в Україні, це переробна промисловість, на неї припадає 23% всіх інвестицій. Наступною за вагомістю є оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів з часткою 17% та добувна промисловість з часткою 10%.

Окремо доцільно проаналізувати тенденції потоків інвестицій у 2023 році, щоб визначити основні їх особливості. Розпочнемо його з визначення основних країн з яких надійшли інвестиції в Україну у 2023 році (таблиця 2.5.).

Таблиця 2.5.

ТОП-15 країн інвесторів в Україну у 2023 році

Країни залучення інвестицій	2023 рік	
	Обсяг залучених інвестицій, млн.дол.США	Частка залучених інвестицій, %
Кіпр	1129,96	25,20
Нідерланди	1117,65	24,92
США	359,77	8,02
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	300,04	6,69
Люксембург	284,47	6,34
Австрія	278,70	6,21
Франція	266,08	5,93
Польща	191,03	4,26
Угорщина	101,88	2,27
Японія	88,71	1,98
Данія	71,64	1,60
Сингапур	66,97	1,49
Туреччина	59,58	1,33
Об'єднані Арабські Емірати	45,47	1,01
Естонія	43,52	0,97
Інші країни	79,18	1,77
Усього	4484,65	100

Складено та розраховано автором на основі [59]

Отже, як бачимо з таблиці 2.5. найбільше інвестицій у 2023 році (більше 50%) було залучено з Кіпру та Нідерландів. Зокрема з Кіпру надійшло 1129,96 млн.дол.США, або 25,20% від всіх інвестицій у 2023 році, а з Нідерландів було залучено 1117,65 млн.дол.США, або 24,92% інвестицій у 2023 році.

Наступними за вагомістю стали такі країни, як США, Великобританія, Люксембург, Австрія, Франція та Польща на які припало від 4% до 8% всіх інвестицій.

Серед нових країн, які вклали інвестиції до України у 2023 році варто відмітити Угорщину, Японію, Данію, Сингапур, Туреччину, ОАЕ та Естонію, на них припадає від 1 до 2,5%.

Структуру інвестицій за основними країнами фінансування можемо відобразити на рис.2.11.

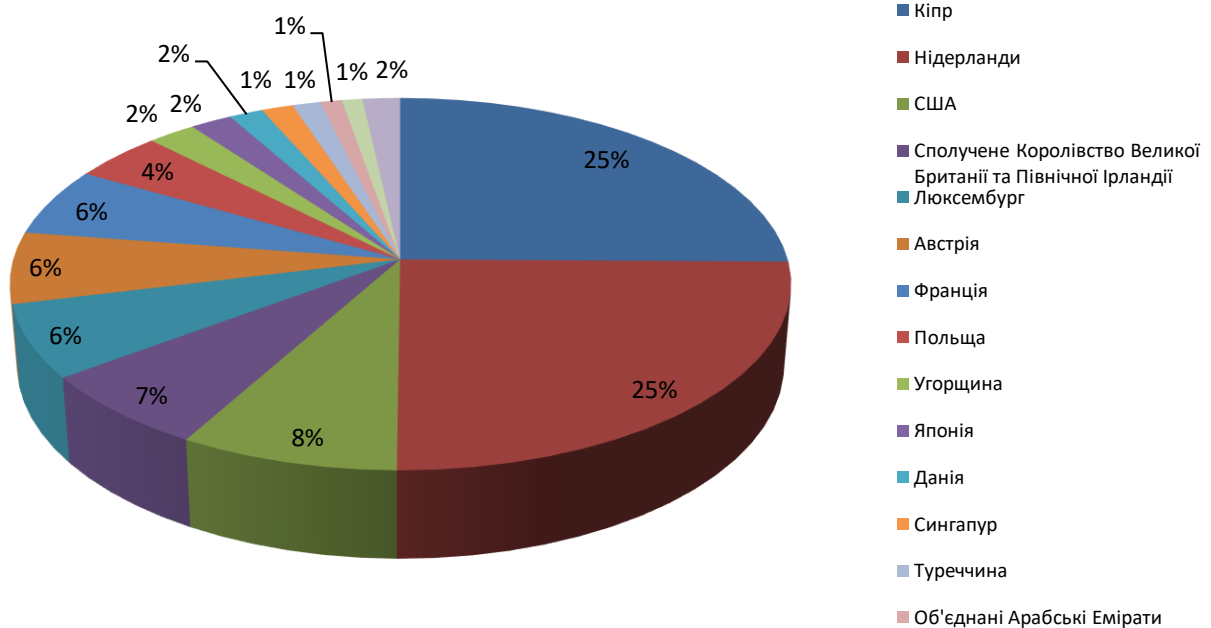

Рис. 2.11. Структура прямих іноземних інвестицій в економіці України за країнами у 2023 році, %

Складено та розраховано автором на основі [59]

Щодо основних регіонів у які вкладаються інвестиції, то у 2023 році найбільший їх обсяг було вкладено у м.Київ – 3116,5 млн.дол.США, Київську область – 474,23 млн.дол.США, Львівську область – 424,19 млн.дол.США, Дніпропетровську область – 421,66 млн.дол.США та Одеську область – 185,19 млн.дол.США.

У 2023 році також відбулись зміни сфер, які обирали інвестори (рис.2.12.).

Основними сферами, які обирали інвестори у 2023 році були: оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 1573,25 млн.дол.США; фінансова та страхова діяльність – 761,64 млн.дол.США; переробна промисловість – 622,80 млн.дол.США; інформація та телекомунікації – 607,29 млн.дол.США.

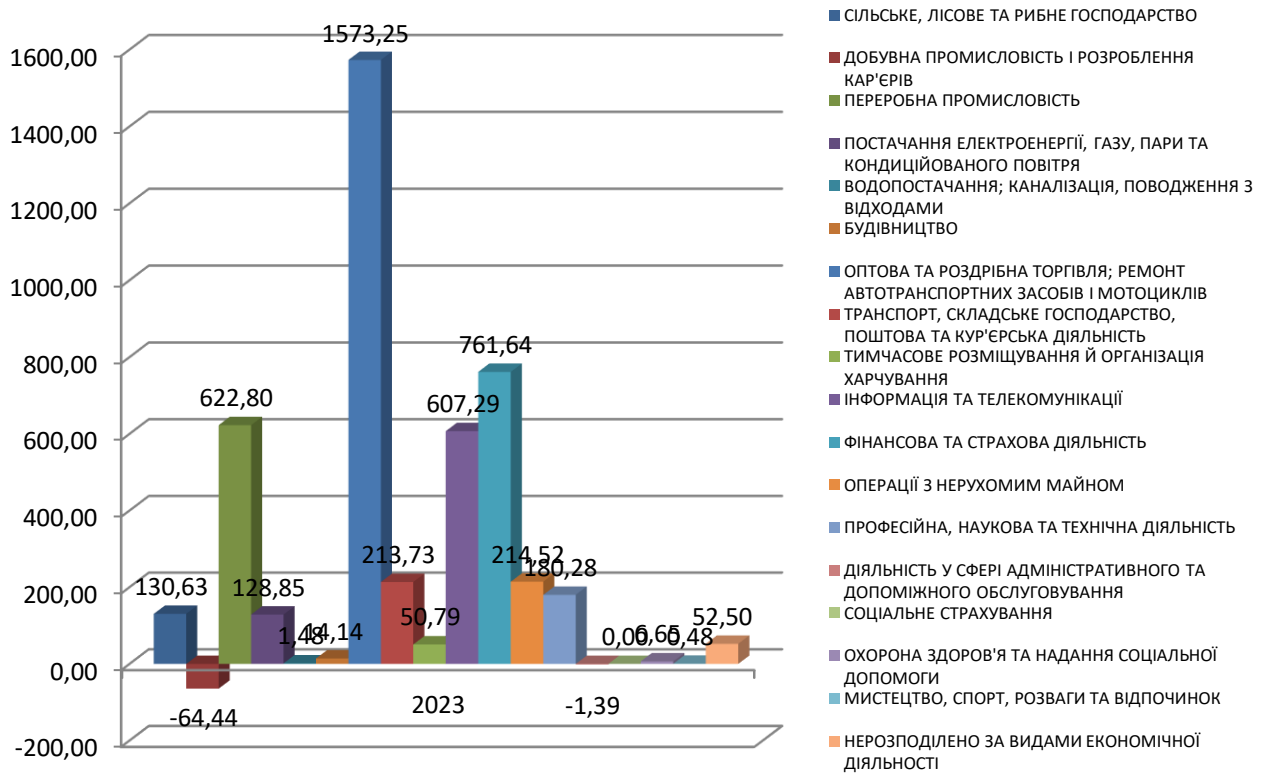

Рис. 2.12. Динаміка прямих іноземних інвестицій в економіці України за видами діяльності у 2023 році, млн.дол.США

Складено та розраховано автором на основі [59]

Водночас по двох сферах у 2023 році спостерігався відтік капіталу, а саме скорочення спостерігалось по добувній промисловості та розробленню кар'єрів – на 64,44 млн.дол.США та по діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – на 1,39 млн.дол.США.

Узагальнюючи все наведене вище, можемо стверджувати, що прямі іноземні інвестиції в Україну протягом 2015–2023 років дуже залежали від економічних і політичних факторів, зокрема війни, пандемії та реформ.

У 2015 році через відтік боргових інструментів загальний обсяг ПІІ був від'ємним (-331 млн дол.). Однак, вже у наступних 2016–2019 роках спостерігалось стабільне зростання, яке досягло піку в 2019 році з обсягом 6017 млн дол.

У 2020 році пандемія COVID-19 спричинила різке скорочення інвестицій до -308 млн дол., однак у 2021 році вони відновилися до 7320 млн дол. Втім це

не було останнім випробуванням для України, адже у 2022 році через початок повномасштабної війни інвестиції знизилися до 531 млн дол.. Але і цю кризу Україні вдалося подолати, а ПІІ в 2023 році обсяг знову зросли до 4485 млн.дол.США, що свідчить про поступове відновлення інвестиційного клімату.

Структура інвестицій показує переважання інструментів участі в капіталі, частка яких становить 68–77%, що свідчить про інтерес до розвитку бізнесу в Україні. Водночас боргові інструменти демонстрували зростання частки до 30–32% у 2023 році через підвищені ризики. Основними інвесторами України залишаються Кіпр, Нідерланди, Великобританія, Німеччина та Швейцарія. Спостерігається також зростання інвестицій з Франції, Польщі, США та Люксембургу, що свідчить про поглиблення економічних відносин з цими країнами. Натомість інвестиції з Британських Віргінських Островів знизилися через посилення регулювання, а інвестиції з росії були майже повністю припинені з початком війни.

Географічно найбільше інвестицій зосереджено в Києві (22 млрд дол. у 2023 році), Дніпропетровській області (7,7 млрд дол.) та Київській області (2,56 млрд дол.), що пояснюється високою концентрацією бізнесу та інфраструктурним розвитком. Західні області, зокрема Львівська та Одеська, демонструють стабільне зростання інвестицій, тоді як регіони, постраждалі від військових дій, втратили частину або всі вкладення.

Галузева структура інвестицій свідчить про провідну роль переробної промисловості (23%), оптової та роздрібної торгівлі (17%) і добувної промисловості (10%). У 2023 році особливо зросли інвестиції у фінансову діяльність та телекомунікації, але спостерігався відтік капіталу в добувній промисловості та сфері адміністративного обслуговування.

Незважаючи на кризи, Україна залишається привабливою для іноземних інвесторів, а її економіка демонструє здатність до адаптації й відновлення. Основними партнерами України є країни ЄС, США та Кіпр, а зростання інтересу до центральних і західних регіонів, зокрема Києва, підтверджує перспективність цих територій для подальших вкладень.

2.3. Оцінка інвестиційної привабливості України на основі міжнародних індексів

При прийнятті інвестиційного рішення про розміщення виробництва в тій чи іншій країні іноземний інвестор, насамперед оцінює її потенційний інвестиційний ринок. Визначення інвестиційної привабливості країни належить до числа складних завдань, розв'язання яких ґрунтується на застосуванні різних підходів. Тому досить часто для порівняння країн між собою застосовують інтегральні індекси, які дозволяють визначити країни з більш привабливим інвестиційним профілем. Тому розглянемо місце України в таких рейтингах.

Першим показником, який доцільно розглянути є **Індекс економічної свободи**. Це інтегральний показник, який базується на 10-ти індексах, які оцінюються за шкалою від 0 до 100, причому, показник 100 відповідає максимальній свободі [28]. Загальні тенденції індексу економічної свободи по світу можна відобразити на рис.2.13.

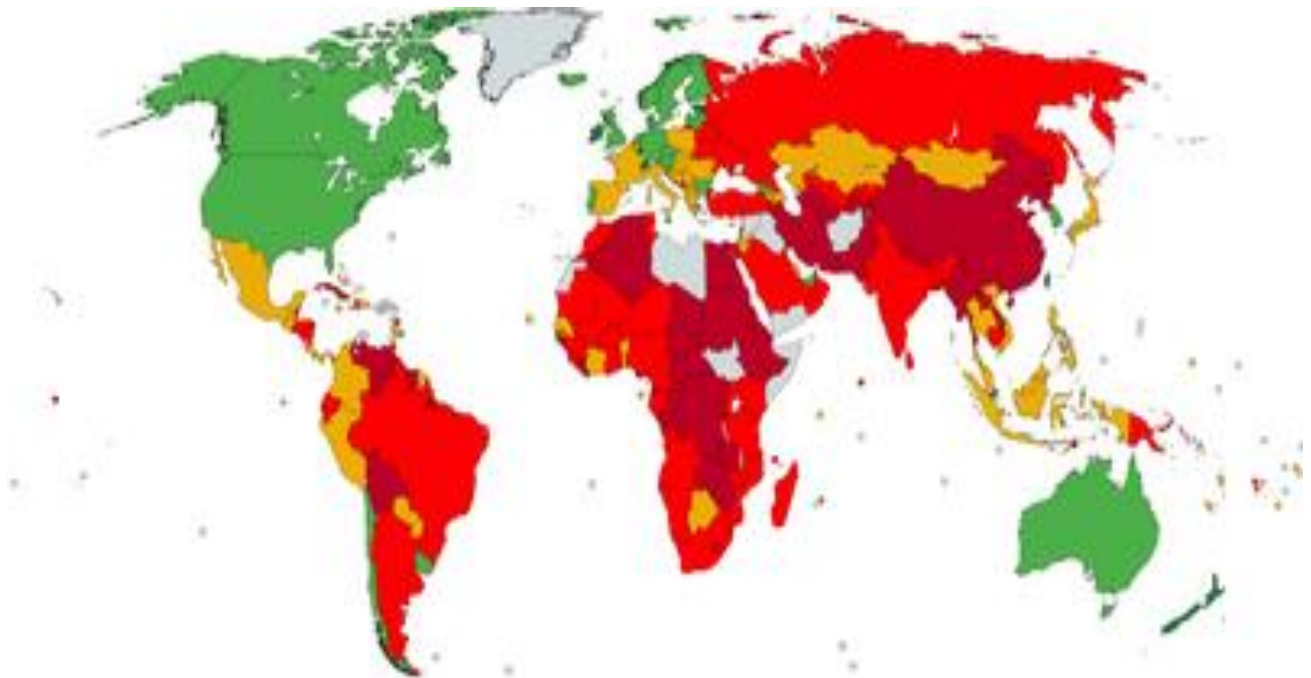

Рис. 2.13. Індекс економічної свободи в світі станом на 2022 рік [28]

Як видно з рис.2.13 країни розділено на 5 груп: вільні, в основному вільні, помірно вільні, в основному невольні та деспотичні.

У Топ-30 Індексу 2022 року потрапили 13 країн ЄС, а це означає, що понад 48% усіх членів Євросоюзу розуміють та цінують економічну свободу, закладаючи її в основу свого розвитку.

Вато відмітити, що Україна у цьому списку протягом усіх років існування не підіймалась вище рівня «в основному невідільний».

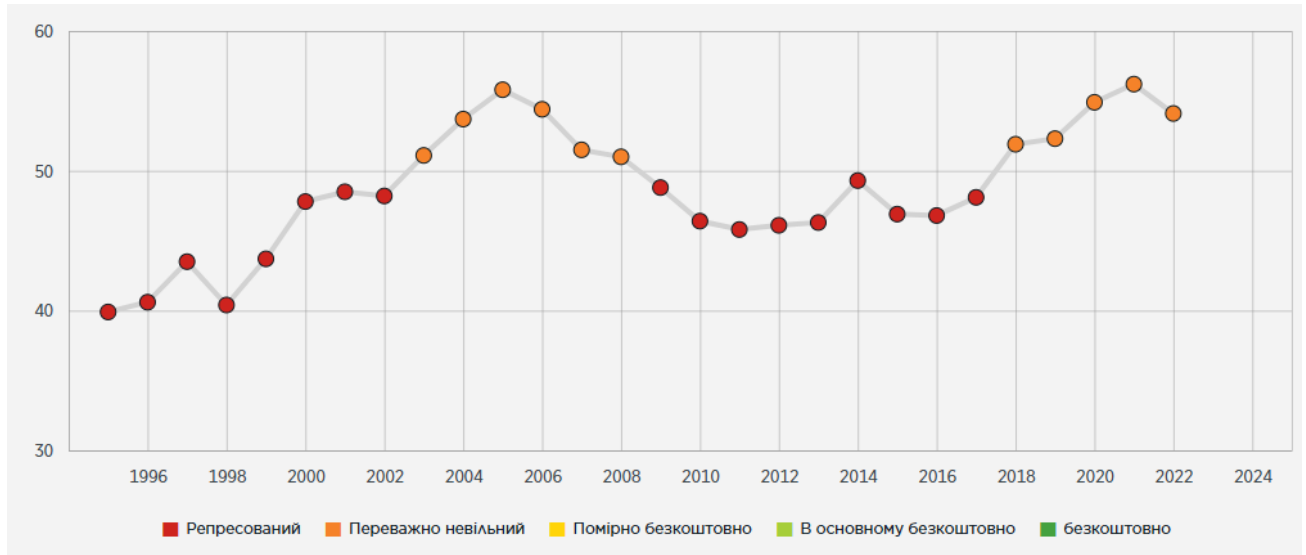

Рис. 2.14. Динаміка індексу економічної свободи в Україні у 1991-2024 роках [33]

Проаналізувавши дані рис.2.14. можна стверджувати, що з 2018 року Україна демонструвала обмежені покращення в деяких аспектах, однак зберігаються серйозні виклики, такі як високий рівень корупції, слабка судова система і нерівності в регулюванні бізнесу.

Наступним показником є **Індекс сприйняття корупції** - це індекс, який оцінює та ранжує країни за їхнім рівнем корупції в державному секторі.

ІСК 2023, опублікований у січні 2024 року, наразі ранжує 180 країн «за шкалою від 100 (дуже чиста) до 0 (дуже корумпована)». Графічно розподіл Індекс сприйняття корупції в світі станом на 2023 рік можна відобразити на рис.2.15.

Як бачимо з рис. 2.15. Данія, Фінляндія, Нова Зеландія, Норвегія, Сінгапур і Швеція сприймаються як найменш корумповані країни світу, постійно займаючи високі позиції серед міжнародної фінансової прозорості.

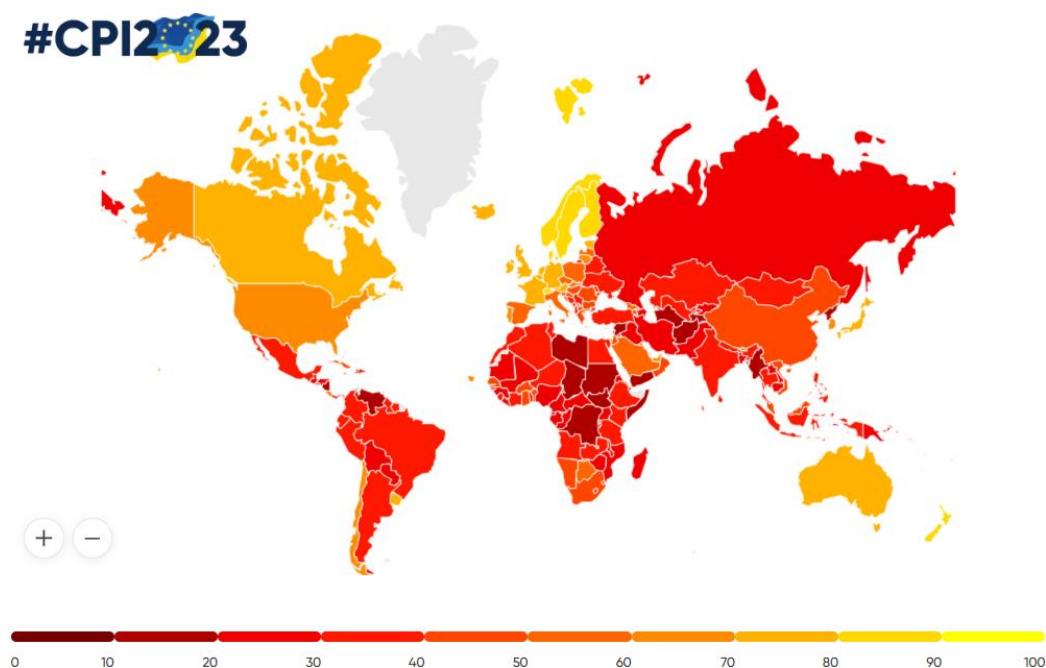
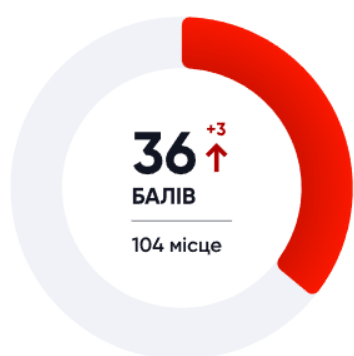

Рис. 2.15. Індекс сприйняття корупції в світі станом на 2023 рік [29]

Тоді як найочевидніше корумпованими є Сирія, Південний Судан та Венесуела (з оцінкою 13), а також Сомалі (з оцінкою 11).

Україна посідає 104-те місце з оцінкою 36, найкращою для неї за весь час спостереження.

Україна

#CPI2023

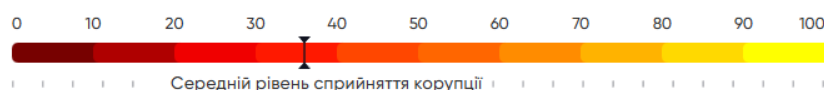

Рис. 2.16. Позиція України по індексу сприйняття корупції у 2023 році [29]

З часів Революції Гідності і початком великого реформування за 10 років Україна додала загалом 11 балів у дослідженні. Зростання навіть під час повномасштабної війни в Індексі сприйняття корупції–2023 стало можливе завдяки активній роботі антикорупційних та інших державних органів.

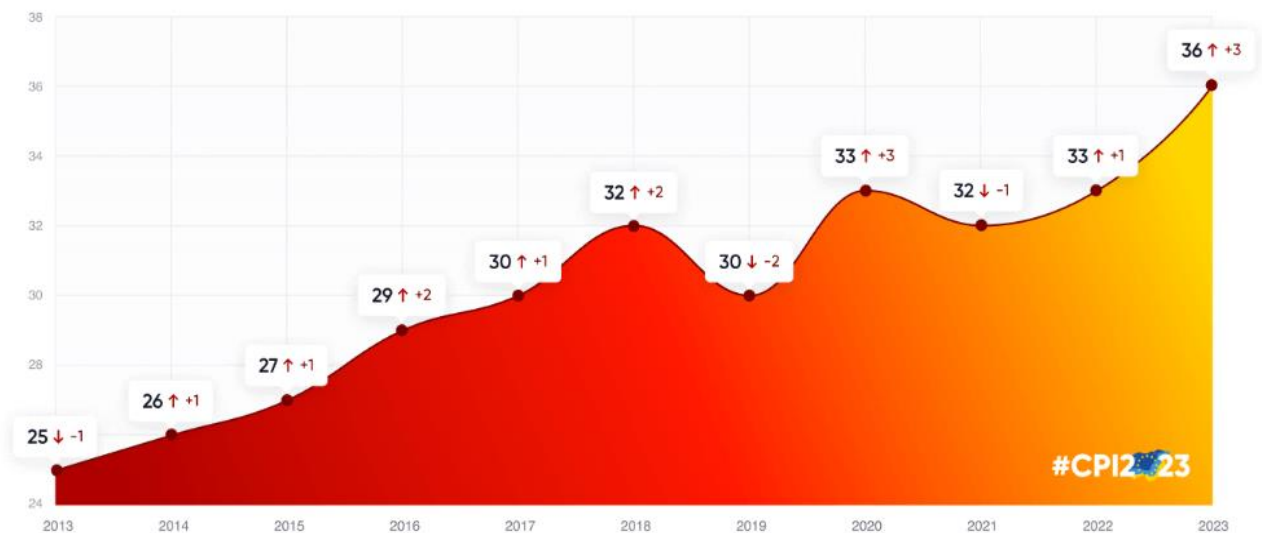

Рис. 2.17. Динаміка зміни індексу сприйняття корупції України у 2013-2023 роках [29]

Україна продемонструвала непоганий результат цього року і прогресивну динаміку за 10 років. Станом на сьогодні показники доросли до показників країн-кандидаток в ЄС, тому основним завданням для нашої країни стає збереження досягнутого рівня та збільшення антикорупційних ініціатив.

Наступним показником є **Індекс прав власності (IPRI)** – це єдиний у світі індекс, повністю присвячений вимірюванню прав інтелектуальної та фізичної власності, котрий відображає результати в сферах правового та політичного середовища, права фізичної власності та права інтелектуальної власності.

Розподіл країн світу за даним показником можна відобразити на рис.2.18.

Згідно результатів аналізу, можна стверджувати, що Фінляндія продовжує лідирувати за індексом із вражаючим балом 8,1, що відображає видатні показники як у правовому, так і в політичному середовищі (LP) з оцінкою 8,7 та у праві фізичної власності (PPR) у 8,5.

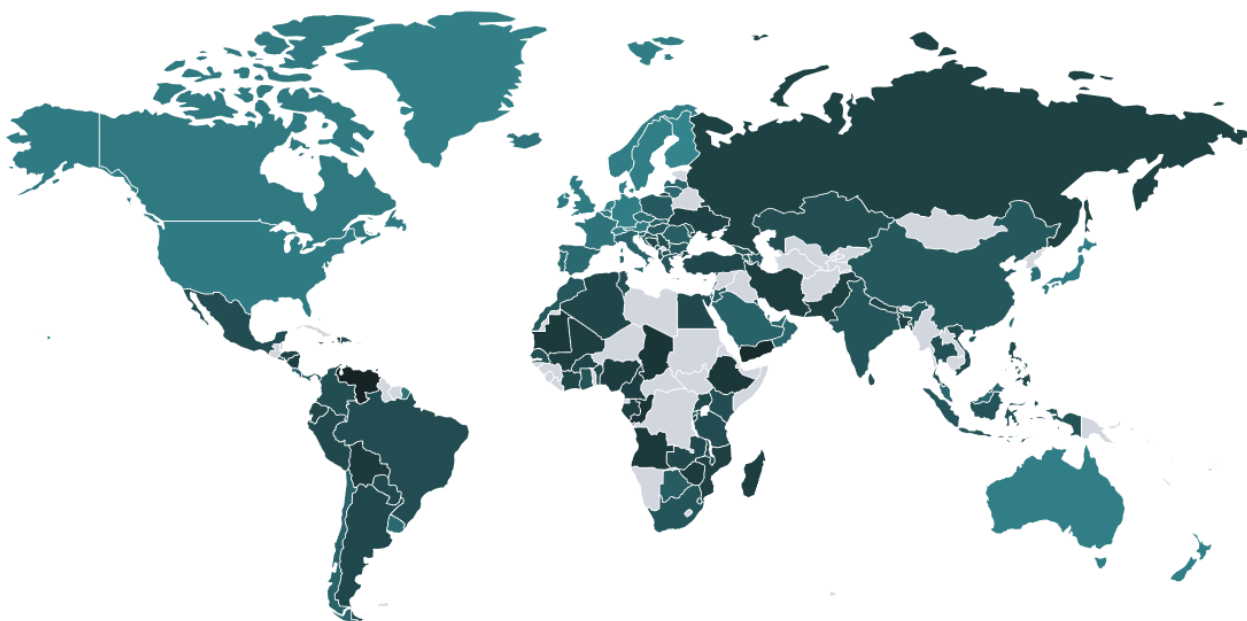

Рис. 2.18. Індекс прав власності в світі станом на початок 2024 року [69]

Сполучені Штати лідирують за рівнем прав інтелектуальної власності (ПІВ) з результатом 8,6, за ними йдуть Великобританія з 7,7 і Австрія з 7,66. Сінгапур посідає друге місце в загальному заліку з оцінкою 7,94, демонструючи сильні права на фізичну власність на рівні 8,25.

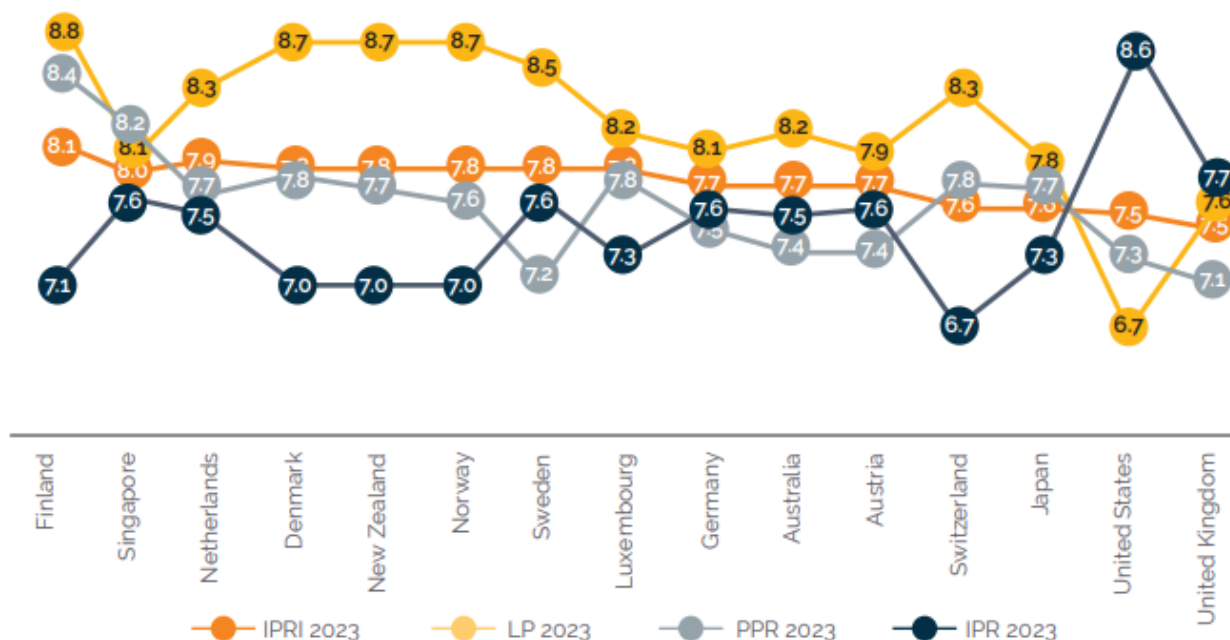

Рис. 2.19. Індекс прав власності за країнами лідерами на 2023 рік [40]

Що ж стосується показника IPRI для України та у 2024 році він знизився на -0,191 до 3,82, поставивши її на 23 місце в регіоні Центрально-Східної Європи та Центральної Азії та на 102 місце у світі.

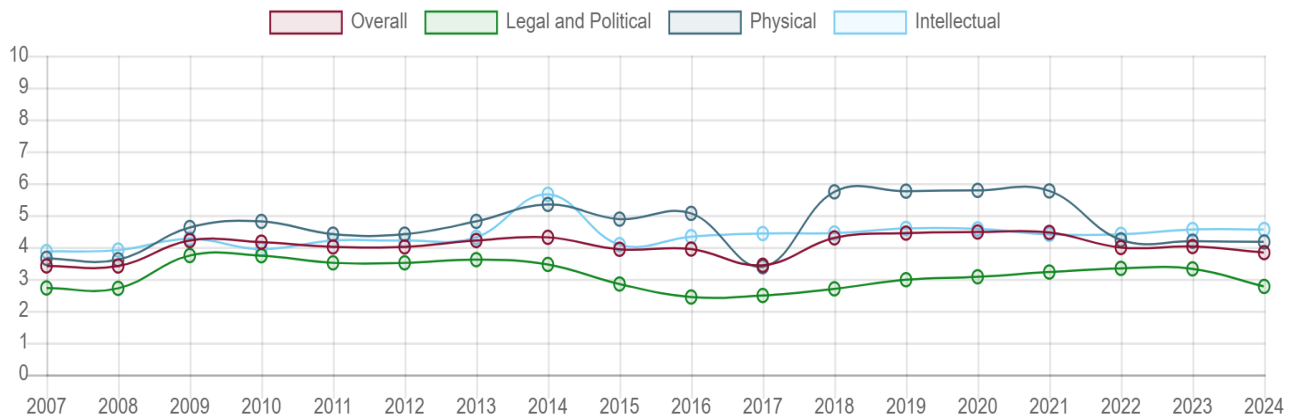

Рис. 2.20. Індекс прав власності України за 2007-2024 роки [40]

Правовий і політичний субіндекс України знизився на -0,55 до 2,76 з оцінками 3,141 за незалежність судової системи, 3,162 за верховенство права, 1,005 за політичну стабільність і 3,733 за контроль над корупцією. А субіндекс прав на фізичну власність в Україні знизився на -0,024 до 4,156 з балами 3,865 у сприйнятті захисту прав власності, 4,685 у реєстрації власності та 3,919 у легкості доступу до кредитів.

Субіндекс прав інтелектуальної власності в Україні не змінився і залишився на рівні 4,544 з оцінками 3,938 у сприйнятті захисту інтелектуальної власності, 5,7 у захисті патентів, 2,614 у захисті авторських прав та 5,925 у захисті торгових марок.

Узагальнити розміри окремих складових індексу прав власності можемо відобразити на рис.2.21.

Проаналізувавши графік можна стверджувати, що найбільш слабкі позиції спостерігаються у таких сферах, як «контроль за корупцією», «політична стабільність» та «доступ до фінансування» (оціночні показники в межах 1-2). Сильніші позиції помітні у сфері «захисту торговельних марок» та «захисту авторського права», які наближаються до середніх значень (4-5).

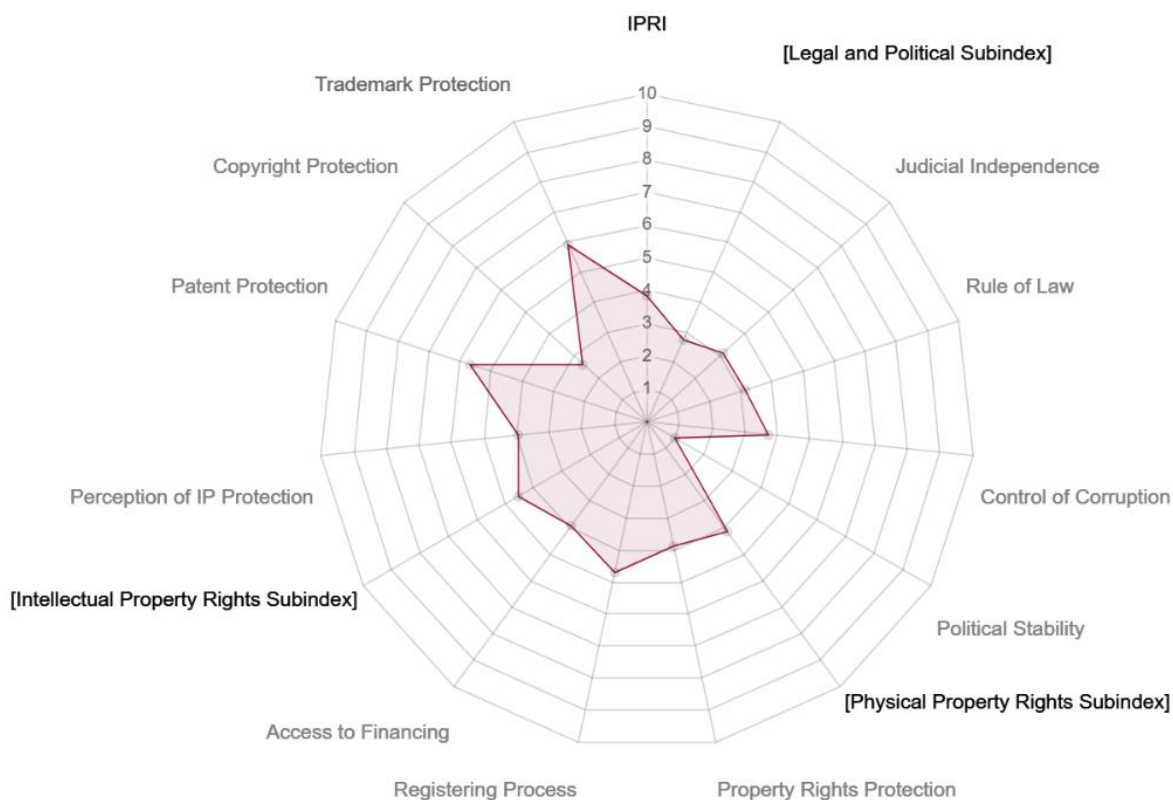

Рис. 2.21. Індекс прав власності за критеріями у 2024 році [40]

Слабкі показники у сфері правової незалежності, боротьби з корупцією та політичної стабільності створюють ризики для інвесторів, оскільки вони вказують на ненадійність правової системи та непередбачуваність бізнес-середовища.

Водночас низький рівень захисту прав власності та труднощі з доступом до фінансування обмежують можливості для ефективного ведення бізнесу і розвитку підприємств. Низька оцінка в сфері захисту інтелектуальної власності також може відлякати інвесторів, особливо у високотехнологічних галузях. Усе це знижує інвестиційну привабливість країни, оскільки створює бар'єри для розвитку бізнесу та збільшує ризики втрати капіталу [40].

Окремо варто відмітити, що Індекс легкості ведення бізнесу (Doing Business Index) нами не оцінювався оскільки востаннє його розраховували у 2020 році.

Отже, провівши аналіз рейтингів України за різними індексами, можна стверджувати, що Україна має середній рівень інвестиційної привабливості

через низькі показники економічної свободи, сприйняття корупції та захисту прав власності. Хоча в останні роки і є прогрес у боротьбі з корупцією, позиції у верховенстві права, політичній стабільності та доступі до фінансів залишаються слабкими.

Високий ризик для інвесторів пов'язаний із ненадійністю правової системи та непередбачуваністю бізнес-середовища. Тому для підвищення привабливості потрібні структурні реформи та стабільність у захисті прав власності.

Висновки до розділу 2

Узагальнюючи проведене у розділі дослідження, можемо стверджувати, що тіньова економіка в Україні залишається значною, становлячи близько 25-30% ВВП, хоча в деяких секторах спостерігаються позитивні зрушення. Останніми роками рівень тіньової економіки знизився, особливо перед пандемією COVID-19, але кризи, зокрема війна, створили умови для тимчасового уповільнення. Однак війна вдарила по підземному сектору сильніше, ніж по офіційній економіці, через падіння попиту та матеріально-технічні труднощі. Наступні кроки у боротьбі з тіньовою економікою мають включати принципово нові підходи, спрямовані на посилення прозорості та економічної стабільності, оскільки попередні заходи показали низьку ефективність.

Прямі іноземні інвестиції в Україну протягом 2015–2023 років дуже залежали від економічних і політичних факторів, зокрема війни, пандемії та реформ. У 2015 році через відтік боргових інструментів загальний обсяг ПІІ був від'ємним (-331 млн дол.). Однак, вже у наступних 2016–2019 роках спостерігалось стабільне зростання, яке досягло піку в 2019 році з обсягом 6017 млн дол.

У 2020 році пандемія COVID-19 спричинила різке скорочення інвестицій до -308 млн дол., однак у 2021 році вони відновилися до 7320 млн дол. Втім це не було останнім випробуванням для України, адже у 2022 році через початок повномасштабної війни інвестиції знизилися до 531 млн дол.. Але і цю кризу

Україні вдалося подолати, а ПІІ в 2023 році обсяг знову зросли до 4485 млн.дол.США, що свідчить про поступове відновлення інвестиційного клімату.

Структура інвестицій показує переважання інструментів участі в капіталі, частка яких становить 68–77%, що свідчить про інтерес до розвитку бізнесу в Україні. Водночас боргові інструменти демонстрували зростання частки до 30–32% у 2023 році через підвищені ризики. Основними інвесторами України залишаються Кіпр, Нідерланди, Великобританія, Німеччина та Швейцарія. Спостерігається також зростання інвестицій з Франції, Польщі, США та Люксембургу, що свідчить про поглиблення економічних відносин з цими країнами. Натомість інвестиції з Британських Віргінських Островів знизилися через посилення регулювання, а інвестиції з росії були майже повністю припинені з початком війни.

Географічно найбільше інвестицій зосереджено в Києві (22 млрд дол. у 2023 році), Дніпропетровській області (7,7 млрд дол.) та Київській області (2,56 млрд дол.), що пояснюється високою концентрацією бізнесу та інфраструктурним розвитком. Західні області, зокрема Львівська та Одеська, демонструють стабільне зростання інвестицій, тоді як регіони, постраждалі від військових дій, втратили частину або всі вкладення.

Галузева структура інвестицій свідчить про провідну роль переробної промисловості (23%), оптової та роздрібної торгівлі (17%) і добувної промисловості (10%). У 2023 році особливо зросли інвестиції у фінансову діяльність та телекомунікації, але спостерігався відтік капіталу в добувній промисловості та сфері адміністративного обслуговування.

Незважаючи на кризи, Україна залишається привабливою для іноземних інвесторів, а її економіка демонструє здатність до адаптації й відновлення. Основними партнерами України є країни ЄС, США та Кіпр, а зростання інтересу до центральних і західних регіонів, зокрема Києва, підтверджує перспективність цих територій для подальших вкладень.

Провівши аналіз рейтингів України за різними індексами, можна стверджувати, що Україна має середній рівень інвестиційної привабливості

через низькі показники економічної свободи, сприйняття корупції та захисту прав власності. Хоча в останні роки і є прогрес у боротьбі з корупцією, позиції у верховенстві права, політичній стабільності та доступі до фінансів залишаються слабкими.

Високий ризик для інвесторів пов'язаний із ненадійністю правової системи та непередбачуваністю бізнес-середовища. Тому для підвищення привабливості потрібні структурні реформи та стабільність у захисті прав власності.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ, ЯК ЗАСОБУ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

3.1. Формування механізму детінізації економіки України для збільшення її інвестиційної привабливості

Накопичений у світовій практиці детінізації економіки практичний досвід має стати основою для впровадження процесу детінізації в Україні.

Підвищення добробуту більшості населення України, у свою чергу, нерозривно пов'язане з ефективним впровадженням заходів з детінізації економіки, розвитком матеріальної та нематеріальної сфер легального сектору економіки, особливо у випадку подолання кризових явищ в економіці.

Отже, якщо в Україні не працюють стимули та мотивація для роботи в легальному секторі економіки, якщо не сформована конкурентна ринкова інфраструктура, то ефективний розвиток матеріальної та нематеріальної сфер діяльності та зростання добробуту населення країни буде неможливо. Крім того, подолання системної кризи української економіки неможливе без першочергового формування механізму детінізації української економіки [52].

Слід зазначити, що перед формуванням механізму детінізації економіки необхідно вирішити низку ключових завдань щодо визначення:

- масштабів підпільної економіки (оскільки повністю ліквідувати цей сектор економіки неможливо) з точки зору оптимального плану соціально-економічного розвитку країни;
- специфічних факторів, притаманні різним регіонам і галузям, що впливають на формування та функціонування конкретного механізму та заходів детінізації економіки;
- ступеня підготовки органів влади до реалізації комплексу заходів з детінізації економіки;

- ролі організаційно-інформаційних систем у процесах демонтажу економіки.

Ефективність впливу політики скорочення масштабів тіньової економіки на соціально-економічний розвиток України при формуванні механізму детінізації економіки в рамках системи існуючої трансформаційної економіки визначається:

- оновленням наявних функцій функціональної системи;
- покращенням функціональних властивостей системи, шляхом групування її компонентів;
- якісними змінами елементів системи з метою їх швидкої адаптації до змін зовнішнього середовища.

Реалізація процесу детінізації української економіки не може бути тимчасовим заходом, оскільки процес покращення, заснований на ефективному використанні наявних у держави інструментів, має бути постійним, що, у свою чергу, сприятиме динамічному соціально-економічному розвитку країни.

Проблема детінізації української економіки полягає в необхідності побудови нового механізму на якісно іншому рівні, розвитку державного інструментарію та форм його реалізації. Застосування сучасних теоретичних і практичних розробок для організації процесу демонтажу економіки дасть змогу вирішити таку важливу для національної економіки проблему, як ресурсне забезпечення функціонування технічної, соціально-психологічної, фінансово-економічної складових економіки. механізм державного регулювання соціально-економічних процесів [52].

Процес детінізації економіки – складний процес, який охоплює всі сфери суспільного життя. Тому механізм державного регулювання процесу детінізації економіки України буде координуючим, коригувальним і керуючим фактором, що спрямовує розвиток господарської діяльності; система цілеспрямованого впливу держави на процес, що охоплює всі етапи економічного життя суспільства.

Тому наведемо модель загального механізму управління процесами детінізації національної економіки на рисунку 3.1.

Представлена модель загального механізму розрахована на різні рівні управління та включає компоненти локальних механізмів управління окремими процесами, які виконуються на кожному рівні з доступом до компонентів загального механізму управління. У результаті здійснюється оцінка, аналіз і розробка заходів щодо подальшого вдосконалення механізмів з визначенням їх результатів [52].

Вона базується на комплексному підході, який охоплює взаємодію державних, політичних, господарських і суспільних механізмів. Центральну роль у цьому процесі відіграють державні органи, такі як Адміністрація Президента, Кабінет Міністрів, міністерства та місцеві ради, які розробляють і впроваджують відповідні нормативно-правові акти. Водночас важлива роль відводиться політичним силам, експертним установам та громадським організаціям, що сприяють формуванню суспільної довіри та прозорості.

Для детінізації економіки застосовуються інструменти, спрямовані на вдосконалення роботи державних органів, зниження податкового навантаження, запровадження сучасних технологій, посилення аналітичної роботи та захист державної власності. Також велике значення має реформування законодавства, яке передбачає підвищення прозорості регулювання господарської діяльності та ефективності податкового контролю.

Розглянемо основні інструменти детінізації згідно моделі:

1. Вдосконалення роботи державних органів для детінізації економіки включає поетапне розширення контролю за витратами юридичних і фізичних осіб, яке передбачає запровадження ретельних механізмів перевірки фінансових потоків, таких як перевірки звітності, аудити та аналіз фінансових операцій. Такі дії допоможуть виявляти незадекларовані доходи та витрати, забезпечуючи прозорість фінансових операцій.

Рис. 3.1. Структурно-логічна модель загального механізму управління процесами детінізації національної економіки

Водночас розширення інформаційних баз даних і впровадження систем підтримки ухвалення рішень дозволяють ефективно моніторити економічну діяльність в реальному часі. А тому аналітична робота стане основою для глибшого аналізу економічних процесів, виявлення корупційних схем і оптимізації дій державних органів, що знизить ризики для економіки та підвищить її прозорість.

2. Економічні заходи щодо протидії тіньовій економіці включають реформування системи розрахунків між господарюючими суб'єктами через впровадження електронних платежів, що забезпечує прозорість фінансових потоків і знижує можливості для приховування доходів. Надійний захист державної власності досягається шляхом створення спеціальних підрозділів, які займаються моніторингом та захистом активів від незаконного привласнення. Оптимізація податкової політики через зниження маргінальних ставок податків, відповідно до моделей Лаффера, стимулює офіційне оформлення доходів та знижує тиск на бізнес.

3. Вдосконалення законодавства з метою протидії тіньовій економіці включає спрощення доступу до законів та коментарів до них для підприємців і громадян, зниження правової невизначеності та запобігання порушенням. Законодавче забезпечення ефективності податкового контролю передбачає впровадження нових інструментів і технологій для моніторингу фінансових потоків, автоматизацію перевірки декларацій, надання доступу до баз даних для податкової служби. Прозорість в регулюванні господарської діяльності є критично важливою для поліпшення інвестиційного клімату і зниження рівня тіньової економіки, що сприяє зниженню корупційних практик.

Такий підхід дозволяє комплексно вирішувати проблему тіньової економіки, зменшуючи рівень корупції, легалізуючи доходи та підвищуючи довіру до державних інституцій. Інтеграція зусиль держави, бізнесу та громадянського суспільства сприяє створенню стійких передумов для економічного розвитку та інвестиційної привабливості.

3.2. Національний кеш бек – крок до детінізації економіки та залучення інвестицій

«Національний Кешбек» – державна програма підтримки українських виробників, у рамках якої громадяни можуть отримати 10% від вартості придбаних вітчизняних товарів. Система діє з 2 вересня 2024 року [73].

Держава обіцяє, що при покупці товарів українського виробника на картку буде зараховано 10% від покупок. Ліміт суми становить 3000 гривень на місяць, а тому лише від 30 000 гривень на картку буде зараховано 10%. Кешбек від продажу підакцизних товарів, таких як тютюн, алкоголь та паливо, не передбачено .

Кешбек буде доступний тільки при продажу товару від зареєстрованого в системі виробника. Знайти його можна на сайті «Зроблено в Україні», де вказані імена продавців і назви самих товарів. Додатково товар повинен бути позначений жовто-блакитним знаком «Зроблено в Україні».

Рис.3.2. Маркування товарів за якими буде діяти Кешбек [44]

Наприкінці жовтня півтори тисячі виробників включили в програму 300 тисяч місцевих товарів.

Для отримання кешбеку споживачі повинні дати згоду на передачу платіжної інформації в магазинах, які приєдналися до програми, банкам, картками яких вони користуються. Їм також потрібно відкрити спеціальний рахунок в одному з банків і отримати віртуальну або фізичну картку в додатку або у фізичному відділенні. Далі в мобільному додатку «Дія» оберіть послугу «Національний Кешбек», де потрібно вказати спеціальну картку, на яку щомісяця буде нараховуватися Кешбек [44].

Кошти, накопичені на картці протягом місяця, будуть перераховані 20 числа наступного місяця. А остаточно кошти мають бути використані не пізніше 31 січня 2025 року.

Накопичені кошти не можна зняти готівкою, використання доступне тільки безготівкою і тільки на зазначені цілі, а саме: благодійні внески; поповнення рахунку мобільного телефону; комунальний платіж; страхування автомобіля; військові потреби; певні послуги, такі як транспорт, медицина, освіта, відпочинок, туризм, будівництво, ресторани та харчування, юридичні, страхові та державні послуги, одяг, зв'язок, зв'язок, Інтернет та інші.

Зрозуміти, за які товари нараховується кешбек, можна за допомогою зчитувача штрих-кодів «Дія». Великі торгові мережі також маркують товари з кешбеком на цінниках або іншим способом. На дверях магазинів, де нараховується кешбек, висить табличка «Тут працює національна програма кешбек».

Визначившись із сутністю програми, переходимо до оцінки очікуваних ефектів від неї. Як зазначає заступник міністра економіки Надія Бігун, цей крок сприятиме розкрученню економіки, оскільки долучитися до програми зможуть лише мережі, які працюють легально та платять податки. У програмі можуть брати участь торгові мережі та магазини, в тому числі інтернет-магазини, які підпадають на загальну систему оподаткування та приймають до розрахунків платіжні картки. Також продавець повинен налаштувати РРО, щоб податкова квитанція містила штрих-код товару [44].

Слід зазначити, що така форма підтримки створює додатковий попит на українську продукцію з боку громадян, а також сприятиме зміні споживчих звичок українців, щоб українська продукція стала першим вибором.

Як наголосила Міністр економіки Юлія Свириденко, «Для нас важливо сформувати культуру підтримки української продукції. Зокрема, ми знаємо, в яких умовах іноді вони створюються – біля лінії фронту, під бомбардуванням, під час відключень електроенергії. Вони створюються в будь-яких умовах. Тому для нас важливо культивувати цей споживацький патріотизм, адже він допомагає

українському бізнесу розвиватися. Крім того, до 40% вартості української продукції повертається до бюджету у вигляді податків, тому, закупаючи українську продукцію, ми допомагаємо Збройним Силам» [54].

Фіскальний чек обов'язково, загальна система оподаткування і тільки безготівкова оплата гарантує накопичення кешбеку. Іншими словами, ми використовуємо гнучкі інструменти, щоб підштовхнути цю комерційну систему до дешифрування та відмивання комерційних транзакцій.

Офіційна статистика свідчить, що станом на кінець жовтня до програми «Національний Кешбек» приєдналися 2,4 мільйона українців, які випустили трохи більше карток – 2,6 мільйона, а 1,5 мільйона користувачів активували їх через цифровий сервіс «Дія» для розрахунків.

Активними користувачами програми «Національний Кешбек» у вересні стали 646 тисяч українців, з них 10% - люди старше 60 років.

Сума повернутих державою споживачам коштів склала 37,2 млн грн, або 10% від загальної вартості товарів українських виробників, які виконали умови програми. У середньому кожен власник картки «Національний Кешбек» отримав 57,58 грн.

Торгові мережі-учасники - «АТБ», «Сільпо», «Фора», «Аврора», Novus, Varus, «Велмарт» та «ТРАШ!» - отримали найбільшу користь від програми «Національний Кешбек», де клієнти збільшили кількість покупок [62].

Серед клієнтів ПриватБанку найпопулярнішими послугами, на які витрачалися ці кошти, були: мобільний зв'язок (45,1%), комунальні платежі (35,5%), Інтернет (7,8%) і ліки (3%).

На сьогоднішній день до програми «Національний Кешбек» приєдналися 1580 виробників. Такі програми, як показують зарубіжні дослідження, підвищують лояльність споживачів до продавців і банків, спонукаючи їх робити більше покупок картою: це збільшує доходи продавців і доходи банків-емітентів від комісій.

Наприклад, дослідження Американської асоціації маркетингу показало, що кожен додатковий долар кешбеку збільшує кількість покупок на 0,3 долара.

Так, результати дослідження, проведеного Українською асоціацією торговельних мереж та Num8erz за підтримки Мінекономіки, свідчать, що запуск програми «Національний кешбек» дозволив збільшити кількість куплених товарів українського виробництва.

У дослідженні взяли участь 550 тисяч людей, які зробили достатню кількість покупок за чотири місяці – два до запуску програми «Національний кешбек» і два після, і відстежили еволюцію їхніх кошиків для покупок.

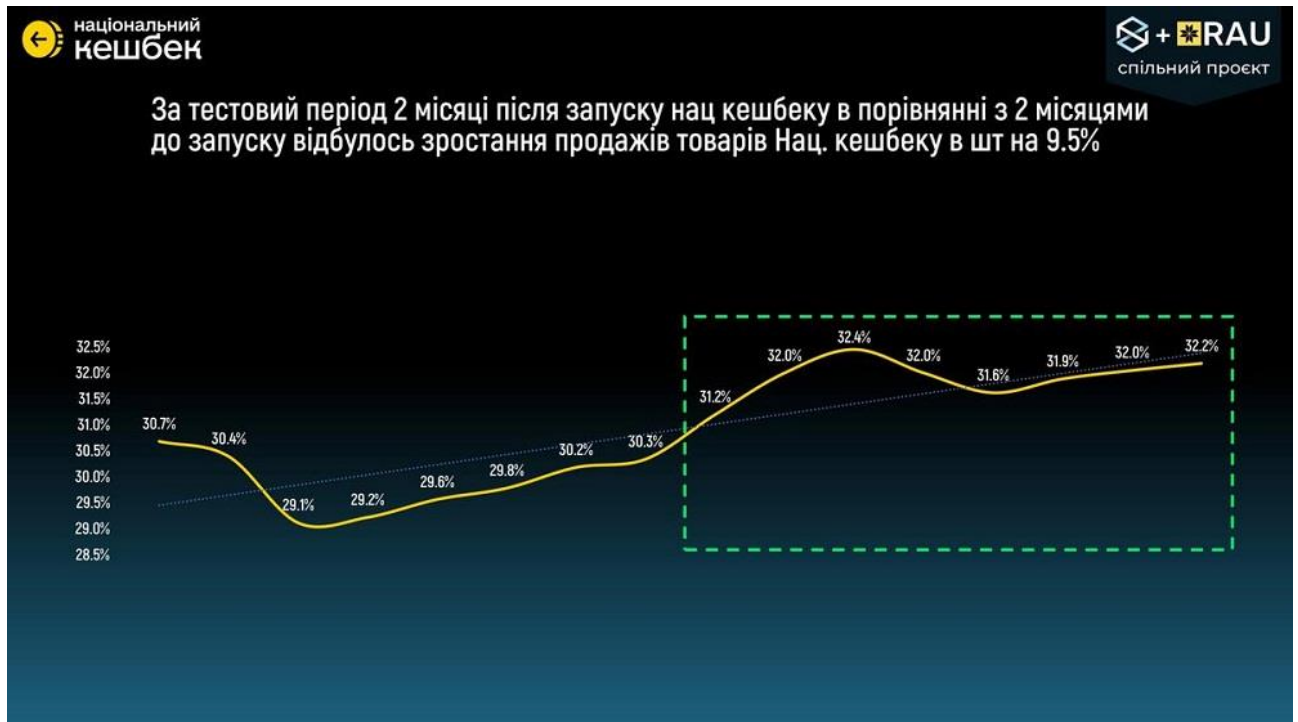

Рис.3.3. Зростання кількості придбаних товарів після вступу у програму "Національний кешбек" [45]

Наразі можна сказати, що за два місяці люди почали купувати на 10% більше товарів вітчизняного виробництва, які беруть участь у програмі «Національний кешбек». І мова йде про продукти харчування.

Порівняння статистики продажів з аналогічними періодами 2023 року показує, що лінія тренду для тих самих товарів у 2023 році майже не змінилася. Що ще раз підкреслює важливу роль «Національний кешбек» у стимулюванні попиту на українську продукцію. При цьому люди стали частіше відвідувати магазини – за два місяці після старту програми кількість перевірок зросла лише на 0,1%. Проте українці помітно збільшили розміри разових покупок у своєму

кошику: чи то збільшивши кількість одиниць того, що купували раніше, чи то зробивши вибір на користь українського виробника. У гривнях продажі зросли лише на 4%, що частково пояснюється наявністю акцій на товари, які беруть участь у програмі.

Так, за період з 1 вересня 2024 року, коли програма стартувала в тестовому режимі, ці товари потрапляли в акції майже на 5% частіше.

Окремо варто проаналізувати зміну купівель по окремих категоріях:

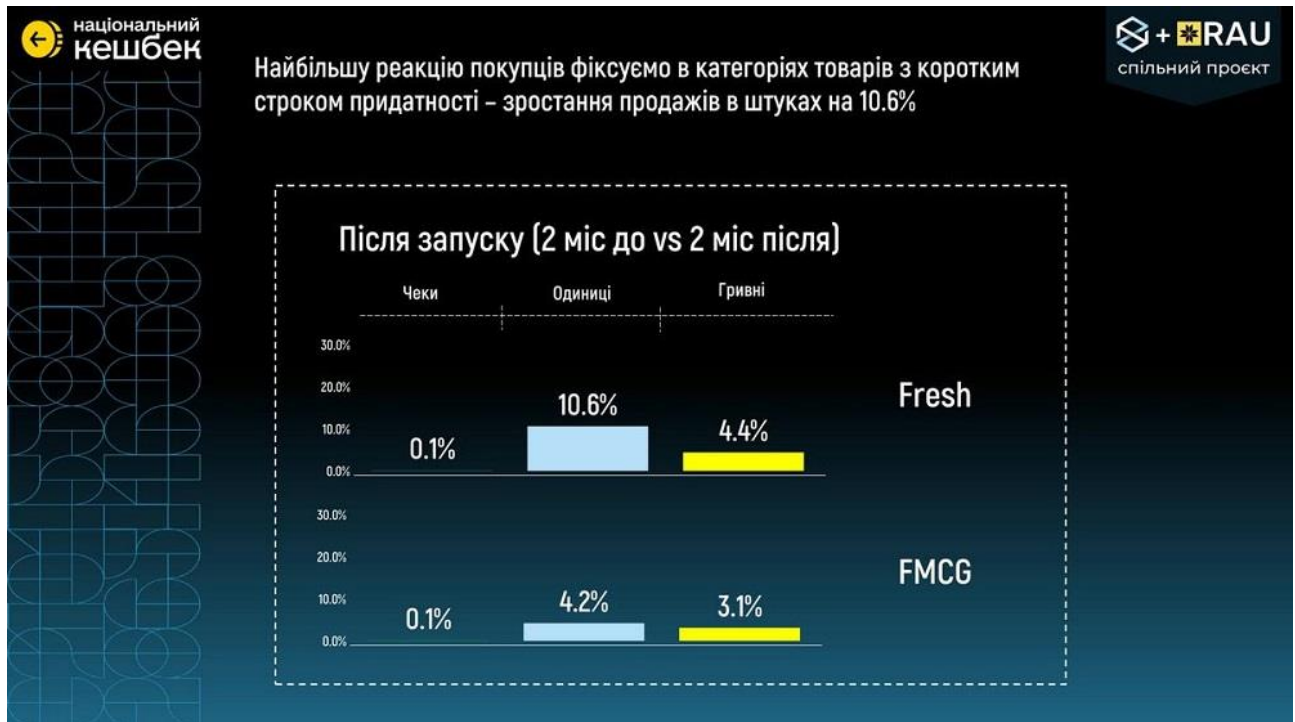

Рис.3.4. Зміна купівель по категоріях товарів у програмі "Національний кешбек" [45]

Дослідники виявили, що кількість куплених продуктів з коротким терміном придатності (до свіжих відносяться молоко, хліб, м'ясо) збільшилася на 10,6% в одиницях порівняно з двомісячним періодом до початку дії програми. Це в 2,5 рази перевищує динаміку всієї категорії FMCG (4,2%). Водночас категорія FMCG вже пропонує більше упакованих продуктів із довшим терміном зберігання. Тут кількість надходжень також майже не змінилася і продажі зросли на 4,4% у свіжій категорії порівняно з 3,1% у категорії FMCG в цілому.

Основна категорія українців, які беруть участь у програмі, – «дещо чутливі до ціни люди» (44%) та «ціночутливі люди» (17%). Товари з кешбеком у своїх кошиках займають 23% і 24% відповідно.

Категорія «чутлива до ціни» збільшила свої покупки на 9,4%. У категорії «більш чутливі до ціни» зростання зафіксовано на 5% продуктів «Національного кеш беку».

Рис.3.5. Розподіл покупців за чутливістю до ціни у програмі "Національний кешбек" [45]

За даними Мінекономіки, за перший місяць програми кешбеку українці накопичили 37,2 млн грн, або в середньому 57,5 грн на людину. У жовтні було втричі більше, близько 125 млн грн.

У листопаді понад 4 мільйони українців накопичили понад 250 мільйонів гривень кешбеку. Це вдвічі більше, ніж у жовтні.

Національна програма кешбеку успішно виконує свої завдання щодо стимулювання попиту на товари місцевого виробництва, підтримки соціально незахищених верств населення та загальної детінізації економіки. Зростання продажів українських товарів, розширення споживчого кошика та збільшення фінансових заощаджень завдяки кешбеку підтверджують, що програма впливає

як на поведінку споживачів, так і на роботу бізнесу. Водночас стабільність тенденцій у майбутньому залежить від продовження впровадження механізмів стимулювання та забезпечення прозорості.

Підводячи підсумок, варто розглянути переваги та недоліки національної програми кешбеку для детінізації економіки, які представлені на рисунку 3.1.

ПЕРЕВАГИ	НЕДОЛІКИ
• Стимулювання безготівкових розрахунків • Збільшення прозорості бізнесу • Підтримка локальних виробників • Формування фінансової дисципліни у споживачів • Зменшення тіньового сектору торгівлі • Соціальна підтримка	• Високі адміністративні витрати • Нерівномірне охоплення. • Можливість шахрайства • Обмеження для певних груп споживачів • Тимчасовий ефект • Необхідність широкого інформування

Рис.3.6. Переваги та недоліки програми "Національний кешбек" для детінізації економіки

Складено та розраховано автором на основі [44,45,54,62]

Отже серед **переваг** програми «Національний кешбек» для детінізації економіки можна виділити:

Стимулювання безготівкових розрахунків. Нарахування кешбеку можливе лише за умови безготівкового розрахунку та фіскального чеку. Це мотивує споживачів переходити на карткові платежі, зменшуючи обсяг готівкового обороту, що є ключовою умовою детінізації економіки.

Збільшення прозорості бізнесу. Продавці, які беруть участь у програмі, зобов'язані вести фіскальний облік. Це зменшує можливість приховування доходів та ухилення від сплати податків, забезпечуючи більші надходження до державного бюджету.

Підтримка локальних виробників. Кешбек поширюється лише на товари українського виробництва. Це стимулює купівлю продукції від національних

компаній, сприяючи їхньому розвитку, створенню робочих місць і зростанню податкових відрахувань.

Формування фінансової дисципліни у споживачів. Для отримання кешбеку громадяни мають дотримуватися чіткої процедури: реєстрація картки, використання певних торгових мереж і збереження чеків. Це привчає споживачів до більш організованого підходу в фінансових операціях.

Зменшення тіньового сектору торгівлі. Участь у програмі можлива лише для підприємств, які працюють легально та виконують всі податкові зобов'язання. Це скорочує частку нелегального бізнесу.

Соціальна підтримка. Програма сприяє фінансовій стабільності населення, оскільки отримані кошти можна використати на оплату комунальних послуг, ліків чи транспорту. Це полегшує фінансовий тиск на домогосподарства.

Водночас програма «Національний кешбек» має і ряд **недоліків**, серед яких можна виділити:

Високі адміністративні витрати. Запуск програми потребує значних ресурсів на адміністрування, включаючи розробку механізмів фіскального контролю, реєстрації учасників і нарахування коштів.

Нерівномірне охоплення. Частина бізнесу, особливо малого та середнього, працює на спрощеній системі або ж не має доступу до сучасних фінансових технологій (POS-терміналів) або фіскальних реєстраторів через віддаленість розташування. Це обмежує їхню участь у програмі, залишаючи значний сектор економіки в тіні.

Можливість шахрайства. Недостатній контроль може призвести до зловживань, наприклад, фальшивих транзакцій для отримання кешбеку або маніпуляцій із фіскальними чеками.

Обмеження для певних груп споживачів. Не всі громадяни мають банківські картки чи доступ до онлайн-реєстрації через «Дію». Це може створити бар'єри для участі, особливо для літніх людей чи мешканців сільської місцевості.

Тимчасовий ефект. Стимул до легальних розрахунків може бути короткочасним, якщо програма не стане постійною. У разі припинення кешбеку частина бізнесу може повернутися до тіньової діяльності.

Необхідність широкого інформування. Успіх програми залежить від обізнаності громадян і бізнесу про її умови. Низький рівень поінформованості може значно обмежити вплив кешбеку на економіку.

Отже, програма «Національний кешбек» має потенціал стати дієвим інструментом детінізації економіки, стимулюючи прозорість фінансових операцій і підтримуючи легальний бізнес. Водночас детінізація економіки дозволить збільшити інвестиційну привабливість для інвесторів та залучити додаткові кошти для розвитку бізнесу.

Проте її ефективність залежить від розв'язання адміністративних, технічних та соціальних викликів. Успішна реалізація потребує значних інвестицій у контроль, інформування та адаптацію умов до можливостей різних груп населення та бізнесу.

3.3. Протидія корупції, як напрям детінізації економіки та підвищення інвестиційної привабливості України

Низький міжнародний рейтинг України зумовлений, насамперед, недосконалістю антикорупційного законодавства та відсутністю ефективних механізмів взаємодії органів державної влади, що суттєво сприяє виникненню корупційних ризиків.

Тому в центрі уваги – пошук ефективних інструментів реформування антикорупційної політики шляхом зниження корупційних ризиків. Одним із таких ефективних аспектів є вдосконалення методів і процедур проведення антикорупційних перевірок в Україні.

Вдосконалення методів антикорупційного аудиту має базуватися на мінімізації корупційних ризиків, що дасть змогу досягти значного прогресу у боротьбі з корупцією, а також забезпеченні узгодженості, системності та

плановості антикорупційної діяльності всіх органів державної влади та місцевого самоврядування [48].

Методологічний підхід до оцінки та управління корупційними ризиками передбачає детальний аналіз політики, функцій та процесів конкретної установи з метою виявлення та оцінки потенційних можливостей для корупційних дій (ризиків), а також розробки та впровадження конкретних відповідних заходів для усунення або зменшення ці ризики з постійним моніторингом та оцінкою ефективності вжитих заходів.

Одним із головних завдань оцінки ризиків є вибір підходів та інструментів, які будуть використовуватися на етапі ідентифікації та аналізу ризиків. При цьому способи отримання інформації з внутрішніх і зовнішніх джерел можуть дещо відрізнятися.

Методами та інструментами збору інформації з внутрішніх джерел є [48]:

- аналіз документів, що регламентують окремі функції та процеси чи установу в цілому, з метою виявлення прогалин, конфліктів та інших недоліків, які можуть бути використані для вчинення корупційних діянь;
- анонімне опитування (анкетування) працівників окремого структурного підрозділу чи установи в цілому шляхом заповнення відповідних анкет з метою виявлення зон ризику, внутрішніх порушень окремих процедур чи діяльності системи в цілому;
- структуроване або напівструктуроване індивідуальне спілкування (інтерв'ю) з окремими працівниками, які за своїм досвідом, навичками чи функціями здатні більш детально висвітлити проблемні (потенційно ризиковані) сфери певної діяльності;
- групове обговорення питань, пов'язаних з корупційними ризиками, а також розробка шляхів їх усунення та мінімізації;
- моніторинг робочого місця, який полягає у постійному фізичному (візуальному) або технічному (через аналіз окремих документів та доступ до файлів та електронних ресурсів) контролі діяльності працівників.

Методи та засоби збору інформації із зовнішніх джерел можуть включати:

- опитування (анкетування) представників громадськості та бізнесу, які мали безпосередній досвід взаємодії з установою, з метою визначення їх думки та досвіду корупції в діяльності установи;

- індивідуальне структуроване або напівструктуроване спілкування (співбесіда) для отримання детальної інформації про свій досвід роботи з установою;

- дискусія у фокус-групі або мозковий штурм для обговорення корупційних ризиків, а також розробки шляхів їх усунення та мінімізації;

- аналіз результатів соціологічних, наукових, експертних та інших незалежних досліджень щодо діяльності установи;

- аналіз повідомлень у ЗМІ та соціальних мережах щодо діяльності закладу.

Крім того, можна використовувати інші спеціальні методи, такі як [48]:

- метод Дельфі, згідно з яким експерти висловлюють свої думки індивідуально та анонімно, маючи при цьому можливість знати думки інших експертів. Цей метод дозволяє проводити незалежний аналіз і голосування експертів;

- сценарний аналіз, який конструює та аналізує можливі корупційні сценарії для більш детального розуміння та вивчення потенційних корупційних діянь;

- аналіз інформаційних систем, який аналізує журнали подій в інформаційних системах та списки контролю доступу до інформації з метою виявлення можливих корупційних дій посадової особи.

Корупція найчастіше пов'язана з прийняттям рішень і є результатом вразливості до корупції процесів і обставин, пов'язаних із процесом прийняття рішень. Тому для вдосконалення методології антикорупційного аудиту важливо детально проаналізувати процеси, за допомогою яких установа реалізує свої основні та допоміжні функції, з метою виявлення їх корупційної вразливості.

Щоб визначити рушійні сили та загрози корупційних дій, кожен процес необхідно ідентифікувати, змодельовати та проаналізувати. Тому під час

проведення антикорупційного аудиту варто використовувати метод моделювання [48].

Моделювання представляє процес у зрозумілій, логічній, легкій для розуміння й аналізу формі як набір послідовних компонентів і зв'язків між ними. Для моделювання можна використовувати загальнодоступне та поширене програмне забезпечення (далі – програмне забезпечення), а саме: MS Word або інший текстовий редактор, MS Excel та інші види програмного забезпечення для роботи з електронними таблицями, MS Visio або аналогічний редактор діаграм; або спеціалізоване програмне забезпечення за наявності (ARIS, EM Tool Kit, QPR Suite, ELMA BPM Suite).

Моделювання починається на верхньому рівні, а саме з функції, і закінчується кроками процесу моделювання та підпроцесами. На цьому етапі визначаються та моделюються процеси, підпроцеси та процедури цих функцій. Все вищезазначене здійснюється на основі аналізу нормативної документації, що регламентує відповідні функції та процеси. Розроблені на основі аналізу цих документів графічні моделі процесів та їх описи необхідно перевірити на адекватність шляхом обговорення з виконавцями та учасниками процесів.

Наприклад, модель процесу розробки тендерної документації має бути перевірена через співбесіди з працівниками установи, яка залучена до цього процесу. А модель процесу ліцензування має перевірятися шляхом співбесід із працівниками установи та тими, хто звертався за ліцензією.

Виявлені під час аудиту невідповідності мають бути усунені, а моделі затверджені робочою групою для подальшого використання для виявлення рушійних сил та загроз корупційних діянь.

Крім того, для більш детального розуміння та опису корупційних ризиків доцільно використовувати метод сценарного аналізу.

У разі цього методу використовується набір слів-підказок чи фраз, які допомагають виявити можливі корупційні правопорушення та створити сценарій їх розвитку.

Використовуючи стандартні фрази «що якби», «що якби», «може будь-хто» робоча група досліджує, як система, процес, організація чи процедура поводитимуться під впливом загрози корупційного діяння.

Окремої уваги заслуговує метод ідентифікації (виявлення) корупційних ризиків. Здійснюється як спосіб вивчення (аналізу) зовнішнього та внутрішнього середовища державного органу з метою виявлення факторів корупційних ризиків у нормативно-правових актах та організаційно-управлінській діяльності державного органу.

Виявлення корупційних ризиків в організаційно-управлінській діяльності державного органу передбачає вивчення та аналіз таких питань [48]:

- організаційна структура державного органу;
- система внутрішнього контролю; управління персоналом;
- процедури закупівель;
- надання адміністративних послуг;
- здійснення контрольно-моніторингових функцій;
- дотримання вимог, обмежень, заборон, встановлених законодавством;
- інші питання, що виникають у зв'язку з діяльністю органу.

За результатами ідентифікації корупційних ризиків здійснюється їх формальне визначення, яке включає аналізовані функції, завдання органу або конкретні напрямки діяльності структурних підрозділів, наявні заходи контролю та опис корупційного ризику.

Заходи щодо усунення виявлених корупційних ризиків можна представити на рисунку 3.7.

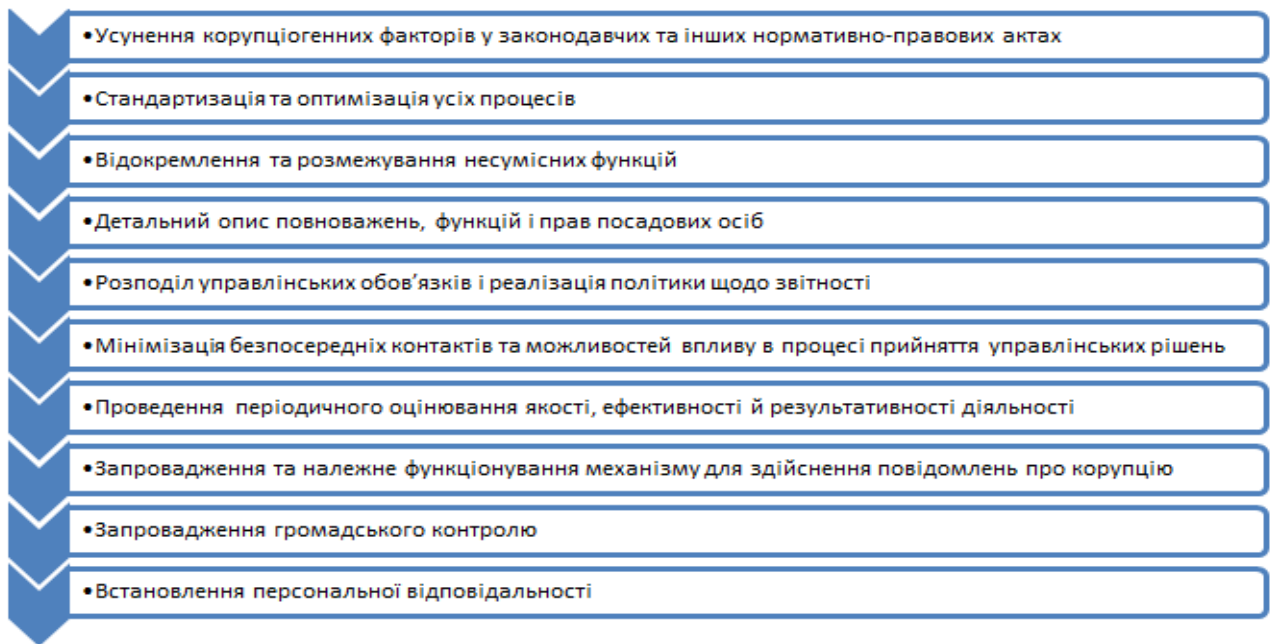

Рис.3.7. Заходи щодо усунення виявлених корупційних ризиків

Складено та розраховано автором на основі [48]

1. Усунення корупціогенних факторів у законодавчих та інших нормативно-правових актах. Визначено нормативно-правові акти органу влади, положення яких необхідно змінити з метою мінімізації ймовірності вчинення посадовими особами корупційних діянь або правопорушень, пов'язаних з корупцією, у тому числі чітко визначити адміністративні процедури, усунути колізії чи недоліки, зменшити дискреційні повноваження чи встановити належний контроль за їх виконанням, зменшення надмірних навантажень (зокрема, при отриманні дозволів, сертифікатів, ліцензій) та поширена практика прямого контакту посадових осіб із третіми особами, відсутність вимог щодо обґрунтування рішень тощо.

Водночас у разі виявлення за результатами оцінки корупційних ризиків зовнішніх корупційних ризиків, які полягають у недосконалості нормативно-правових актів, об'єктом прийняття яких не є державний орган, виявлені корупційні ризики та пропозиції щодо їх усунення (мінімізації) надсилаються до Національного агентства з питань запобігання корупції. Наприклад, Міністерство освіти і науки України за результатами оцінки корупційних ризиків виявило корупційні ризики, що полягають у недосконалості актів Верховної

Ради України, Кабінету Міністрів України, іншого центрального органу виконавчої влади, що регламентує діяльність міністерства. Такі пропозиції можуть бути включені Національним агентством з питань запобігання корупції до проекту антикорупційної стратегії (за наявності системності) або надіслані відповідному суб'єкту прийняття для розгляду в межах його повноважень.

2. Стандартизація та оптимізація всіх процесів, розробка типових процедур для ключових функцій з чітким описом виконання функцій та розмежуванням відповідальності та повноважень.

3. Відокремлення та розмежування несумісних функцій або таких, які разом створюють можливості для вчинення корупційних діянь чи правопорушень, пов'язаних з корупцією. Прикладом несумісних функцій може бути виконання офісом функцій з видачі ліцензій та контролю за дотриманням ліцензійних умов тощо.

4. Детальний опис повноважень, функцій і прав посадових осіб державного органу всіх рівнів, відповідальності та контролю за їх виконанням. Реалізація такого заходу може здійснюватися, зокрема, шляхом обов'язкового розроблення положень про підрозділи, посадових інструкцій працівників, а також обов'язкового ознайомлення державних службовців державного органу з їх змістом та їх неухильного дотримання з ними.

5. Розподіл управлінських обов'язків та реалізація звітної політики та процес прийняття колегіальних рішень. Детальна технологічна документація.

6. Мінімізація безпосередніх контактів та можливостей впливу в процесі прийняття управлінських рішень щодо надання послуг чи іншої взаємодії з третіми особами, запровадження можливості отримання або подання документів онлайн через сайт вебсайт органу влади.

7. Здійснювати періодичне оцінювання якості, ефективності та результативності діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування.

8. Запровадження та належне функціонування механізму повідомлень про корупцію у сфері діяльності державного органу. Такий захід може бути

реалізовано шляхом створення на офіційних веб-сайтах органів влади розділів для повідомлень про корупцію, забезпечення можливості подання цих повідомлень через спеціальні телефонні лінії, засоби електронного зв'язку тощо. Запровадження механізму повідомлень, зокрема анонімних, дає змогу виявити людські чинники, які сприяють вчиненню корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, які неможливо виявити іншими способами (тиск з боку державного органу, втручання третіх осіб). вечірки тощо).

9. Запровадження громадського контролю за процесом прийняття управлінських рішень. Реалізація такого заходу може здійснюватися шляхом забезпечення можливості подання інформації про вчинення посадовими особами державного органу корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері діяльності державного органу. .

10. Встановлення персональної відповідальності за неналежне виконання обов'язків [48].

При цьому, у разі проведення зовнішньої оцінки корупційних ризиків державним органом, відповідні заходи пропонуються аудиторськими організаціями та іншими експертами, які проводили відповідну оцінку. Виконавці визначаються з урахуванням наявних структурних підрозділів державного органу, територіальних органів, юридичних осіб, що належать до сфери його управління, відповідно до специфіки їх діяльності. Інші виконавці (представники інших органів державної влади, суб'єкти господарювання) можуть залучатися до виконання конкретного заходу лише за згодою їх керівників або інших осіб, уповноважених власником на управління ними.

Слід зазначити, що ефективним є комплексний підхід до вдосконалення методів і процедур антикорупційного аудиту. Для реалізації антикорупційної політики в умовах сучасної правової держави необхідно використовувати поєднання адміністративних, правових, економічних та соціально-психологічних методів і заходів, оскільки лише цілісне розуміння та застосування всіх методів. Можливі антикорупційні практики можуть створити

ефективна та ефективна модель антикорупційної діяльності. Водночас, незважаючи на наявність системи форм і методів реалізації антикорупційної політики та їх забезпечення чинним антикорупційним законодавством, постійний розвиток суспільних відносин спонукає до пошуку нових перспективних видів, які ще не повністю сформувався у вітчизняній адміністративно-правовій теорії та практиці [48].

В сучасних умовах інформатизації суспільства актуальним є впровадження світового досвіду електронного обігу, посилення громадського контролю у сфері протидії корупції. Це сприятиме підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування держави нового типу, орієнтованої на задоволення потреб громадян. Іншими словами, обмін інформацією між державними органами та громадянами здійснюється за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій, трансформованих для державних організацій, ідеями електронної комерції, в якій влада також є типом корпоративного користувача інформаційних технологій [42].

Таким чином, на законодавчому рівні залишається невирішеним багато проблемних питань, зокрема щодо впорядкування адміністративних процедур, створення механізмів врегулювання конфлікту інтересів, мінімізації корупційних ризиків тощо. Таким чином, реформа національного антикорупційного законодавства є незавершеною. Слід підкреслити, що сучасне законодавство України практично не містить правових засобів, спрямованих на усунення причин та умов, що призводять до виникнення корупційних ризиків у сфері службової діяльності. У зв'язку з цим удосконалення методів і процедур антикорупційного аудиту є важливим елементом антикорупційних реформ. Запорукою ефективності, стабільності та високого професійного рівня державної служби має стати законодавче забезпечення розмежування політичних і адміністративних функцій у системі органів державної влади, реальне

розмежування суспільних, державних і комерційних інтересів (приватного) бізнесу та уряд.

Підсумовуючи все вищесказане, можна сказати, що антикорупційні заходи відіграють ключову роль у забезпеченні прозорості економіки та створенні сприятливого середовища для бізнесу та залучення інвестицій. Їх реалізація сприяє підвищенню довіри до державних інституцій, зниженню ризиків корупції та створенню рівних умов для всіх учасників господарської діяльності. Вони зміцнюють правову систему, забезпечують невідворотність санкцій за корупційні діяння, підвищують прозорість використання бюджетних коштів та стимулюють ефективне управління державними ресурсами. Крім того, цифровізація процесів, яка є невід'ємною частиною цих заходів, зменшує людський фактор у прийнятті рішень та робить адміністративні послуги доступнішими та ефективнішими. Загалом антикорупційна політика не лише знижує рівень корупції, а й створює передумови для сталого економічного розвитку, покращуючи інвестиційну привабливість країни та сприяючи її соціально-економічній стабільності.

Висновки до розділу 3

Здійснення детінізаційного процесу в Україні потребує комплексного підходу, який поєднує ефективне управління державними органами, застосування сучасних технологій, реформування законодавства та залучення громадськості. Поліпшення добробуту основної частини населення тісно пов'язане з активним використанням заходів щодо детінізації економіки, які сприяють розвитку легального сектору. В умовах подолання кризових явищ в економіці це є критично важливим, оскільки без функціонування стимулів і мотивів для роботи в легальному секторі економіки не буде можливості для розвитку матеріальної та нематеріальної сфер діяльності, а отже, і зростання добробуту населення.

Важливою частиною формування ефективного механізму детінізації є рішення низки ключових завдань, включаючи оцінку масштабів тіньового сектору, ступеню підготовленості органів влади до реалізації детінізаційних заходів, а також специфічних факторів для різних регіонів і галузей. Це дозволяє створити адаптований підхід до боротьби з тіньовою економікою, який враховує особливості кожної конкретної території. Для досягнення результативності в цьому процесі необхідно оновлення та покращення діючих функцій і властивостей існуючої системи, перегрупування складових частин і адаптація до змін зовнішнього середовища. Механізм детінізації повинен бути постійним і довготривалим, сприяти не лише зниженню корупційних ризиків і підвищенню прозорості фінансових потоків, а й створенню умов для сталого економічного розвитку та підвищення інвестиційної привабливості України.

Отже, програма «Національний кешбек» має потенціал стати дієвим інструментом детінізації економіки, стимулюючи прозорість фінансових операцій і підтримуючи легальний бізнес. Водночас детінізація економіки дозволить збільшити інвестиційну привабливість для інвесторів та залучити додаткові кошти для розвитку бізнесу.

Проте її ефективність залежить від розв'язання адміністративних, технічних та соціальних викликів. Успішна реалізація потребує значних інвестицій у контроль, інформування та адаптацію умов до можливостей різних груп населення та бізнесу.

Антикорупційні заходи відіграють ключову роль у забезпеченні економічної прозорості та формуванні сприятливого середовища для бізнесу й залучення інвестицій. Їх впровадження сприяє підвищенню довіри до державних інституцій, зменшенню корупційних ризиків і створенню рівних умов для всіх учасників економічної діяльності. Вони зміцнюють правову систему, забезпечуючи невідворотність покарання за корупційні дії, підвищують прозорість використання бюджетних коштів і стимулюють ефективне управління державними ресурсами. Окрім того, цифровізація процесів, що є невід'ємною частиною цих заходів, зменшує людський фактор у прийнятті

рішень і робить адміністративні послуги більш доступними та оперативними. Загалом, антикорупційна політика не лише знижує рівень корупції, а й формує передумови для сталого економічного розвитку, покращуючи інвестиційну привабливість країни та сприяючи її соціально-економічній стабільності.

ВИСНОВКИ

Прямі іноземні інвестиції відіграють критичну роль у фінансуванні економіки, сприяючи впровадженню сучасних технологій, зростанню експорту та створенню нових робочих місць. Вони є інструментом для підвищення конкурентоспроможності країни та її інтеграції у світову економіку. Однак залучення інвестицій вимагає подолання значних викликів, зокрема високого рівня тіньової економіки.

Тіньовий сектор в Україні формує бар'єри для залучення ПІІ через відтік капіталу в офшорні зони, низький рівень правового захисту інвесторів, корупцію та складні бюрократичні процедури. Ці фактори знижують довіру міжнародних партнерів і ускладнюють створення сприятливого інвестиційного клімату. Для вирішення цих проблем потрібен комплексний підхід, який включає реформи податкової системи, цифровізацію процесів і підвищення прозорості фінансових операцій.

Досвід зарубіжних країн демонструє ефективність заходів, спрямованих на спрощення умов ведення бізнесу, підвищення прозорості та забезпечення правової підтримки інвесторів. Успішними прикладами є реформи у Німеччині, Франції та США, які акцентували увагу на боротьбі з корупцією, стимулюванні офіційного працевлаштування та запровадженні податкових пільг для інвесторів.

Для України особливо важливим є створення сприятливих умов для стратегічних інвесторів, які можуть внести в національну економіку передові технології, забезпечити доступ до нових ринків і підвищити експортну спроможність. Запропоновані заходи, включаючи вдосконалення регуляторного середовища, модернізацію інфраструктури та просування позитивного іміджу країни, можуть стати базисом для залучення іноземних інвестицій та сприяти відновленню економіки.

Отже, детінізація економіки є необхідною умовою для залучення ПІІ та забезпечення сталого розвитку. Комплекс заходів, спрямованих на подолання

тіньового сектору, не лише підвищить інвестиційну привабливість України, але й сприятиме її інтеграції до світової економіки.

Узагальнюючи проведене у розділі дослідження, можемо стверджувати, що тіньова економіка в Україні залишається значною, становлячи близько 25–30% ВВП, хоча в деяких секторах спостерігаються позитивні зрушення. Останніми роками рівень тіньової економіки знизився, особливо перед пандемією COVID-19, але кризи, зокрема війна, створили умови для тимчасового уповільнення. Однак війна вдарила по підземному сектору сильніше, ніж по офіційній економіці, через падіння попиту та матеріально-технічні труднощі. Наступні кроки у боротьбі з тіньовою економікою мають включати принципово нові підходи, спрямовані на посилення прозорості та економічної стабільності, оскільки попередні заходи показали низьку ефективність.

Прямі іноземні інвестиції в Україну протягом 2015–2023 років дуже залежали від економічних і політичних факторів, зокрема війни, пандемії та реформ. У 2015 році через відтік боргових інструментів загальний обсяг ПІІ був від’ємним (-331 млн дол.). Однак, вже у наступних 2016–2019 роках спостерігалось стабільне зростання, яке досягло піку в 2019 році з обсягом 6017 млн дол.

У 2020 році пандемія COVID-19 спричинила різке скорочення інвестицій до -308 млн дол., однак у 2021 році вони відновилися до 7320 млн дол. Втім це не було останнім випробуванням для України, адже у 2022 році через початок повномасштабної війни інвестиції знизилися до 531 млн дол.. Але і цю кризу Україні вдалося подолати, а ПІІ в 2023 році обсяг знову зросли до 4485 млн.дол.США, що свідчить про поступове відновлення інвестиційного клімату.

Структура інвестицій показує переважання інструментів участі в капіталі, частка яких становить 68–77%, що свідчить про інтерес до розвитку бізнесу в Україні. Водночас боргові інструменти демонстрували зростання частки до 30–32% у 2023 році через підвищені ризики. Основними інвесторами України залишаються Кіпр, Нідерланди, Великобританія, Німеччина та Швейцарія. Спостерігається також зростання інвестицій з Франції, Польщі, США та

Люксембургу, що свідчить про поглиблення економічних відносин з цими країнами. Натомість інвестиції з Британських Віргінських Островів знизилися через посилення регулювання, а інвестиції з росії були майже повністю припинені з початком війни.

Географічно найбільше інвестицій зосереджено в Києві (22 млрд дол. у 2023 році), Дніпропетровській області (7,7 млрд дол.) та Київській області (2,56 млрд дол.), що пояснюється високою концентрацією бізнесу та інфраструктурним розвитком. Західні області, зокрема Львівська та Одеська, демонструють стабільне зростання інвестицій, тоді як регіони, постраждалі від військових дій, втратили частину або всі вкладення.

Галузева структура інвестицій свідчить про провідну роль переробної промисловості (23%), оптової та роздрібної торгівлі (17%) і добувної промисловості (10%). У 2023 році особливо зросли інвестиції у фінансову діяльність та телекомунікації, але спостерігався відтік капіталу в добувній промисловості та сфері адміністративного обслуговування.

Незважаючи на кризи, Україна залишається привабливою для іноземних інвесторів, а її економіка демонструє здатність до адаптації й відновлення. Основними партнерами України є країни ЄС, США та Кіпр, а зростання інтересу до центральних і західних регіонів, зокрема Києва, підтверджує перспективність цих територій для подальших вкладень.

Провівши аналіз рейтингів України за різними індексами, можна стверджувати, що Україна має середній рівень інвестиційної привабливості через низькі показники економічної свободи, сприйняття корупції та захисту прав власності. Хоча в останні роки і є прогрес у боротьбі з корупцією, позиції у верховенстві права, політичній стабільності та доступі до фінансів залишаються слабкими.

Високий ризик для інвесторів пов'язаний із ненадійністю правової системи та непередбачуваністю бізнес-середовища. Тому для підвищення привабливості потрібні структурні реформи та стабільність у захисті прав власності.

Здійснення детінізаційного процесу в Україні потребує комплексного підходу, який поєднує ефективне управління державними органами, застосування сучасних технологій, реформування законодавства та залучення громадськості. Поліпшення добробуту основної частини населення тісно пов'язане з активним використанням заходів щодо детінізації економіки, які сприяють розвитку легального сектору. В умовах подолання кризових явищ в економіці це є критично важливим, оскільки без функціонування стимулів і мотивів для роботи в легальному секторі економіки не буде можливості для розвитку матеріальної та нематеріальної сфер діяльності, а отже, і зростання добробуту населення.

Важливою частиною формування ефективного механізму детінізації є рішення низки ключових завдань, включаючи оцінку масштабів тіньового сектору, ступеню підготовленості органів влади до реалізації детінізаційних заходів, а також специфічних факторів для різних регіонів і галузей. Це дозволяє створити адаптований підхід до боротьби з тіньовою економікою, який враховує особливості кожної конкретної території. Для досягнення результативності в цьому процесі необхідно оновлення та покращення діючих функцій і властивостей існуючої системи, перегрупування складових частин і адаптація до змін зовнішнього середовища. Механізм детінізації повинен бути постійним і довготривалим, сприяти не лише зниженню корупційних ризиків і підвищенню прозорості фінансових потоків, а й створенню умов для сталого економічного розвитку та підвищення інвестиційної привабливості України.

Отже, програма «Національний кешбек» має потенціал стати дієвим інструментом детінізації економіки, стимулюючи прозорість фінансових операцій і підтримуючи легальний бізнес. Водночас детінізація економіки дозволить збільшити інвестиційну привабливість для інвесторів та залучити додаткові кошти для розвитку бізнесу.

Проте її ефективність залежить від розв'язання адміністративних, технічних та соціальних викликів. Успішна реалізація потребує значних

інвестицій у контроль, інформування та адаптацію умов до можливостей різних груп населення та бізнесу.

Антикорупційні заходи відіграють ключову роль у забезпеченні економічної прозорості та формуванні сприятливого середовища для бізнесу й залучення інвестицій. Їх впровадження сприяє підвищенню довіри до державних інституцій, зменшенню корупційних ризиків і створенню рівних умов для всіх учасників економічної діяльності. Вони зміцнюють правову систему, забезпечуючи невідворотність покарання за корупційні дії, підвищують прозорість використання бюджетних коштів і стимулюють ефективне управління державними ресурсами. Окрім того, цифровізація процесів, що є невід'ємною частиною цих заходів, зменшує людський фактор у прийнятті рішень і робить адміністративні послуги більш доступними та оперативними. Загалом, антикорупційна політика не лише знижує рівень корупції, а й формує передумови для сталого економічного розвитку, покращуючи інвестиційну привабливість країни та сприяючи її соціально-економічній стабільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базилюк А.В., Коваленко С.М. Тіньова економіка в Україні : монографія. Київ : НДЕІ, Мінекономіки України, 1998. 206 с.
2. Батура О.В., Комарова К.В. Іноземні інвестиції в системі становлення ринкової економіки України : монографія. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2012. 179 с.
3. Будник Л. А. Вплив глобальних трендів цифровізації на тіньову економіку: теоретико-правовий аспект. Актуальні проблеми правознавства. 2024. Вип. 1. С. 228-233. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2024_1_36 (дата звернення: 12.12.2024).
4. Варламова І.В. Рівень тінізації економіки: національні та світові тенденції. Економіка і регіони. 2013. № 4 (41). С. 58–63.
5. Васенко В.К. Тіньова економіка України та шляхи її детінізації. Вісник Черкаського університету. 2016. № 1. С. 15–23.
6. Вінничук І. С. Моделювання оптимальних зв'язків між тіньовою та легальною економіками. Приазовський економічний вісник. 2023. Вип. 3. С. 68–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/priaev_2023_3_13 (дата звернення: 12.12.2024).
7. Вітер О. М. Прямі іноземні інвестиції в умовах рецесії світової економіки. Таврійський науковий вісник. Серія : Економіка. 2022. Вип. 11. С. 7–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tavnve_2022_11_3 (дата звернення: 12.12.2024).
8. Герасимова Я. О. Сучасні тенденції транснаціонального наркобізнесу у глобальній тіньовій економіці. Причорноморські економічні студії. 2022. Вип. 77. С. 7-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2022_77_3 (дата звернення: 12.12.2024).
9. Герасимова Я. О. Тіньова економіка в глобальному середовищі: комплексне дослідження факторів. Економічний простір. 2022. № 181. С. 27-31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2022_181_6 (дата звернення: 12.12.2024).
10. Гордійчук М.М. Тіньова економіка: позитивні та негативні ефекти. Traektoriâ Nauki = Path of Science. 2019. Vol. 5. No 3. P. 2001–2007.

- 11.** Губіна О. Ю. Інструменти здійснення детінізації національної економіки. Суспільство та національні інтереси. 2024. № 5. С. 524-536. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/scntint_2024_5_48 (дата звернення: 12.12.2024).
- 12.** Дворянінов А.В. Напрями детінізації економіки України через застосування податкових механізмів. Фінансовий простір. 2013. № 4. С. 151–156.
- 13.** Дивеєв-Кириленко О.Р. Тіньова економіка та її вплив на розвиток малого і середнього підприємництва в Україні. Інноваційна економіка. 2013. № 3. С. 16–20.
- 14.** Диха М. В. Прямі іноземні інвестиції в економіці України: стан, тенденції та перспективи залучення. Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія : Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості. 2022. № 2. С. 53-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvifnunge_2022_2_7 (дата звернення: 12.12.2024).
- 15.** Доценко А.Ю. Сутність, передумови виникнення та наслідки тіньової економіки в сучасному світі. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. Том 31 (70). № 2, 2020. URL: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_2/31_70_2_1/18.pdf (дата звернення: 12.12.2024).
- 16.** Драган І.В. Роль іноземних інвестицій у процесі розвитку національного господарства в умовах глобалізації. Агросвіт. 2019. № 24. С. 39 – 42.
- 17.** Ду В. Прямі іноземні інвестиції Китаю в аграрний сектор: тенденції та перспективи. Журнал європейської економіки. 2024. Т. 23, № 1. С. 72-88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jee_2024_23_1_5 (дата звернення: 12.12.2024).
- 18.** Дяченко О.П. Імплементация зарубіжного досвіду щодо формування антикорупційної політики України. Інвестиції: практика та досвід. 2017. №17. С. 17–20.
- 19.** Економічна безпека : навчальний посібник / за ред. З.С. Варналія. Київ : Знання, 2009. 647 с.

20. Євтушенко Н. О. Прямі іноземні інвестиції: стан та перспективи розвитку. Економічний простір. 2023. № 188. С. 83-88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2023_188_16 (дата звернення: 12.12.2024).

21. Ємельяненко Л. М. Систематизація механізмів та інструментів державної політики детінізації економіки України. Економічний простір. 2023. № 185. С. 124-131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2023_185_24 (дата звернення: 12.12.2024).

22. Закон України «Про режим іноземного інвестування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.12.2024).

23. Захарченко В.І. Теоретико-методичні підходи до аналізу процесів тінізації української економіки. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. 2019. Вип. 53. С. 97–107.

24. Зеленський М. С. Поняття механізму та сутності тіньової економіки в агропромисловому виробництві. Регіональна економіка. 2023. № 2. С. 93-103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2023_2_12 (дата звернення: 12.12.2024).

25. Ільницький Д. О. Зелений механізм детінізації глобальної економіки. Ефективна економіка. 2023. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2023_3_5 (дата звернення: 12.12.2024).

26. Інвестологія: наука про інвестування : навчальний посібник / Реверчук С.К., Реверчук Н.Й.,Скоморович І.Г. та ін. Київ : Атіка, 2011. 264 с

27. Індекс економічної свободи URL: <https://efotw.org/economic-freedom/dataset?geozone=world&min-year=2&max-year=0&page=dataset&filter=1&year=2020&countries=UKR&sort-field=soundMoney&sort-reversed=1> (дата звернення: 12.12.2024).

28. Індекс економічної свободи URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B8#cite_note-7 (дата звернення: 12.12.2024).

29. Індекс сприйняття корупції URL: https://cpi.ti-ukraine.org/?fbclid=IwAR0sOqkaypoP8qT2kYutxYgv-5SRBhKPVr9dwtChxv6Mr0xj6m3t_V9W7XY (дата звернення: 12.12.2024).

30. Іщенко А. Сучасні практики імплементації методів детінізації національних економік. Міжнародна економічна політика. 2023. № 1. С. 117-142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Мер_2023_1_8 (дата звернення: 12.12.2024).

31. Каща М. О. Моделювання впливу тіньової економіки на макроекономічні показники України. Вісник Сумського державного університету. Серія : Економіка. 2022. № 2. С. 98-107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSU_ekon_2022_2_13 (дата звернення: 12.12.2024).

32. Ковальчук Н. О. Прямі іноземні інвестиції в Україну в умовах інтеграції до Європейського Союзу. Бізнес Інформ. 2023. № 3. С. 38-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2023_3_7 (дата звернення: 12.12.2024).

33. Країна Несвободи URL: <https://www.ilibertyinstitute.org/articles/economic-freedom-index-fraser-institute-2024> (дата звернення: 12.12.2024).

34. Крамаренко К. М. Прямі іноземні інвестиції у системі міжнародних фінансів. Ефективна економіка. 2021. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2021_4_27 (дата звернення: 12.12.2024).

35. Кубатко В.В. Державна політика детінізації економіки України з урахуванням економіко-екологічних факторів : дисс. ... канд. екон. наук. Суми, 2019. 221 с.

36. Куришко О. О. Національна система фінансового моніторингу в Україні: дис.... канд. екон. наук: 08.00.08. Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми, 2013. С. 56.

37. Ладюк О.Д. Характеристика тіньової економіки в Україні. Економіка та держава. 2017. № 8. С. 32–34.

38. Мазур І.І. Тінізація економіки України в сучасних умовах. Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2012. Вип. 20. С. 33–40.

39. Матощук Ю. І. Вплив тіньової економіки України на суб'єктів макроекономічних відносин. Магістеріум. Вип. 44. Економічні студії. 2011. С. 58-62. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c1d58d3a-401e-4be4-baea-fe16c7bd774f/content> (дата звернення: 12.12.2024).

40. Міжнародний індекс прав власності URL: <https://internationalpropertyrightsindex.org/country/ukraine> (дата звернення: 12.12.2024).

41. Можайкіна Н. В. Тіньова економіка: міжнародні особливості формування, проблеми та шляхи їх вирішення. Інвестиції: практика та досвід. - 2024. - № 4. - С. 62-70.

42. Морозова Х. І. Кращі практики електронного урядування в Україні / Х. І. Морозова // Громадянське суспільство. 2016. № 8. С. 7–9.

43. Мошляк І. О. Прямі іноземні інвестиції як фактор економічного зростання держави. Вчені записки університету "КРОК". Серія : Економіка. 2021. Вип. 3. С. 44-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzuk_2021_3_6 (дата звернення: 12.12.2024).

44. Національний кеш бек: розпочато реєстрацію виробників URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/nacionalnij-keshbek-rozpochato-reyestraciyu-virobn/> (дата звернення: 12.12.2024).

45. Національний кешбек збільшив продаж вітчизняних товарів. Є перша оцінка URL: <https://biz.liga.net/ua/all/all/novosti/natsionalnyi-keshbek-zbilshyv-prodazhi-vitchyznianykh-tovariv-ye-persha-otsinka> (дата звернення: 12.12.2024).

46. Озюменко Є. Ю. Правове забезпечення детінізації економіки: досвід країн ЄС. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 4. С. 209-215. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2024_4_36 (дата звернення: 12.12.2024).

47. Оніщик А. В. Концепція протидії тіньовій економіці. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2022. Вип. 1. С. 31-37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cxeebu_2022_1_8 (дата звернення: 12.12.2024).

48. Організаційно-економічний механізм протидії тіньовій економіці та корупції : монографія / А. В. Лісовий, К. П. Проскура, С. В. Кирпа, А. М.

Савченко, М. О. Скорик та ін. ; за заг. ред. А. В. Лісового ; Державний податковий університет. – Ірпінь, 2024. – 246 с.

49. П'ясецька-Устич С.В. Теоретико-методологічні аспекти дослідження тіньових економічних відносин в умовах ринкової трансформації. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 37. С. 6–12.

50. Пашкевич М.С., Шагоян С.М. Прямі іноземні інвестиції як чинник розвитку експортно-орієнтованого українського бізнесу в умовах глобалізації. Ефективна економіка. 2016. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6039> (дата звернення: 12.12.2024).

51. Подмазко О. М. Макроекономічна результативність процесу зменшення тіньового сектора економіки України. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 12. С. 95-100.

52. Подмазко О.М. Організаційно-економічні засади детінізації економіки України. URL: http://dspace.opu.ua/jspui/bitstream/123456789/2871/3/podmazko_dis.pdf (дата звернення: 12.12.2024).

53. Приварникова І.Ю., Степанюк К.В. Тіньова економіка України: причини, обсяги та шляхи їх зменшення. Держава та регіони. 2010. № 2. С. 163–167.

54. Програма «Національний кешбек» офіційно стартувала URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=bc3846aa-679c-445c-971d-446d51ad6e37&title=ProgramanatsionalniiKeshbekOfitsiinoStartuvala-YuliiaSviridenko> (дата звернення: 12.12.2024).

55. Прямі інвестиції: ключ до економічного зростання України. URL: https://invest2.com.ua/library/dovidnyk-investora/pryami-investiciyi-klyuch-do-ekonomichnogo-zrostannya-ukrayini/#Riziki_pramih_investici (дата звернення: 12.12.2024).

56. Прямі іноземні інвестиції. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/2024/> (дата звернення: 12.12.2024).

57. Рижкова А. Стратегічні напрямки детинізації економіки України в контексті зміцнення фінансової безпеки держави / А. Рижкова // Вчені записки Університету «КРОК». 2023. №2(70). С.38-43. URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-70-38-43> (дата звернення: 12.12.2024).

58. Савченко М. В. Прямі іноземні інвестиції з європейського союзу в економіку України: сучасний стан та тенденції залучення. Економічний вісник Дніпровської політехніки. 2023. № 2. С. 59-68.

59. Статистика НБУ URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial> (дата звернення: 12.12.2024).

60. Супрунова І. В. Взаємозв'язок тіньової економіки та добробуту населення України в контексті забезпечення національної безпеки. Економічний простір. 2023. № 186. С. 131-135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2023_186_25 (дата звернення: 12.12.2024).

61. Супрунова І. В. Принципи державної політики в сфері детинізації національної економіки. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 11. С. 121-125.

62. Темний бік кешбеку: чому у намаганнях заощадити люди насправді витрачають більше URL: <https://mind.ua/publications/20281816-temnij-bik-keshbeku-chomu-u-namagannyah-zaoshchaditi-lyudi-naspravdi-vitrachayut-bilshe> (дата звернення: 12.12.2024).

63. Тенденції тіньової економіки URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki> (дата звернення: 12.12.2024).

64. Тимошенко О. І. Тіньова діяльність як загроза для економічної безпеки підприємництва. Економіка і управління. 2022. № 2. С. 5-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econupr_2022_2_3 (дата звернення: 12.12.2024).

65. Тіньова економіка аналітична записка 2021 URL: <https://me.gov.ua/view/74e86de5-126a-4849-94d5-7d4ea048e4b8> (дата звернення: 12.12.2024).

66. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf (дата звернення: 12.12.2024).

67. Тіньова економіка України та її розмір URL: <https://cripo.com.ua/processes/tinova-ekonomika-ukrayiny-ta-yiyi-rozmir/> (дата звернення: 12.12.2024).

68. Тютюник І. В. Детінізація національної економіки на основі управління податковими розривами. – Рукопис. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/77289/1/diss_Tiutiunyk.pdf (дата звернення: 12.12.2024).

69. Україна втратила дві позиції у рейтингу захисту прав власності: як це впливає на інвестиції URL: <https://delo.ua/business/ukrayina-opinilasya-na-102-misci-u-reitingu-zaxistu-prav-vlasnosti-437896/> (дата звернення: 12.12.2024).

70. Халимоник К. В. Вплив воєнного стану на проблему тіньової економіки в Україні. Ефективна економіка. 2022. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_10_47 (дата звернення: 12.12.2024).

71. Харченко Ю. Аналіз впливу тіньової економіки на параметри інклюзивного розвитку регіону. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2022. № 2. С. 93-100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppeu_2022_2_11 (дата звернення: 12.12.2024).

72. Як залучити прямі іноземні інвестиції практичний посібник для українських міст та районів URL: https://regionet.org.ua/files/02_How_to_attract_FDI_-_UA.pdf (дата звернення: 12.12.2024).

73. Як працює національний кешбек: оподаткування і банківська «таємниця» URL: <https://7eminar.ua/news/1345-yak-pracyuje-nacionalnii-kesbek-opodatkovannya-i-bankivska-tajemnicya?page=59> (дата звернення: 12.12.2024).